

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BELYÓ PÁL, ÉLTETŐ ÖDÖN, DR. HARCSA ISTVÁN, DR. HUNYADI LÁSZLÓ (főszerkesztő),
DR. JÓZAN PÉTER, DR. MÁTYÁS LÁSZLÓ, NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. OBLATH GÁBOR,
OROS IVÁN, DR. PUKLI PÉTER (a Szerkesztőbizottság elnöke), DR. RAPPAI GÁBOR, DR. SIPOS BÉLA,
DR. SPÉDER ZSOLT, DR. SZÉP KATALIN, DR. SZILÁGYI GYÖRGY, DR. VITA LÁSZLÓ

82. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

2004. FEBRUÁR

E SZÁM SZERZŐI:

Dóra Ilona PhD, a Központi Statisztikai Hivatal vezető-tanácsosa; *Falussy Béla* kandidátus, a Központi Statisztikai Hivatal főtanácsadója; *Gábos András*, a TÁRKI kutatója; *Monostori Judit*, a KSH statisztikai tanácsadója; *Sebők Csilla*, a Nemzeti Sportmódszertani és Kutató Intézet munkatársa; *Sik Endre* kandidátus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem főmunkatársa; *Szép Katalin* kandidátus, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője; *Varga E. Árpád* könyvtáros, Kulturális Innovációs Alapítvány Könyvtára.

*

Csurgay Margit közgazdász; *Lakatos Judit* PhD, a KSH főosztályvezetője; *Nádudvári Zoltán*, a KSH főtanácsosa; *Retlich Béla*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főtanácsosa; *Tűz Lászlóné* kandidátus, a KSH ny. osztályvezetője.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: dr. Hunyadi László
Osztályvezető: Dobokayné Szabó Orsolya
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Pukli Péter
4009 – Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 2004
Felelős vezető: Reisenleitner Lajos

Szerkesztők: Polyák Andrea, Visi Lakatos Mária
Tördelőszerkesztők: Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.
Telefon: 345-6908, 345-6546 Telefax: 345-6594
Internet: www.ksh.hu/statszemle
E-mail: statszemle@ksh.gov.hu

Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.
Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6000
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető bármely hírlapképesítő postahivatalnál és az Üzleti és Logisztikai Központ Hírlapelőfizetési Irodájánál (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefax: 303-3440) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással Postabank Rt. 219-98636, 021-42795 pénzforgalmi jelzőszámra.
Előfizetési díj: fél évre 3000 Ft, egy évre 5400 Ft
Beszerzhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212-4348

TARTALOM

Bevezető	133
A háztartási termelésben felhasznált munka értéke 2000-ben. – <i>Szép Katalin – Sik Endre</i>	135
Az otthoni munka és a teljes élet. – <i>Sebők Csilla – Sik Endre</i>	151
A háztartási munkaidő társadalmi–demográfiai jellemzőinek válto- zásai. – <i>Falussy Béla</i>	172
A gyermeknevelés háztartásimunka-költsége. – <i>Gábos András –</i> <i>Sebők Csilla</i>	194

SZEMLE

Konferencia az időskorúak életéről és életkörülményeiről. – <i>Dóra</i> <i>Ilona</i>	209
A szegénység és a társadalmi kirekesztődés. – <i>Monostori Judit</i>	210
Erdélyi népszámlálási idősorok román nyelven. – <i>Varga E. Árpád</i> ...	214

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Szervezeti hírek – Közlemények	218
--------------------------------------	-----

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom

Van Noort, R.: Változások a Holland Központi Statisztikai Hi- vatalban. – (<i>Rettich Béla</i>)	221
Weinhagen, J.: Az árak feldolgozási fázisonkénti begyűjtésé- nek empirikus elemzése. – (<i>Tűű Lászlóné</i>)	222
Pretenthaler, F. – Sturn, R.: A jóléti állam nagyobb egyenlő- séghez vezet? – (<i>Csurgay Margit</i>)	224
Bavier, R.: A jóléti reform eredményei a SIPP-felvétel alapján. – (<i>Lakatos Judit</i>)	226

Heidenreich, H. J. – Nöthen, M.: Életforma-változások a német mikroczensus eredményeinek tükrében. – (<i>Nádudvari Zoltán</i>)	227
Külföldi folyóiratszeme	229

*A Statisztikai Szemlében megjelenő tanulmányok
kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe
a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.*

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

BEVEZETŐ

A társadalomtudományok régi kérdése, hogy mit is tekintünk általános értelemben munkának, egyes formái közül melyik teremt értéket, melyik hasznos a nagyobb közösség számára.

Az ország gazdasági teljesítményét rendszerint a szervezeti egységekben előállított azon termékek és szolgáltatások értékével mérik, melyeket pénzért vagy más ellenszolgáltatásért piacra vagy más szervezeti egység felhasználására szántak, lényegében¹ ezzel azonosítják a gazdasági termelést. A nemzeti számlákban alkalmazott értelmezés szerint az ár, a tranzakciók piaci megmértetésének eszköze, alapvető jelentőségű. Ez a koncepció azonban nem számol azzal, hogy az élet másik színterén, a háztartásokban ugyancsak folyik értéktermelő tevékenység. Ennek során a háztartás tagjai vásárolt javakat és szolgáltatásokat felhasználva maguk is javakat és szolgáltatásokat állítanak elő. Ez az előállítási folyamat voltaképpen szintén kielégíti a termelés kritériumait, csak hogy az így létrehozott jóságokat a háztartás közvetlenül felhasználja. Éppen ez az utóbbi sajátosság, vagyis a piaci forgalmazás hiánya az oka annak, hogy ennek a termelésnek az eredménye kívül marad a nemzeti számlák körén.

Az így keletkezett ellentmondás feloldását célozza a háztartási szatellit számla. A kidolgozás alatt álló rendszer fogalmilag és módszertanilag illeszkedik a nemzeti számlákhoz, de a szükséges mértékig kiterjeszti számbavételi körét.

Évtizedünk eleje igen alkalmas időszak erre a munkára, mivel rendelkezésünkre áll az 1999–2000. évi időmérleg-felvétel. Ennek eredményeire alapozva a KSH-ban létrehozott munkacsoport nemzetközi ajánlások figyelembevételével kezdte meg a háztartási szatellit számla összeállítását.

A 2000-ben indult program néhány eredményét teszi közzé a *Statistikai Szemle* jelen tematikus száma.

Az input alapú háztartási szatellit számla kidolgozásának első lépése a háztartási termelés során felhasznált munka értékének becslése. Ennek alapja – piaci ár hiányában – az ilyen tevékenységekre fordított idő és a valamely elméleti feltevésen nyugvó imputált órabér lehet. *Szép Katalin* és *Sik Endre* bemutatják, hogy a háztartásban végzett saját munka értéke az értékelési módoktól függően 2 és 4 ezer milliárd forint közé tehető. A kalkulált eredmény az „általános helyettes” nettó bérével számolva a legalacsonyabb, míg a „speciális helyettes” munkaadói terhekkel növelt bérével a legmagasabb. A saját otthoni munka eredményét természetbeni jövedelemnek tekintve, a legelfogadhatóbbnak ítélt eljárás, a speciális helyettes nettó bére szerint a háztartási termelés a háztartások nemzeti számlákban kimutatott összes elsődleges jövedelmét mintegy 25 százalékkal növelné meg. A háztartási termelés funkciók szerinti összetétele meglehetősen stabil, nem módosítják jelentősen a különböző értékelési módok.

Sebők Csilla és *Sik Endre* a párhuzamos, azaz a fő- és melléktevékenységek kölcsönviszonyát vizsgálják, és ehhez kapcsolódva definiálják az ún. fő- és mellékélet kategóriáját.

¹ A nemzeti számlák Európai Unióban alkalmazott értelmezése szerint a háztartásokban saját fogyasztásra előállított termékek és szolgáltatások egy szűk, de viszonylag jól mérhető köre sorolható csak a termelés fogalmába.

Különös figyelmet fordítanak az otthoni munka szerepére. Minthogy ennek jelentős része az ún. mellékéletben folyik, a szerzők arra is választ keresnek, hogy milyen mértékű alulbecsléssel jár és mely társadalmi csoportokat érinti leginkább, ha csak a főéletbeli munka mennyiségével számolunk.

Falussy Béla a házimunka és az egyéb tevékenységek heti ciklikusságát, a nemek közötti munkamegosztást, illetve ezek időbeli változását elemzi.

Gábos András és *Sebők Csilla* tanulmányukban megállapítják, hogy a gyermeknevelés ráfordításait tárgyaló szakirodalomban a fogyasztási költség jóval nagyobb hangsúlyt kap, a háztartási munka értékére, ehhez képest, nem vagy csak nagyon kevés figyelmet fordítanak a szerzők. Mivel azonban a szülők, kifejezetten gyermekük létéből fakadóan, olyan teendőket is elvégeznek, melyeket a gyermektelenek nem, a szerzők álláspontja szerint indokolt ezek számbavétele a gyermeknevelésből eredő kiadások között. Ezt célozza jelen tanulmányuk, a szatellit számla elméletének és módszereinek sajátos adaptálására alapozva.

A háztartási szatellit számla összeállítását célzó munka nem tekinthető lezártnak, noha a KSH „Műhelytanulmányok” sorozatában, illetve önálló kötetben közzétett eredmények, valamint a *Statisztikai Szemle* jelen számában megjelenő tanulmányok elméleti, módszertani és gyakorlati szempontból egyaránt korszakos jelentőségűek. Hátra van még ugyanis a nemzeti számlákhoz illesztés, amelyet remélhetőleg már a közeljövőben elvégez a munkacsoport.

Bízunk benne, hogy az itt publikált tanulmányok felhívják a tisztelt Olvasó figyelmét és értékes észrevételeivel, esetleg saját idevágó kutatásainak közreadásával is hozzájárul az eredmények további finomításához.

Dr. Vukovich Gabriella

A HÁZTARTÁSI TERMELÉSBEN FELHASZNÁLT MUNKA ÉRTÉKE 2000-BEN

SZÉP KATALIN – SIK ENDRE

A háztartások tagjai saját igényeik kielégítésére jelentős mennyiségű házimunkát végeznek. Ez a tevékenység megfelel az általános termelés kritériumainak, mivel saját munkaerő, vásárolt javak és szolgáltatások felhasználásával, eszközök igénybevételével javakat és szolgáltatásokat állít elő. Tekintettel arra, hogy saját munkaerő kerül felhasználásra, az 1999/2000. évi időmérleg-felvételből meghatározott munkaidő mennyiségét csak valamilyen elméleti hipotézis alapján imputált órabérrel értékelhetjük. Munkánkban erre tettünk kísérletet az Eurostat háztartási szatellitszámlákra vonatkozó ajánlásainak figyelembe vételével.

TÁRGYSZÓ: Háztartási termelés. Fizetetlen munka értékelése. Szatellitszámla.

Mint e tematikus szám Bevezetőjében olvashattuk, az input alapú háztartási szatellitszámla (*Sik-Szép* [2002]) elkészítésének első lépése a háztartási termelés során felhasznált munka értékének becslése. E feladatot a következő lépésekre bontottuk:

- az időmérleg (*Falussy* [2001]) tevékenységi szerkezetének szatellitszámla-elveivel kompatibilis átalakítása,¹
- a különböző értékelési módokhoz szükséges béradatok elvi azonosítása, 2000. évi keresetadatokra alapozva a béradatok becslése, illetve a bérimputációra alkalmas algoritmus kidolgozása,²
- az imputált béradatok alapján az időmérlegben mért munkaidő értékének becslése különböző módszerek segítségével (*Szép-Sik* [2001]),
- az értékadatok belső arányainak, és a nemzeti számlák megfelelő mutatóihoz való arányuknak elemzése.

Az időmérleg tevékenységszerkezetének összeillesztése a szatellitszámlával

A szatellitszámla összeállításának alapjául az 1999/2000-ben felvett időmérleg-felvétel (*Falussy* [2001]) adatai szolgálnak. Az időmérlegnapló részletesen rögzíti, hogy a megkérdezettek a kijelölt napon milyen tevékenységeket végeztek, megadva azok kezdetének időpontját és a tevékenység végzésének egyéb körülményeit: helyszínt, résztvevőket, jelenlévőket, párhuzamos tevékenységeket, illetve az adott tevékenység célját. Ez

¹ Ezeket a számításokat *Sebők Csilla* végezte.

² E számítások nagy részét *Hanniker Sára* végezte. Ez a feladat magában foglalta a 2000. évi keresetfelvételtől származó béradatok más forrásból szereshető béradatokkal való összevetését, a foglalkoztatottak béreinek becslése alapjául szolgáló regressziós modell megbízhatóságának tesztelését, valamint olyan regressziós modell kidolgozását, amely csak az alapvető szocio-demográfiai változókat tartalmazza, s amely az időmérlegben található inaktívok (pontosabban a nem foglalkoztatottak) béreinek imputálására szolgál.

utóbbi kiegészítő információ az adott munkatevékenységet két szempontból jellemzi: egyrészt, hogy a megkérdezett azt kinek a számára (vállalkozásnak, más háztartásnak stb.), másrészt, hogy ingyen vagy pénzért végezte-e.

A háztartási munka értékének nemzeti számlákkal való összevetése érdekében szükséges volt az időmérlegnapló elemi tevékenységeinek megfeleltetése a szatellitszámla által meghatározott háztartási termelés fő céljainak (úgy mint lakhatás, ételmezés, ruházkodás, gondoskodás), illetve az azok ellátása érdekében végzett kiegészítő tevékenységeknek (úgy mint vásárlás, karbantartás, kertészkedés, takarítás, szállítás, irányítás).

További feladat volt a nemzeti számlákban már szereplő tételekkel való átfedések kiküszöbölése, annak ismeretében, hogy egy adott tevékenységet kinek a számára végeztek, valamint pénzért vagy ingyen. Így kiszűrhető a háztartás piaci termelése, tehát azok a tételek, amelyek a nemzeti számlában már szerepelnek és nem részei a szatellitszámlának. Ezekkel a továbbiakban nem is foglalkozunk. A saját vagy más háztartás számára ingyenesen végzett tevékenységet is két részre kellett bontanunk aszerint, hogy már szerepel-e a nemzeti számlákban vagy nem. Ezt a szétválasztást a tevékenység jellege alapján tettük meg. Mivel ezek (házilagos építkezés, saját fogyasztásra végzett mezőgazdasági termelés) a szatellit-számlának is részei, a teljesség érdekében a többi háztartási termelési tevékenységgel azonos módon kezeltük, illetve értékeltük, de elkülönítve, hogy majd a nemzeti számlákhoz való illesztésnél – a kettős számbavétel elkerülése érdekében – leválaszthatók legyenek.

Az előbbi kettős kategorizálás és csoportosítás eredményeképpen (a részletes eredményeket lásd *Szép–Sik–Sebők–Hanniker* [2003] 3. és 4. Mellékletek) létrejött egy olyan adatbázis, amely a kapott számításoknak a nemzeti számlákkal való kétszeres számbavétel veszélyét kiküszöbölő összevetését lehetővé tette.

A háztartási termelés munkaideje

A háztartási termelés munkatevékenységeit³ a háztartás fő céljai és tevékenységtípusai szerint csoportosítva, 2000-ben, a következő éves munkaidőértékeket kapjuk.

1. tábla

A saját háztartás számára végzett munkaidő mennyisége és összetétele

Tevékenység-típus	A háztartás fő céljai					Megoszlás (százalék)
	lakhatás	ételmezés	ruházkodás	gondoskodás	összesen	
	millió óra/év					
Alaptevékenység	146	2 390	135	1 138	3 809	33,6
Kiegészítő tevékenységek	2 304	4 162	799	257	7 522	66,4
Vásárlás	18	683	34	0	735	6,5
Karbantartás	367	0	49	0	416	3,7
Kisgazdaság	39	1 978	0	209	2 226	19,6
Tisztántartás	1 632	856	714	0	3 202	28,2
Szállítás	158	636	2	38	834	7,4
Irányítás	90	9	0	10	109	1,0
Összesen	2 450	6 552	934	1 395	11 331	
Megoszlás (százalék)	21,6	57,8	8,3	12,3		100,0

³ A következő számítások során csak az időmérlegben főtevékenységként (az időmérlegnaplóban első helyen megnevezett) végzett háztartási munkavégzéseket elemezzük.

A lakhatás fogalma a funkcióképes (tehát fűtött, takarított, karbantartott, berendezett) lakásról való gondoskodást jelenti. Ez a háztartásban felhasznált összes munka körülbelül ötödét teszi ki. Alaptevékenységként idetartozik a saját lakás építése és felújítása, amire 2000-ben valamivel kevesebb, mint 150 millió órát fordítottunk. Ez az összes lakhatásra fordított időnek kevesebb mint 10 százaléka. Az alacsony arányt az magyarázza, hogy bár az építkezők időráfordítása jelentős, de egy adott évben az össznépességnek csak kis hányada építkezik.

Az évi összesítésben 2304 millió órát igénylő lakhatást biztosító kiegészítő tevékenységek közül kimagaslik a takarítás, ami lakásonként naponta átlagosan több mint egy órát vesz igénybe, az összes lakhatásra fordított munkaidő 67 százalékát. Ezt követi a karbantartás (festés, mázolás, berendezések javítása, ápolása, fűtés – összességében a háztartás-karbantartásra fordított idejének 88 százalékával) és a szállításra fordított idő.⁴ A vásárlás és a kiszolgáltatási munka (a dísznövények ápolása) az összes lakhatásra fordított idő 1–2 százalékát köti le. Noha csak valamivel nagyobb az irányító munka aránya (az összes lakhatásra fordított idő 3,6 százaléka), ez mégsem elhanyagolható, hiszen az összes irányító munka zöme a lakhatáshoz kötődik.

Az ételmezés biztosítása, a saját fogyasztásra történő mezőgazdasági termelés, a vásárlás, az ehhez kapcsolódó utazás, továbbá a sütés, főzés, mosogatás idejét foglalja magában, ideszámítva az egész folyamat megtervezését, irányítását is. Az ételmezés valamennyi házimunka közül a legidőigényesebb, az összes otthoni munka közel 60 százalékát teszi ki. A legtöbb időt – évi több mint 2 milliárd munkaórát, az összes ételmezésre fordított idő 36 százalékát – „ételmezési alaptevékenységre” vagyis sütésre, főzésre fordítjuk. Szemben az építkezéssel, a főzés időigénye alkalmanként nem nagy, de mivel szinte minden háztartásban rendszeresen főznek, éves összesítésben kimagasló.

Magas a kiszolgáltatásban felhasznált munkaidő is, az összes ételmezésre felhasznált idő 30 százaléka.⁵ Az ételmezéshez felhasznált összes időből alacsonyabb (körülbelül 10–10 százalék körül mozog) a tisztán tartás, a vásárlás és a szállítás hányada, más oldalról viszont ez a háztartás beszerzési és szállítási feladatainak legidőigényesebb eleme. Az 1. táblából az is kiderül, hogy az ételmezés (legalábbis időben mérve) nem karbantartás- és irányításigényes tevékenység, vagyis egyszerű és ritkán elromló eszközökkel, illetve hagyományosan és rutinszerű módon zajlik. (Megjegyezzük, hogy a tartós javak karbantartására fordított időt nem tudtuk szétválasztani az eszköz funkciója szerint, ezért az a lakhatásnál szerepel.)

A ruházkodás az összes otthoni munka kevesebb mint 10 százalékát teszi ki. Ezen belül a legidőigényesebb tevékenység a mosás, vasalás: évi több mint 700 millió óra, az összes ruházkodásra fordított idő körülbelül háromnegyede. Érdekes megfigyelni, hogy a ruházat és az edények tisztán tartásának időigénye hozzávetőlegesen megegyezik. Viszonylag kevés időt, az összes ruházkodásra fordított időnek körülbelül 15 százalékát szánják a háztartások „ruházkodási alaptevékenységre”, vagyis varrásra, kötésre, horgolásra.

A gyerekekkel való foglalkozást, játékot, nevelést, mesélést, tanulást, testi-higiénés ellátást, a gyerekek kísérését, valamint a felnőttgondozást magába foglaló gondoskodás

⁴ Ami azonban a szállítóeszközök ápolását, javítását, házilagos karbantartását is magában foglalja.

⁵ Ide soroltuk a vadászat, horgászat, továbbá a vadon termő növények, gyümölcsök begyűjtésére fordított időt is. Ez azonban évente mindössze 84 millió óra (s valószínűleg tartalmazza a kiskertű gyümölcszedés idejét is).

esetében az alaptevékenység időigénye dominál. Ez – az összes alaptevékenység körülbelül 90 százalékát kiteve – elsősorban a gyerekekkel való foglalkozást jelenti, s csupán egytizede, 95 millió óra a felnőttgondozásra fordított idő. A alaptevékenység nagy súlyának az lehet az oka, hogy a gondoskodás a legkevésbé differenciált tevékenység, azaz a gyakorlatban a kisegítő tevékenységek nem különülnek el az alaptevékenységtől.⁶ A házi kedvencekről (kutya, macska, papagáj, hörcsög, nyúl, teknős, hal stb.) való gondoskodás a gondoskodás összidejének 15 százalékát kitevő legjellemzőbb kisegítő tevékenység maga is alaptevékenység.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a saját háztartás számára végzett munka évi 11,3 milliárd órát tesz ki. Ennek több mint fele az ételmezéssel, körülbelül ötöde a lakhatással és tizede a gondoskodással és a ruházkodással kapcsolatos. Meglepő lehet a viszonylag alacsony gondoskodási idő, azonban itt emlékeztetni kell arra, hogy csak a főtevékenységet vettük figyelembe, és a gyermeknevelés, gyermekről való gondoskodás sokszor háttér-, avagy az otthoni munka melletti melléktevékenységként jelenik meg. A tevékenységszerkezetben a kisegítő tevékenységeknek nagy szerepük van, az összes munkaidő 66,4 százaléka. Ezen belül a legjelentősebb a higiéniaát szolgáló tevékenység és a kisgazdaságban végzett, a megélhetést célzó hagyományos munka.

A háztartásüzem rutinszerűségére utal, hogy az irányítás, a szervezés az összidőnek mindössze 1 százalékát teszi ki. Ez az alacsony időigény azzal is összefüggésben van, hogy a háztartásüzem kis mérete miatt ez a funkció nem különül el, illetve a családi együttélésnek köszönhetően gyakran más tevékenységek mellett, automatikusan valósul meg (*Pollak* [1985]).

A saját háztartás számára végzett fizetetlen tevékenység mellett azonban jellemző a másokat szolgáló ilyen jellegű munka is. Az erre fordított idő éves mennyiségéről és összetételéről a 2. tábla tájékoztat.

2. tábla

A más háztartás számára végzett fizetetlen segítség és az önkéntes munka mennyisége és összetétele

Tevékenység-típus	A háztartás fő céljai					Önkéntes munka	Összesen	Megoszlás (százalék)
	lakhatás	ételmezés	ruházkodás	gondoskodás	végzett munka együtt			
	millió óra /év							
Alaptevékenység	81	45	6	161	293	21	314	44,7
Kisegítő tevékenységek	140	179	9	48	376	12	388	55,3
Vásárlás	1	4	1	0	6	0	6	1,0
Karbantartás	50	0	2	0	52	0	52	7,4
Kisgazdaság	0	149	0	0	149	0	149	21,2
Tisztántartás	43	12	6	0	61	0	61	8,6
Szállítás	38	0	0	48	86	12	98	14,0
Irányítás	8	14	0	0	22	0	22	3,1
Összesen	221	224	15	209	669	33	702	
Megoszlás (százalék)	31,5	31,9	2,0	29,8	95,2	4,8		100,0

⁶ Egyéb tevékenységekkel is mutatkozik összefonódás. Így például a gyermekek, felnőttek szállítása, kísérése összekapcsolódhat a munkába járással, s ilyen esetben nem jelenik meg főtevékenységként az időmérlegben.

A más háztartások számára végzett összes fizetetlen segítség éves mennyisége (több mint 700 millió óra) a saját háztartásban végzett összes munkaidő körülbelül 6 százalékát teszi ki, a más szervezetek számára végzett önkéntes munka időmennyisége elhanyagolható (az összes otthoni munkaidő 0,3 százaléka).

A más háztartások számára végzett munka a háztartások fő céljai szerinti összetétele sok szempontból eltérő a saját háztartásban tapasztalttól. Nagyobb (az összes segítő tevékenység közel harmada) a lakhatás és a gondoskodás aránya, ami arra utal, hogy szükség esetén vagy a nagyobb munkaigényű időszakos munkákban a rokonok és ismerősök továbbra is segítenek. A szerkezeti sajátosságokat jelzi, hogy míg összességében a más háztartásnak nyújtott fizetetlen segítség a saját háztartás számára végzett munkának szűk 6 százaléka, addig az építkezésben 55 százalék, a gondoskodásban 14 százalék, a berendezések karbantartásában 13 százalék és a szállításban is 10 százalék feletti ez az arány. A gondoskodás keretében történő szállítás időráfordítása segítségként magasabb, mint a saját háztartásban. A más háztartás számára nyújtott irányító tevékenység éves mennyisége nem sok, közel negyede a saját háztartásban végzettnek és ez jobbra az élelmezés terén nyilvánul meg.

A más szervezetek számára végzett önkéntes munka – ha nem alaptevékenység – a szállítással azonosítható. Az összetételből ítélve iskolának, óvodának, sportszervezetnek felajánlott ingyenes utazásról lehet szó. Ugyancsak előfordulhat a segítő szolgáltatást nyújtó szervezetek szállítással való támogatása (használt ruha, bútor, segélycsomagok begyűjtése, széthordása).

A háztartások egy része fizetett háztartási alkalmazottat foglalkoztat. Ez az egyetlen fizetett tevékenység, ami a háztartási termelés körébe tartozik, ahol a munkáltató a háztartás. Az időmérleg szerint mennyisége 2000-ben 20 millió órányi volt. Ennek felét a gyermek- és felnőttgondozás tette ki, 7 millió óra jutott a lakhatás (feltételezhetően elsősorban a takarítás) és 3 millió az élelmezés (nyilván többnyire a főzés) feladataira.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az időmérleg-felvétel eredményei szerint 2000-ben a lakosság fizetetlen munkára több időt (12 033 millió órát) fordított, mint a keresőmunkára (10 134 millió órát) (*A népesség időfelhasználása...*[2002] 17. old. 2. táblázat). A háztartási termelésben a saját háztartás számára végzett munka dominált (11 331 millió óra), de a segítő és az önkéntes munka mennyisége sem lebecsülendő (702 millió óra).

A háztartási munka e három formájának közös jellemzője, hogy az eredményeképpen megvalósuló termék és szolgáltatás nem kerül piacra, hanem közvetlenül a háztartásokban hasznosul. Az ország évi gazdasági teljesítményének számbavétele során a nemzetiszámla-rendszer az értékesítésre szánt termékekkel és szolgáltatásokkal foglalkozik, és a saját fogyasztásra szánt termelésből csak azokat a termékeket veszi számításba, amelyek az adott termékcsoporton belül országosan is jelentősek. Az EU-ban használatos elszámolási rendszer (ESA) szerint ilyen a házilagos építkezés és a mezőgazdasági termelés, továbbá a saját tulajdonú lakás használata. A saját tulajdonú lakás használata az imputált lakbérrel kerül a nemzeti számlákba, azonban ez teljes összegében tőkehozádként, azaz működési eredményként szerepel, így nem tartozik hozzá munkaidőráfordítás. Az ESA előírásai szerint a nemzeti számlákban a házilagos építkezésben előállított lakások, épületek értékét, valamint az összes megtermelt mezőgazdasági terméket számításba veszik, függetlenül attól, hogy saját vagy más háztartás számára történt-e a munkavégzés. Ennek megfelelően az összes fizetetlen munkából a lakásépítés (146+81

millió óra), valamint a mezőgazdasági munka (1978+150 millió óra) eredményén keresztül bekerül a nemzeti számlákba. Természetesen a fizetett háztartási alkalmazott teljesítménye – mivel pénzért végzett tevékenység – szintén része a nemzeti számláknak.⁷ A háztartási termelés számbavételének teljessége kedvéért ezekhez az időráfordításokhoz a továbbiakban ugyanolyan módszerrel rendelünk értéket, mint a többi fizetetlen munkához, de azoktól elkülöníthetően kezeljük.

A háztartási termelés értékeléséhez használt bér adatok

A háztartási termelés értékének megállapítása során a munkaidő-ráfordításhoz becsült bért kell hozzárendelnünk. Az eljárás alapulhat a helyettesítési költségen és a határáldozati jövedelmen, a helyettesítési bér lehet az ún. általános vagy speciális helyettes bére, s a bér lehet bruttó vagy nettó (*Sik–Szép* [2002]).

Az ismertetendő számítások során a becslést mindkét elvnek megfelelően, és a helyettesítési költség esetében mindkét variációra elvégeztük. Ami a közterhek kezelését illeti, több változattal dolgoztunk. A bruttó és nettó bér mellett számoltunk a munkaadói terhekkkel növelt (2000-ben +33 százalék +3 százalék +3900 forint/hó) bruttó bérrrel is.

A bérek meghatározásához használt adatforrás a 2000. évi egyéni bérkereset-adatfelvétel volt. Az általános és a speciális helyettesítés órabérének számításához kiválasztottuk a legmegfelelőbbnek tűnő (az egyes háztartási tevékenységekhez leginkább hasonló) foglalkozást (lásd az 1. Mellékletet) és ezek átlagos bér- és munkaidőadatait (lásd a 2. Mellékletet) alkalmaztuk a becslés során. A háztartási alkalmazottat általános helyettesnek tekintettük. A döntés ellen szól, hogy ezzel figyelmen kívül hagyjuk az irányítás és a munka megszervezésének feladatait, ami a tevékenység értékének alulbecsüléséhez vezet. Ebből a szempontból a házvezetőnő megnevezés szerencsésebb választás lenne, ám szerepük a mai Magyarországon úgyszemint számottevő.

A határáldozati jövedelmen alapuló becslés logikája szerint minden személy háztartási tevékenységéhez azt az órabért kell hozzárendelni, amit a munkaerőpiacon elért vagy elérhetne. Mivel az időmérleg-felvételben a munkabér nem szerepelt, a legalapvetőbb szocio-demográfiai és munkaerő-piaci változók szem előtt tartásával az egyéni bérkereset-felvételből imputáltunk órabéreket.

A bér imputáció regressziós modellje

A kidolgozandó modell struktúrájának meghatározása során több szempontot érvényesítettünk. Elsőként létrehoztuk a keresetfelvétel⁸ és az időmérleg személyi adatainak azon halmazát, amely a lehető legtöbb közös elemet tartalmazta. Célunk a bérregressziós modell olyan változatának kidolgozása volt, amely csak azokat a szocio-demográfiai és munkaerő-piaci változókat tartalmazza (ezek közül viszont valamennyit), amelyek mind a kereset-, mind az időmérleg-adatbázisban megtalálhatók. Ezzel a megoldással tudato-

⁷ Magyarországon, viszonylag elhanyagolható mérete miatt, 2000-ig nem szerepelt a nemzeti számlákban.

⁸ Az Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ (OMKMK) 2000. évi egyéni bér- és keresetfelvétele a vállalkozói és a költségvetési szféra bér- és keresetadatait tartalmazza. Az eltérő mintanagyság és adattartalom miatti imputáció érdekében végzett munkálatok és az adatbázis jellemzőinek részleteit lásd *Sik–Szép* [2003].

san lemondunk a magyarázó erő maximalizálásáról. Az imputáció kivitelezését elősegítendő egy másfajta korlátozó feltételt is tudomásul vettünk, amikor a modellben felhasználandó változókat oly módon alakítottuk át, hogy a két adatbázis között könnyű legyen az átjárás. Ezért azon változók esetében, amelyekre nézve az időmérleg adataiból (részben a kisebb elemszám, részben az eltérő csoportosítás miatt) nem lehetett részletes klasszifikációt kidolgozni, a keresetfelvétel manipulálása során eleve egyszerűsített (összszevont) kategóriarendszerrel dolgoztunk.

Másodsorban olyan bérfogalmat alkalmaztunk (teljes bruttó kereset, illetve ennek nettósított értéke), amely az időmérlegbe átvéve a lehető legjobban közelítette a háztartási termelés elveinek megfelelő kereset kategóriáját.

Végül, de nem utolsósorban, külön modellt dolgoztunk ki a költségvetési és a vállalkozási szférára, részben mert a keresetfelvétel erre lehetőséget nyújtott, részben mert feltételeztük, hogy e két szféra béreit ugyanazon szocio-demográfiai és munkaerő-piaci tényezők eltérő módon határozzák meg. Az elemzés harmadik szakasza a költségvetési és a vállalkozási szférára vonatkozó modellek olyan átalakítása volt, hogy kikerüljenek belőlük a munkaerő-piaci változók. Erre azért volt szükségünk, mert az időmérleg-felvételben szereplő inaktív keresők bérimputálásához nem használhatjuk olyan modell eredményeit, amely munkaerő-piaci változókat is tartalmaz. Ebben a fázisban azzal a feltételezéssel éltünk, hogy szocio-demográfiai jellemzőik alapján becsülni tudjuk az inaktívak otthoni munkájának értékét. A vállalkozási és a költségvetési felvétel adatait – miután eltérő elemszámukat súlyozással kiegyenlítettük – itt együttesen kezeltük, és az imputálás során, csak a demográfiai jellemzők szerint differenciálhattunk.

Magyarországon 2000-ben a bruttó átlagkeresetet a következő statisztikai értékek jellemezték. (Lásd a 3. táblát.)

3. tábla

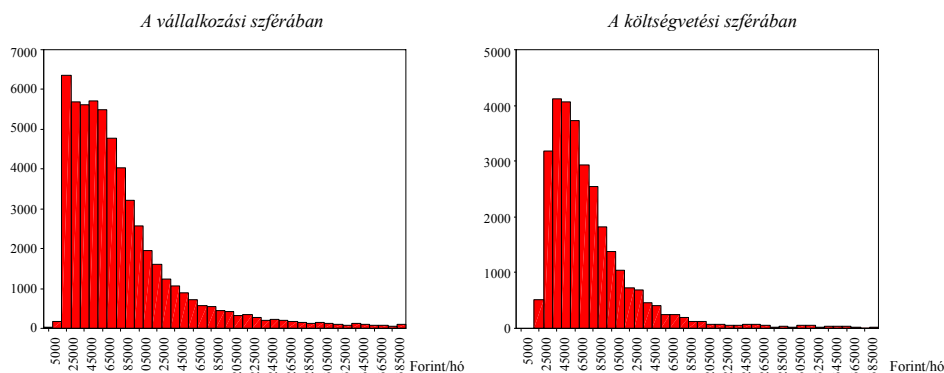
A költségvetési és vállalkozási szféra keresetei a 2000. évben

Megnevezés	Költségvetési	Vállalkozási
	szféra	
Átlag (forint)	84 464	92 678
Medián (forint)	68 550	68 647
Szórás (forint)	64 702	108 049
A legalsó decilis határa (forint)	38 000	30 000
A legfelső decilis határa (forint)	140 260	164 513
Relatív szórás (százalék)	76,60	116,00
Interkvartilis terjedelem (forint)	48 549	58 494
Ferdeségi mutató	5,47	11,25

Forrás: OMKMK 2000. évi felvétele.

A keresetek eloszlása – mint az a jövedelmek eloszlására jellemző – erősen balra ferde, jobbra hosszan elnyúló mindkét szférában, de a költségvetési szférára nézve a ferdeségi mutató alacsonyabb. A keresetek szórása is kisebb mértékű, körülbelül 60 százaléka a vállalkozási szférában mértnek. Az eloszlásokat az 1. ábrával szemléltetjük.

1. ábra. A vállalkozási és költségvetési szféra teljes bruttó keresetének megoszlása

Mivel a lineáris regresszió alkalmazásának egyik alapfeltétele, hogy a függő változónak normális eloszlást kell követnie, ezért a modellezés első lépéseként a keresetek természetes logaritmusát számítottuk ki, és a következő lépésekben ezzel dolgoztunk. A transzformáció eredményeképpen az eloszlások aszimmetriája is erősen csökkent (lásd a 4. táblát) és a keresetek átlaga és szórása is változott.

4. tábla

Megnevezés	A költségvetési és vállalkozási szféra keresetei a transzformáció után	
	Költségvetési	Vállalkozási
A jövedelem logaritmusának		
átlaga (forint)	11,181	11,170
mediánja (forint)	11,135	11,137
szórása (forint)	0,527	0,666
A legalsó decilis határa (forint)	10,545	10,309
A legfelső decilis határa (forint)	11,851	12,011
Relatív szórás (százalék)	4	6
Interkvartilis terjedelem	0,690	0,833
Ferdeségi mutató	0,782	0,660

Mivel a transzformált bruttó keresetek eloszlásai közelítik a normális eloszlást, a lineáris regresszió eredményváltozóját elméletileg megalapozottnak tekintjük. A keresetregresszió függő változója a teljes bruttó kereset természetes logaritmusosa volt. Külön modelleztük a költségvetési és a vállalkozási szféra kereseteit. A számításokat a keresetfelvételben is alkalmazott súlyozási eljárással végeztük. A modellek azonos alapváltozókat tartalmaznak, és mindkét modellben képeztünk három speciális változót. Ezek a következők:

- az életkor négyzete,
- az életkor és az alacsony iskolai végzettség (az általános iskola 8 osztálya vagy annál kevesebb) interakciója,
- az életkor négyzete és az alacsony iskolai végzettség interakciója.

A vállalkozási szférát illetően a modell független változói a bruttó teljes kereset varianciájának 48,4 százalékát magyarázzák meg. A paraméterek globálisan (F -próba) és egyenként (t -próbák) is szignifikánsak. A költségvetési szférát tekintve a regressziós függvény illeszkedése még jobb, a független változók 73,6 százalékban magyarázzák a bruttó keresetek természetes alapú logaritmusát.

A vállalkozási szektorra vonatkozó modell egyaránt tartalmaz kiemelkedően magas⁹ és aránytalanul alacsony¹⁰ értékeket. Ezen outlierok esetében a lineáris regresszió már nem alkalmazható. Ennek ellenére – részben a kis esetszám, részben az adatbázis megbízhatósága miatt – ezeket a kiugró értékeket sem zártuk ki a modelltől.

A költségvetési szférában a keresetek homogénebbek, kevesebb outliert találtunk. A személyenkénti órabérek imputációjához használt regressziók (bruttó és nettó bér a vállalkozási és költségvetési szférában dolgozókra továbbá a nem foglalkoztatottakra) jellemző paramétereit terjedelmi okokból a *Statistikai Szemle* honlapján tesszük közzé (www.ksh.hu/statszemle).

A háztartási termelés értéke

Az 5. táblában a különféle eljárások alapján kapott éves háztartásimunkaidő-értékeket hasonlíthatjuk össze. A tábla első oszlopában található a háztartási termelés teljes értéke.¹¹ A második oszlop tartalmazza a nemzeti számlákban nem szereplő háztartási termelés értékét, három összetevőre bontva. Ezek: a saját háztartás számára végzett munka, a más háztartásnak nyújtott segítség, valamint a szervezeten keresztül végzett önkéntes munka.

Nyilvánvaló, hogy a helyettesítési érték számítása során a legnagyobb értéket a munkaadói terhekkel növelt bérrel kapjuk, aminél a bruttó bér kisebb, a nettó bér nagyobb mértékben alacsonyabb. Az is magától értetődő, hogy – egyébként azonos feltételek mellett – a speciális helyettes bére a sajátos szaktudás munkaerő-piaci következményeként magasabb, mint az általános helyettesé. Véleményünk szerint a speciális helyettes nettó bére lenne a becslés legalkalmasabb alapja. Az érvek a következők. Az általános helyettes esetében az igen alacsony, nagyjából egy betanított munkás bérével azonos nettó bér alulbecsül, hiszen az nem tartalmazza az olyan jellemző természetbeni juttatások értékét,¹² mint az étkezések, az üdítőital, a kávé, esetleg a lakhatás. Ezzel szemben a bruttó bér túlbecsül, hiszen a jelenlegi gyakorlat szerint indokolatlan a személyi jövedelemadóval, mint reális tétellel számolni. A speciális helyettes tevékenysége egy szakmunkásnak felel meg, és akkor még nem vettük figyelembe a háztartás irányításának, vezetésének munkáját. A háztartás mint mini üzem esetében a speciális helyettes jó kompromisszumnak tűnik, hiszen az itt esedékes döntések egy középszintű vezető kompetenciájával azonosíthatók.

⁹ A kiugróan magas keresetűek nagy hányada outlier. Például a felső 5 százalék bruttó keresete 250 ezer forint feletti, a felső 1 százalék keresete 500 ezer forint feletti. Az utóbbit lineáris regresszióval már nem tudtuk megbízhatóan becsülni.

¹⁰ Az utóbbi azért lehetséges, mert a mintában szerepelnek olyan személyek is, akik nem napi 8 órai munkát végeztek, továbbá az adatbázisban szerepelnek a fizetés nélküli távol levők (maximum 3 napig) is.

¹¹ Ez az érték csupán a majdani nemzeti számlákkal való összeillesztés kiinduló értékének tekintendő, mivel a tevékenységek egy – az ESA-ban és így a nemzeti számlákban is szereplő – részét kumuláltan tartalmazza.

¹² Kanadában ezek becsült értékével növelt órabérrel számoltak (*Households' Unpaid...* [1995]).

5. tábla

A háztartási termelésre fordított munkaidő értéke helyettesítési költség és határáldozati jövedelem, illetve a három lehetséges közteahvariáns alapján
(milliárd forint)

Módszer	Háztartási termelés összesen	ESA-ban nem szereplő háztartási termelés			
		saját háztartás számára	segítség más háztartásnak	önkéntes segítség szervezetten keresztül	összesen
Általános helyettes					
Bruttó bér + munkaadói terhek	4062	3102	148	11	3262
Bruttó bér	2796	2136	102	7	2245
Nettó bér	2073	1583	76	6	1665
Speciális helyettes					
Bruttó bér + munkaadói terhek	5316	4191	218	18	4427
Bruttó bér	3721	2938	153	12	3103
Nettó bér	2553	2000	104	9	2113
Határáldozati jövedelem					
Bruttó bér	3823	2970	144	13	3127
Nettó bér	2647	2054	99	7	2161

A határáldozati jövedelem módszere a dolgozók munkahelyi bérét vetíti a háztartásra. Az valószínű, hogy a jó gazdálkodási ismeretek otthon is hasznosíthatók, de a rosszul fizetett munkaerő-piaci pozíció ellenére a háztartás vezetése lehet magas színvonalú, azaz a munkaerőpiacon elért bérszínvonal nem feltétlenül tükrözi helyesen az otthoni munka értékét.

Háztartások jövedelme a nemzeti számlákban és a háztartási termelésben

A háztartási termelésben végzett munkának nincs pénzbeli ellentételezése, eredménye közvetlenül hasznosul, így természetbeni jövedelmeként is felfogható. Ha így értelmezzük, nagyságrendjét a nemzeti számlákban kimutatott háztartási jövedelemhez hasonlítva minősíthetjük. A kétszeres számbavétel elkerülése végett a háztartási termelés ESA-ban nem szereplő részét vetjük össze a nemzeti számlákban kimutatott jövedelemmel.

A nemzeti számlákban a háztartások elsődleges jövedelmei tartalmazzák a munkavállalói jövedelmeket (a munkaadói terhekkal növelt bruttó bért), a háztartási szektorba tartozó vállalkozások működési eredményét, továbbá a tulajdonosi jövedelmeket és a vegyes jövedelmeket. Ha ebből az összegből levonjuk a befizetett adókat és járulékokat, továbbá hozzáadjuk a kapott pénzbeli és természetbeni támogatásokat, akkor az összes korrigált rendelkezésre álló jövedelem kategóriájához jutunk. A nemzeti számlákban számba vett termelési és jövedelemelosztási folyamatok eredményeképpen a 2000. évben 8552 milliárd forint volt a háztartások elsődleges, illetve 9451 milliárd forint az összes korrigált rendelkezésre álló jövedelme (*Magyarország... [2003]*).

Ha a speciális helyettes nettó bérszínvonalán beszámítanánk a háztartási termelés nemzeti számlákban nem szereplő részét, ez 25 százalékkal növelné az elsődleges jövedelmeket, s mivel ehhez nem kötődik adó- és járulékfizetés, változatlan összegben mint-

egy 23 százalékkal lenne magasabb a rendelkezésre álló jövedelem. Valójában ennek megtermelésre és elfogyasztása meg is történik, csak nem kerül be a nemzeti számlákba. Ha a nemzetközi irodalomban javasolt bruttó bérral való elszámolást alkalmazzuk, akkor ez az arány a 40 százalékot is meghaladhatja.

6. tábla

*A nemzeti számlákban nem szereplő háztartási termelés értéke és aránya
a nemzeti számlák háztartási jövedelmeihez viszonyítva 2000-ben*

Módszer	Az ESA-ban nem szereplő háztartási termelés (folyó áron, milliárd forint)	Az elsődleges jövedelmek		Az összes korrigált rendelkezésre álló jövedelem
		százalékában		
		Általános helyettes		
Bruttó bér + munkaadói terhek	3262	38		35
Bruttó bér	2245	26		24
Nettó bér	1665	19		18
		Speciális helyettes		
Bruttó bér + munkaadói terhek	4427	52		47
Bruttó bér	3103	36		33
Nettó bér	2113	25		22
		Határáldozati jövedelem		
Bruttó bér	3127	37		33
Nettó bér	2161	25		23

A házimunka értékének szerkezete

A következőkben azt vizsgáljuk, hogy a különböző értékelési módok milyen hatással vannak a háztartási termelés szerkezetére. Elegendő mindhárom értékelési módszernél a nettó bérekkel nyert arányok bemutatása, mivel a bruttó változatokkal számított szerkezet eltérése egy százalékponton belül marad.

7. tábla

*A saját háztartás számára végzett háztartási termelés nemzeti számlákban
nem szereplő értékének megoszlása nettó bérek esetén
(százalék)*

Módszer	Lakhatás	Élelmezés	Ruházkodás	Gondoskodás	Összesen
Általános helyettes*	25	50	10	15	100
Speciális helyettes	21	53	9	17	100
Határáldozati jövedelem	25	50	10	15	100

* Mivel az általános helyettes bérral értékeljük az összes munkát, ezért a háztartási termelés értékei az időráfordítási arányokkal azonosak.

A háztartási termelés értékét időarányosan – illetve az általános helyettes bérral – számolva azt találjuk, hogy ennek felét az élelmezés, negyedét a lakhatás, 10–15 százalé-

kát a ruházkodás és a gondoskodás teszi ki. (Lásd a 7. táblát.) Ugyanezeket az arányokat tükrözi a határáldozati jövedelemmel számított érték is, ami azt jelzi, hogy a házimunka szerkezetében nincs lényeges eltérés az alacsony és magas jövedelműek között.

A speciális helyettes bérével számolva az élelmezés hányada kissé megnő, ami a szállítási és a vásárlási idő nagyobb arányának és az ehhez kapcsolt személygépkocsi-vezetői és kereskedelmi ügyintézői magasabb bérnek tulajdonítható.

Ha a házimunka különböző módszerekkel nyert értékét az általános helyettes nettó bérével számított értékhez viszonyítjuk és a háztartás funkciói szerint vizsgáljuk (lásd a 8. táblát), azt találjuk, hogy az általános helyettes esetében a bruttó és a munkaadói terhekkel növelt bruttó bér körülbelül harmadával, illetve háromnegyedével magasabb a nettó bérnél, ami az adó- és járulékfizetési szabályok következménye.¹³

8. tábla

A saját háztartás számára végzett háztartási termelés nemzeti számlákban nem szereplő értékének aránya az általános helyettes nettó bérével értékelthez képest (százalék)

Módszer	Lakhatás	Élelmezés	Ruházkodás	Gondoskodás	Összesen
Általános helyettes					
Bruttó bér + munkaadói terhek	196	196	196	196	196
Bruttó bér	135	135	135	135	135
Nettó bér	100	100	100	100	100
Speciális helyettes					
Bruttó bér + munkaadói terhek	224	288	222	284	265
Bruttó bér	155	203	155	200	186
Nettó bér	109	135	110	140	126
Határáldozati jövedelem					
Bruttó bér	189	186	173	202	188
Nettó bér	128	130	129	132	130

A speciális helyettes esetében a különböző foglalkozások bérei és az egyes kisegítő tevékenységek időarányai is befolyásolják a kialakuló értékeket. A szállítás és a vásárlás időigénye, valamint az ezekhez csatolt viszonylag magas bérek miatt az általános helyetteshez képest a bruttó bér szintje az élelmezés esetében a legnagyobb. Ezt követi a gondoskodás, ahol szintén jelentős a szállítási idő, továbbá a munkaidő nagy része szakképzett óvónő, pedagógus bérével jön számításba. A határáldozati jövedelem módszerével számítva a bruttó bér szintje az élelmezés esetében alacsonyabb, a háztartási termelés többi szférájában viszont magasabb, mint speciális helyettessel kalkulálva. A határáldozati jövedelem alapján meghatározva a háztartási termelés szférái között mutatkozó különbségek kisebbek, mint a speciális helyettes módszere szerint: az előbbi esetben 29 százalékpont, az utóbbi esetben 48 százalékpont a legmagasabb és a legalacsonyabb érték eltérése. Ez – összhangban a 7. táblából nyert eredményekkel – azt jelenti, hogy a házimunka szakosodása típusok szerinti nem igazán jövedelemfüggő, hiszen az egyes tevékenységet végzők átlagbére nem különbözik jelentősen.

¹³ Mivel azonos bér imputálásáról van szó, ezért a háztartási termelés céljai szerint nem lehet eltérés.

Mint az az időbeli szerkezet alapján várható volt, a más háztartásnak nyújtott segítség és az önkéntes munka a saját hasznosításra végzett háztartási termelés szerkezetétől alapvetően eltér.

9. tábla

A más háztartásnak nyújtott segítség és önkéntes munka nemzeti számlákban nem szereplő értéke
(milliárd forint)

Módszer	Lakhatás	Élelmezés	Ruházkodás	Gondoskodás	Önkéntes munka	Összesen
	Általános helyettes					
Bruttó bér + munkaadói terhek	47	25	5	71	11	159
Bruttó bér	32	17	4	49	8	110
Nettó bér	24	13	3	36	6	82
	Speciális helyettes					
Bruttó bér + munkaadói terhek	68	32	5	112	17	234
Bruttó bér	48	23	4	79	12	166
Nettó bér	32	15	3	54	8	112
	Határáldozati jövedelem					
Bruttó bér	47	24	4	68	13	156
Nettó bér	31	17	4	48	8	108

A más háztartásoknak nyújtott segítségen belül a gondoskodásé a vezető szerep, ezt követi a lakhatás (karbantartásban, takarításban nyújtott segítség), majd az élelmezés. A gondoskodás dominanciája azzal függ össze, hogy ez a támogatási forma gyakran nyilvánul meg szállítási tevékenységben, ami a számbavétel során – különösen a speciális helyettesítés módszerét alkalmazva – magas értéket kap. Ezzel szemben az élelmezésben nyújtott segítség döntő mértékben a főzés és a mosogatás, alacsony helyettesítő bérrel és ennek megfelelő súllyal. A határáldozati jövedelem módszerét követve az önkéntes munka részaránya magasabb, ami azt valószínűsíti, hogy a szervezeten keresztül végzett közhasznú fizetetlen munkára inkább a magasabb jövedelműek vállalkoznak.

*

A termelés általános fogalma alapján definiált háztartási termelés az időmérleg-felvételből meghatározott munkaidő mennyiségével mérhető. A házimunka nagyságrendje, országos szinten, közel azonos a fizetett munkáéval. A házimunka volumenét jellemző időadatokat csak valamilyen elméleti hipotézis alapján imputált órabérrel értékelhetjük. A 2000. évre vonatkozó, és a keresetfelvételtől származtatott bérek felhasználásával 2 és 4 ezer milliárd forint közötti értékek adódtak, a különböző értékelési módoktól függően. A legalacsonyabb érték az általános helyettes nettó bérével számolt, a legmagasabb a speciális helyettes munkaadói terhekkal növelt bérével számolt érték. A saját otthoni munka eredményét természetbeni jövedelemnek tekintve, a háztartási termelés a háztartások nemzeti számlákban kimutatott összes elsődleges jövedelmét mintegy 25 százalékkal növelné meg a legelfogadhatóbbnak ítélt eljárással, a speciális helyettes nettó bérével számolva. A háztartási termelés funkciók szerinti összetétele meglehetősen stabil, azt nem módosítják jelentősen a különböző értékelési módok.

1. MELLÉKLET

*A háztartási termelés fő- és kisegítő tevékenységeinek
bérimputációjához szükséges foglalkozási megfeleltetés
(zárójelben a foglalkozás FEOR-azonosítója)*

Tevékenység	A háztartás fő cétjai				Önkéntes munka
	Lakhatás	Élelmezés	Ruházkodás	Gondoskodás, nevelés	
	A háztartástagok lakhatása	A háztartástagok étkezése és ital fogyasztása	A háztartástagok ruházkodása és ennek karbantartása	Gyerekek, betegek, idősök ellátása	Javak és szolgáltatások más intézményeknek
Alaptevékenység					
	Házépítés, felújítás Kőműves (7611), egyéb segédmunkás (9190)*	Ételkészítés, étkezés, sütés, vadászat, halászat Szakács (5124)	Textíliák készítése, kézművesség Egyéb háziipari foglalkozás (7519)	Gondoskodás, felügyelet, olvasás, játék, gyermek tanítása, felnőttgondozás Óvónő (2432) Egyéb pedagógus (3419),	Szervezés, rászorulóknak gondozása önkéntes munkaként szervezeten keresztül, Egészségügyi, illetve szociális betanított munka (5320, 5330)
Kisegítő tevékenység					
Vásárlás	Például lakás, bútort, szőnyeg, lakásfelszerelés Kereskedelmi ügyintéző (3621)	Például élelem főzéshez, fagyasztásához Kereskedelmi ügyintéző (3621)	Például ruhaanyag, ruha, cipő Kereskedelmi ügyintéző (3621)	Az alaptevékenység részeként végzett beosztotti munka	
Karbantartás	Lakásjavítás, bútorkarbantartás, háztartási javak javítása, Fűtés és vizellátás Egyéb építőipari szerelő (7629)	Mezőgazdasági be rendezések Mezőgazdasági gépszerelő (7433)	Ruha és cipő karbantartása Szabó, varró (7621)	Szolgáltató segédmunka (9150)	
Tisztántartás	Lakás, pince, garázs, udvar takarítása Takarítónő (9111)	Mosogatás Konyhai kisegítő (9114)	Mosás, vasalás Mosónő, vasalónő (9116)		
Szállítás	Háztartáshoz kapcsolódó utazás Járműkarbantartás Személygépkocsivezető (8335)	Vásárlás és szolgáltatások Személygépkocsivezető (8335)		Gyerek- és felnőttgondozás Személygépkocsivezető (8335)	Szervezőmunka Személygépkocsivezető (8335)
Irányítás	Számlafizetés Gazdaasszony (5125)	Élelmezés irányítása (ételek, beszerzés megtervezése) Gazdaasszony (5125)	Tervezés Gazdaasszony (5125)	Gyerekek tevékenységének koordinálása Óvónő (2432)	
Kistermelés	Dísznövények gondozása Növénytermesztő (6111)	Élelmiszertermelés, háziállat-gondozás Sertésenyésztő (6133) Növénytermesztő (6111)		Hobbyállatok gondozása Egyéb állatgondozó (6139)	
Fizetett házimunka	Takarítás Háztartási alkalmazott (9113)	Főzés, sütés Háztartási alkalmazott (9113)	Mosás, vasalás Háztartási alkalmazott (9113)	Gondozás, felügyelet Háztartási alkalmazott (9113)	

* A szak- és segédmunka közötti megosztás alapja a házépítés költségeinek a kétféle tevékenység közötti fele-fele arányú megosztása.

2. MELLÉKLET

Az általános és speciális helyettesítő bérek a 2000. évi keresetfelvétel alapján (átlag/forint), súlyozott átlag (vállalati/vállalkozási, illetve költségvetési adatok)*

FEOR-szám	Foglalkozás	Elemszám (fő)	Bruttó kereset	Teljes bruttó kereset	Nettó kereset	Munkaidő (óra/hó)
			forint/hó			
Vállalati/vállalkozási szféra						
Speciális helyettesítő foglalkozások						
3419	Egyéb pedagógus	1460	68 510	69 282	45 860	185
3621	Kereskedelmi ügyintéző	14 384	111 153	112 476	68 554	185
5124	Szakács	5139	51 212	54 531	37 463	186
5125	Gazdaasszony	788	51 896	54 973	38 295	186
6111	Növénytermesztő	1610	41 536	43 080	31 509	190
6133	Sertésenyésztő	5367	54 289	56 162	39 142	187
6139	Egyéb állattenyésztő	2783	55 335	56 562	39 486	186
7321	Szabó(nő), varró(nő)	22 336	41 780	44 135	32 010	186
7433	Mezőgazdasági gépszerelő	7138	55 203	57 677	39 926	189
7519	Egyéb háziipari dolgozó	516	29 538	29 933	23 104	185
7611	Kőműves	11 311	51 617	53 515	37 614	186
7629	Egyéb építőipari szerelő	1965	65 922	68 076	43 041	186
8355	Személygépkocsi-vezető	3999	80 686	85 488	54 245	187
9111	Takarító(nő)	12 461	39 752	41 070	30 435	185
9114	Konyhai kisegítő	5330	38 398	40 147	29 804	184
9115	Mosónő, vasalónő	2653	47 669	50 091	35 672	185
9113	Háztartási alkalmazott	55**	39 547	42 910	31 845	185
9150	Szolgáltató segédmunka	3 597	91 979	45 344	32 645	187
9190	Egyéb segédmunka	29 998	43 530	46 501	33 135	186
Költségvetési szféra						
Speciális helyettesítő foglalkozások						
2432	Óvónő	20 032	67 600	68 727	46 972	174
5320	Egyéb pedagógus	20 552	53 878	58 741	41 782	182
5330	Szociális betanított munka	1 593	56 849	58 891	41 967	175

* Ha az elemszám megengedi, a vállalati/vállalkozói szférából, mert ez a háztartások alternatív munkaerő-vásárlási formája (különösen informális változatban).

** A kis elemszám korrigálására a 2001. évi adatokat is bevontuk az elemzésbe. Az elemszám ekkor még kisebb volt (36 fő), de ez is több a semminél. A kereset- és a munkaidőadatok rendre 46 946 (1643), 50 184 (2974), 36 859 (1767) forint és 188 óra volt.

IRODALOM

A népesség időfelhasználása 1986/87-ben és 1999/2000-ben [2000]. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
 FALUSSY B. (szerk.) [2001]. *Az 1999/2000. évi életmód-időmérleg-felvétel módszertani dokumentációja I.* Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.

- Households' Unpaid Work: Measurement and Valuation* [1995]. Studies in National Accounting Catalogue 13–603E, 3. Statistics Canada.
- Magyarország nemzeti számlái 2000–2001* [2003]. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- POLLAK, R. A. [1985]: A transaction cost approach to families and households. *Journal of Economic Literature*. XXIII. évf. 6. sz. 581–608. old.
- SIK E. – SZÉP K. [2001]: A háztartási munka értéke és a háztartások munkaidő-gazdálkodása. In: *Nagy–Pongráczné–Tóth* (szerk.): *Szerepváltozások*. TÁRKI – Szociális és Családügyi Minisztérium. Budapest. 176–197. old.
- SIK E. – SZÉP K. (2002): *A háztartási satellit számla*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- SIK E. – SZÉP K. (szerk.) [2003]: *A háztartási termelés értéke a mai Magyarországon*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- SZÉP K. – SIK E. [2001]: A háztartási termelés pénzértéke. *Statisztikai Szemle*. 78. évf. 7. sz. 596–612. old.
- SZÉP K. – SIK E. – SEBŐK Cs. – HANNIKER S. [2003]: A háztartási termelésben felhasznált munka értéke 2000-ben. In: *A háztartási termelés értéke a mai Magyarországon*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.

SUMMARY

According to the latest time use survey in 1999/2000, the Hungarian population performed 12 billion hours of unpaid work in their households. In order to estimate the value of this work the wage data of Structure of Earnings Survey were used. Valuation was made with replacement cost method (generalist's and specialists' wage) and opportunity cost method. In each cases with gross and net wages resulted in a value between 2 and 4 thousand billion HUF. The net wage of specialist workers was considered the most appropriate. Calculating with this the income in kind obtained from household production would increase the primary income of households in national accounts by 25 per cent.

AZ OTTHONI MUNKA ÉS A TELJES ÉLET*

SEBŐK CSILLA – SIK ENDRE

A teljes életnek akár a sűrűségét, akár a hosszát nézzük az ún. mellékélet aránya a teljes életen belül nem elhanyagolható. Ennek felismerésével az időfolyam párhuzamos méréséből származó adatok elemzése lehetővé teszi a lakosság életvitelének jobb megismerését, így a háztartási termelés pontosabb becslését is. E tanulmány keretében megvizsgáljuk, hogy milyen szocio-demográfiai tényezők növelik, illetve csökkentik a fő- és mellékélet hosszát és sűrűségét, illetve, hogy e társadalmi tényezők minként hatottak az élet így felfogott párhuzamosságára 1986-tól 2000-ig.

Áttekintjük, hogy mennyiben tér el egymástól a fő- és mellékéletben végzett tevékenységek összetétele és hogy az élet párhuzamossága e két dimenziójának összekapcsolódásakor milyen tipikus élethelyzetek, azaz tevékenységkombinációk állnak elő.

Különös figyelmet fordítunk az otthoni munka mellékéletbeli szerepére, és választ keresünk arra a kérdésre, hogy milyen mértékű az otthoni munka alulbecslése és mely társadalmi csoport otthoni munkája válik láthatatlanná akkor, ha csupán a főéletbeli munka mennyiségét elemezzük.

TÁRGYSZÓ: Időmérleg. Háztartási termelés. Életmód.

Az idő múlását a modern axióma lineárisnak tételezi, amiből az is következik, hogy azonos hosszúságú elemi egységekre bontható, amelyek egymásba kapcsolódva egyetlen végtelen hosszúságú (és egyirányú) folyamatot alkotnak. Az időmérlegnaplón alapuló időmérleg-vizsgálat nem csupán elfogadja ezt a linearitást, de az időmérlegek nemzetközileg standard formájának elkészítésével meg is erősíti ennek igazát. Az időmérleg-vizsgálatok fejlettebb formái ennél többet is tesznek. Minthogy az időmérlegnaplók sok esetben nemcsak egy, hanem két tevékenység egyidejű végzését is megengedik, lehetővé teszik, hogy az idő folyamatát az egységnyi idő alatt végzett párhuzamosan többféle tevékenység alapján ne egyetlen, hanem legalább két, egymással párhuzamosan múló dimenzióként fogjuk fel. A párhuzamosan telő időnek ezt a két folyamatát a továbbiakban az időmérlegnaplóban fő- és melléktevékenységeknek nevezett cselekvések alapján „fő- és mellékéletnek”, együttesen pedig (az alvásidő elhagyásával) „teljes életnek” nevezünk. A teljes élet hossza tehát az ébren töltött fő- és mellékélet együttes hossza. Sűrűsége pedig az ébren töltött idő alatti fő- és melléktevékenységek együttes száma. Másként ebben a vizsgálati keretben az *élet* fogalma nem a születés és a halál közti „longitudinális” törté-

* A tanulmány a T 033042 sz. OTKA-kutatás támogatásával készült.

nést, de nem is annak minőségét (jó, értékes, gazdag stb.), hanem az év egy átlagos napján megélt események összes időmennyiségének hosszát és sűrűségét fejezi ki.

A tanulmány alapfogalmait néhány példával szeretnénk életszerűbbé tenni. Két alapfogalmunk: az idő párhuzamossága és az élet teljessége. Mint az majd a párhuzamos idő és a teljes élet szerkezetéről szóló fejezetben részletesen olvasható lesz, az ún. fő- és mellékélet szerkezete igencsak eltérő. A főéletben sokféle tevékenységet végzünk: pénzt keresünk, házimunkát végzünk, pihenünk, tisztálkodunk, tévözünk stb.; ezzel szemben a mellékéletben csupán háromfélét: beszélgetünk, rádiót hallgatunk és tévét nézünk. Mint látható, ugyanaz a tevékenység, például a tévzés, része lehet a fő- és melléktevékenységnek is.

Hogy mégis mennyire eltérő a fő- és a mellékélet szerkezete, azt mi sem mutatja jobban, minthogy a két leggyakrabban végzett tevékenység a főéletben egy átlagos nap éber óráinak¹ 46 százalékát teszi ki (munka és médiafogyasztás), ezzel szemben a mellékéletben a leggyakrabban végzett két tevékenység aránya az ébren töltött idő 89 százalékát foglalja el. Ennek túlnyomórésze a beszélgetés (70%), a többi a médiafogyasztás.

A fő- és mellékélet szerkezete akkor is nagyon eltérő, ha nem a tevékenységek hosszát, hanem a tevékenységek gyakoriságát (azaz sűrűségét) vizsgáljuk. A főélet két leggyakrabban végzett tevékenysége (38 és 23 százalék) a fiziológiai szükségletek kielégítése (ami a személyes higiénia és az étkezés tevékenységeit foglalja magában) és a háztartási munka. A mellékéletben továbbra is a beszélgetés és a médiafogyasztás uralkodik (70 és 21 százalék). Míg tehát főéletünk hosszú munkavégzésből és tévénézésből, illetve gyakori (de rövid ideig tartó) biológiai és háztartási tevékenységekből áll, addig a mellékéletben beszélünk, beszélünk, beszélünk és tévözünk.

Ebből következően a teljes élet tipikus szituációi általában a következők lehetnek:

- munka közben beszélgetünk a kollégákkal, vagy/és rádiózunk
- tévénézés közben megvitátjuk a látottakat (például híreket a párunkkal, egy rajzfilm tanulságait a gyermekekkel),
- főzés közben rádiózunk vagy/és a gyereket neveljük,
- evés közben tévözünk vagy tévzés közben eszünk (iszunk).

Felfogásunk szerint a párhuzamos tevékenységek között nincs alá- és fölérendeltség. Ami az időmérlegnaplóban főtevékenységként jelenik meg, nem fontosabb, mint ami melléktevékenységként van feltüntetve. Azaz a teljes élet azért (is) teljes, mert egyidejűleg sokféle dolog történhet velünk és általunk. Ezért tartjuk elméletileg jogosnak, hogy fellazítsuk a főtevékenység-alapú időmérleg-elemzés szentnek és sérthetetlennek tekintett „egy nap 24 órából áll” elvét. Úgy véljük, hogy a mellékéletben beszélgetve, legalább olyan fontos hatással lehetünk a körülöttünk élőkre, mint ha ugyanezt a főéletben tesszük. Hiszen a gyerek egy vasalás közben elhallott szülői megjegyzés nyomán juthat olyan gondolatokra, melyek egész életére kihathatnak, egy autózás közben megtanult angol lecke egy majdani EU-s karrier kiindulópontja lehet, egy tévzés közbeni összeveszés egy házasság felbomlásának folyamatát indíthatja el, és így tovább. De ha nem a fentiekhez hasonló „különleges eseményekre” gondolunk, csupán olyanokra amelyek időigénye amúgy csekély, akkor is felfoghatjuk a mellékélet hatalmas beszélgetésmennyiségét úgy,

¹ Mivel az alvásidő alatt az időmérleg nem tette lehetővé melléktevékenység végzését, ezért a fő- és a teljes élet elemzése során is kizártuk az elemzésből az alvásidőt.

mint az egyén társadalmi kapcsolatainak ápolására fordított időt, amiből emberi és kapcsolati tőke termelődik, melyek legalább olyan fontosak a mindennapi életben, mint a főéletben végzett munkával szerzett pénztőke.

A TELJES ÉLET SŰRŰSÉGE ÉS HOSSZA 2000-BEN

A teljes élet sűrűségét, avagy hosszát nézve, a mellékélet aránya a teljes életben belül nem elhanyagolható. Az összes tevékenység kevesebb mint harmada (28 százalék), az összydő közel harmada (31%) a mellékéletben játszódik le.² Másként, az év egy átlagos napján körülbelül 15 órát át ébren levő magyar lakosság, ha mellékéletüket is figyelembe vesszük, átlagosan 22 órát él meg aktívan.

1. tábla

A fő-, a mellék- és a teljes élet sűrűsége és hossza*

Jellemző	Sűrűség (a tevékenységek száma, esetszám)			Hossz (a tevékenységek hossza, perc)		
	Főélet	Mellékélet	Teljes élet	Főélet	Mellékélet	Teljes élet
Átlag	21,5	8,5	30,0	921	424	1345
Medián	21,0	8,0	29,0	930	405	1320
Módusz	21,0	7,0	26,0	900	0	1350
Szórás	5,8	4,8	9,2	105	248	291

* Alvás nélkül, az év egy átlagos napján, 2000-ben.

Ugyanez az összefüggés az év egy átlagos napjának sűrűsége esetében azt jelenti, hogy a naponta átlagosan végzett 30 tevékenység közel harmadát a lakosság egy főtevékenység mellett („mellékesen”) végzi.

A párhuzamos idő két típusa eltérően oszlik meg a népességben. A táblában látható, hogy míg a főtevékenység mediánja és módusza közel esik az átlaghoz, addig a melléktevékenység módusza (különösen az idő hosszának módusza) sokkal alacsonyabb az átlagnál, továbbá az átlaghoz képest a melléktevékenység szórása sokkal nagyobb, mint a főtevékenységé.³ Mindez arra utal, hogy a főtevékenység normális eloszlásával ellentétben a melléktevékenységek más eloszlást mutatnak. Míg a tevékenységszám esetében a fő- és mellékélet egyaránt normális eloszlású, addig a tevékenységek hossza esetében azt látjuk, hogy a főélet koncentrált normális eloszlású, a mellékéleté szinte lineáris.

A teljes élet és az idő tagolódása

Mielőtt a fő- és mellékélet társadalmi természetét a szokásos szocio-demográfiai változók mentén vizsgálnánk, megnézzük, hogy tapasztalhatók-e eltérések a párhuzamos idő és a teljes élet sűrűsége és hossza között attól függően, hogy milyen évszakban, a hét

² Mivel a melléktevékenységhez a főtevékenység teljes időtartama hozzá tartozik, ezért a melléktevékenységekre fordított idő felülbecsült.

³ A főélet szórása a sűrűség és a hossz esetében az átlag 27, illetve 11 százaléka. Ugyanez a két érték a mellékélet esetében valamivel 50 százalék felett van (56 és 58 százalék).

mely napján, illetve milyen időjárás viszonyok között került sor az időmérleg-felvételre. A kérdés tehát az, hogy az idő tagolásának „naptári dimenziói” és az időjárás hatnak-e a párhuzamos idő és a teljes élet hosszára és sűrűségére: Vajon „többet élünk”-e

- amikor hosszabb ideig van világos (nyáron),
- amikor a nap nagy részét nem kell a munkahelyen tölteni (a hétvégén vagy ünnepnapokon),
- amikor az időjárás kellemes?

Az évszakok hatása az élet sűrűségére erősebb, mint annak hosszára. (Lásd a 2. táblát.) Életünk – s e téren nincs eltérés életünk fő- és mellékterfele között – összfel tagolódik a legtöbb, nyáron a legkevesebb részre. Vagyis összfel élünk a legsűrűbben, nyáron a leglazábban. A tavasz a nyárhoz, a tél az őszhöz áll közelebb (az előbbi az évi átlag alatt, az utóbbi e fölött van). Tehát az adatok megerősítik azt a mindennapi tapasztalatot, hogy életünk évszakok szerint két részből tevődik össze, a lazább nyári-tavaszi és a sűrűbb őszi-téli időszakból.

2. tábla

A fő-, a mellék- és a teljes élet sűrűsége és hossza évszakok szerint*

Évszak	Sűrűség (a tevékenységek száma, esetszám)			Hossz (a tevékenységek hossza, perc)		
	Főélet	Mellékélet	Teljes élet	Főélet	Mellékélet	Teljes élet
Tavaszi	21,3	8,2	29,5	921	408	1329
Nyár	20,7	8,2	28,9	922	431	1353
Ősz	22,0	9,0	31,0	931	433	1364
Tél	21,8	8,7	30,5	910	422	1332
<i>Együtt (átlag)</i>	<i>21,5</i>	<i>8,5</i>	<i>30,0</i>	<i>921</i>	<i>424</i>	<i>1345</i>
<i>F-érték</i>	109	81	124	73	21	34

* Alvás nélkül, az év egy átlagos napján, 2000-ben.

3. tábla

A fő-, a mellék- és a teljes élet sűrűsége és hossza a hét napjai szerint *

A hét napjai	Sűrűség (a tevékenységek száma, esetszám)			Hossz (a tevékenységek hossza, perc)		
	Főélet	Mellékélet	Teljes élet	Főélet	Mellékélet	Teljes élet
Hétfő	21,7	8,5	30,2	924	411	1335
Kedd	21,6	8,3	30,0	928	404	1332
Szerda	21,8	8,5	30,3	928	409	1337
Csütörtök	21,8	8,5	30,3	929	410	1339
Péntek	21,9	8,7	30,6	936	427	1363
Szombat	21,1	8,8	29,9	907	436	1343
Vasárnap	20,2	8,5	28,6	874	427	1301
<i>Együtt (átlag)</i>	<i>21,5</i>	<i>8,5</i>	<i>30,0</i>	<i>921</i>	<i>424</i>	<i>1345</i>
<i>F-érték</i>	61	5**	24	257	13	31

* Alvás nélkül, az év egy átlagos napján, 2000-ben.

** Az *F-érték* $p=0,0001$ szinten nem szignifikáns.

Az említett két részre tagolódo év modellje ugyanakkor nem érvényes életünk hosszának alakulására. A legtöbbet ősszel és nyáron éljük. Ősszel teljes életünk mindkét eleme sokkal hosszabb az éves átlagnál. Ettől eltérően alakul a nyári hosszú párhuzamos élet szerkezete: nyáron inkább mellékéletünk hosszú, a főélet értéke átlag közeli. Télen és tavasszal életünk hossza átlagos, az előbbi esetben a fő-, az utóbbiban a mellékélet valamivel rövidebb a minta átlagánál. Összességében tehát évszakok szerint életünk ősszel tér el legjobban az év többi részétől, ilyenkor többet és sűrűbben élünk. Ezzel szemben nyáron lazábban és inkább a „mellékéletet” éljük.

Az élet sűrűsége szempontjából alig van eltérés a hét napjai között. (Lásd a 3. táblát.) Csupán vasárnap, s akkor is csak a főtevékenységben látható eltérés a minta átlagától, ekkor „fő életünk” kevésbé sűrű, mint a hét többi napjain.

Az élet hossza – s mint az a magasabb F -értékből kitűnik, különösen a főtevékenység esetében – jobban szóródik a hét napjai között, mint annak sűrűsége. Ez azonban nem érvényes a hét első négy napjára, amikor szinte percre azonos hosszán éljük életünk mindkét részét. Ezzel szemben párhuzamos életünk pénteken és szombaton igen hosszú, vasárnap pedig rövid. Mintha a klasszikus hétvége kétféleképpen is megszűnt volna, egyrészt kitolódott (már a péntek sem „síma hétköznapi”), másrészt élesen szétválni látszik a hosszú és sűrű „péntek-szombat” és a rövid és laza vasárnap funkciója (munka (hajtás) szórakozás versus pihenés). A párhuzamos életek hosszát elemezve ez abban érhető tetten, hogy

- a pénteki hosszú teljes élet hosszú fő- és mellékéletet is jelent,
- szombaton csak a mellékélet hosszú,
- a vasárnapi teljes élet rövid mégpedig azért, mert a főélet hossza jóval kisebb, mint a mellékélet átlagnál valamivel nagyobb mértéke.

Az időjárás hatása az élet sűrűségére és hosszára elhanyagolható. Az időjárás három összetevőjének (hőmérséklet, csapadék, napsugárzás) elemzése esetében egyetlen eltérés érdemel csupán említést: melegebb időben kicsit lazábban és hosszabban élünk.

Összességében megállapítható, hogy a hétköznapi és a „hosszú hétvége” három napja között tapasztalható eltéréseket, illetve némi évszakhatást leszámítva a „naptári” idő, illetve az időjárás nem befolyásolja érdemlegesen az élet sűrűségét és hosszát.⁴

A teljes élet és a társadalmi csoportok

Mivel az egyén időgazdálkodásának elsődleges keretét a modern világban a munka adja, ezért először azt mutatjuk be, hogy a munka végzése, illetve annak hiánya miként hat a párhuzamos idő sűrűségére és hosszára. Ünnepeken valamivel „sűrűbben” él az ember, s ez zömmel a mellékélet nagyobb sűrűségének köszönhető. (Lásd a 4. táblát.) Személyes és családi ünnepen majdnem fél órával meg is hosszabbodik az élet, s ez ugyancsak elsősorban a mellékélet meghosszabbodásának eredménye. Egyházi és hivatalos ünnepeken (lévén ezek munkaszüneti napok) a főélet rövidülése okozza, hogy a hosszabb mellékélet ellenére csak kisebb mértékben hosszabb a teljes élet az átlagosnál.

⁴ Ezt annak ellenére állítjuk, hogy statisztikai értelemben minden szignifikáns eltérés jelentősnek tekintendő. Csakhogy – mint ahogy azt már az eddig bemutatott táblák is jelzik – a nagy elemszám miatt igen kicsi (néhány perces) eltérések is szignifikáns F -értékeket eredményeznek. Éppen ezért ezek közül csak azok elemzésére fektettünk súlyt, ahol józan paraszti ésszel is felfogható (mondjuk minimum negyedórás) eltéréseket tapasztalunk az átlag és az adott kategória egyes értékei között.

4. tábla

A fő-, a mellék- és a teljes élet sűrűsége és hossza a vizsgált nap munka- vagy szabadnap jellege szerint

A nap jellege	Sűrűség (a tevékenységek száma, esetszám)			Hossz (a tevékenységek hossza, perc)		
	Főélet	Mellékélet	Teljes élet	Főélet	Mellékélet	Teljes élet
<i>Együtt (átlag)</i>	21,5	8,5	30,0	921	424	1345
Személyes ünnep	21,9	9,3	31,2	926	467	1393
Családi ünnep	21,6	9,1	30,7	924	458	1382
Egyházi ünnep	21,3	9,1	30,4	890	447	1337
Egyéb ünnep	20,9	9,0	29,9	893	452	1345
Munkanap	21,5	8,4	29,9	919	414	1333
<i>F-érték</i>	2*	16	4*	33	16	11

* Az *F*-érték $p=0,0001$ szinten nem szignifikáns.

A gazdasági aktivitás erősen hat a párhuzamos idő és a teljes élet sűrűségére és hosszára.

5. tábla

A fő-, a mellék- és a teljes élet sűrűsége és hossza gazdasági aktivitás szerint

Gazdasági aktivitás	Sűrűség (a tevékenységek száma, esetszám)			Hossz (a tevékenységek hossza, perc)		
	Főélet	Mellékélet	Teljes élet	Főélet	Mellékélet	Teljes élet
<i>Együtt (átlag)</i>	21,5	8,5	30,0	921	424	1345
Foglalkoztatott	21,4	8,9	30,3	950	463	1413
Dolgozó nyugdíjas	22,3	8,3	30,6	942	419	1361
Nyugdíjas	21,2	7,3	28,5	881	343	1224
Rokkant nyugdíjas	21,2	8,2	29,4	898	406	1304
Gyesen, gyeden levő	27,4	13,0	40,4	928	492	1420
Munkanélküli	22,0	9,2	31,2	910	454	1364
Segélyezett	22,3	9,6	31,9	907	443	1350
Háztartásbeli	24,2	10,4	34,6	918	449	1367
Tanuló	20,1	8,0	28,1	896	385	1281
Egyéb eltartott	19,9	8,4	28,3	886	490	1376
<i>F-érték</i>	148	189	199	379	190	348

A teljes élet sűrűségéből és hosszából a megkérdezett foglalkozási viszonya szerint a következő életváltozatok bontakoznak ki.

1. Nagyon sűrű az élete (oly módon, hogy a mindkét párhuzamos időelem esetében magas a sűrűség mértéke) és a teljes élete is hosszú (s különösen a mellékélet hossza kiugró) az ébren töltött teljes élet majdnem eléri a napi 24 órát, tehát mintha alvás nélkül élnék végig a teljes napot) *a gyesen, gyeden levő nőnek*. A (kis)gyermek (közel)léte láthatóan erősen szabdalja és meg is nyújtja az anya életét. A fentiek – némileg kisebb mértékben – érvényesek a *háztartásbeli* életére is.

2. *A foglalkoztatottak* napja átlagos sűrűségű, de igen hosszú, aminek egyaránt forrása a fő- és a mellékélet meghosszabbodása. Az, hogy az átlagosnál hosszabb élet egyszer-

smind nem sűrűbb, s hogy a párhuzamos élet mindkét eleme közel azonos mértékben nőtt, arra utal, hogy a munkahely léte harmonikusan nyújtja az életet, s nem növeli annak szabadságát. Kérdés, hogy ez a tapasztalat nem az időmérlegnapló kialakításának nem szándékolt mellékterméke-e?

3. Az *eltartottak* főélete rövid és tagolatlan, de mellékéletük olyan hosszú, hogy emiatt összességében a teljes élet is körülbelül félórával hosszabb az átlagosnál. Ugyanis az eltartottak többet alszanak, de amikor ébren vannak, akkor életük hosszabb (de nem sűrűbb) mint a többieké.

4. A *dolgozó nyugdíjas* élete egyetlen ponton tér el az átlagtól, főélete hosszabb az átlagosnál.

5. A szakirodalom alapján azt váránk, hogy a *munkanélküli és a segélyezett élete* tagolatlanabb (üres, nem történik vele annyi esemény, mint azzal, aki a munka világában is benne él), s rövidebb (többet alszik) az átlagosnál. E két csoportra az jellemző, hogy miközben teljes életük sűrűsége átlagos (sőt annál inkább egy kicsit sűrűbb is), addig főéletük rövidegét ellensúlyozza mellékéletük hosszabb volta.

6. A *nyugdíjasok és a tanulók* teljes élete rövidebb az átlagosnál. Közülük a rokkant nyugdíjasok és a tanulók esetében kisebb az eltérés az átlagostól, és az élet sűrűségének és hosszának valamennyi eleme viszonylag kis mértékben marad el az átlagtól. A nyugdíjasok esetében a fenti arányosság egy szempontból nem érvényesül, mellékéletük kiugró mértékben tagolatlan és rövid. A nyugdíjas lét az idő tagolatlanabbá (eseménytelené) válásán és a második élet eltűnésén keresztül rövidíti a teljes életet.

Az *aktív* társadalmi csoportok életének sűrűségét és hosszát kissé részletesebben vizsgálva nem tapasztalunk erős hatásokat, de a fenti típusokon belül változatokat találunk.

a) Az, hogy egy aktív dolgozó dolgozik vagy sem, egyáltalán nem befolyásolja az élet sűrűségét, de erősen befolyásolja annak hosszát. Egy ledolgozott nap főélet esetében a közel másfél órával, a mellékélet félórával hosszabb egy le nem dolgozott napénál. Az, hogy a napi másfél órával hosszabb főélet még egy egységgel sem növeli meg a ledolgozott nap sűrűségét, ismét arra utal, hogy a munkaidő alig tagolódik az időmérlegben. Ez a ledolgozott nap esetében azt eredményezi, hogy a munkahelyi lét nagyobb eséllyel és mértékben jelenik meg a főéletben, mint a mellékéletben.

b) A műszakrend hatása az élet sűrűségére és hosszára elenyésző, egyetlen műszakrend tér el erősen az összes többitől: a 24 órás szolgálatot teljesítőké. Az ilyen műszakrendben élők élete kevesebb eseményt tartalmaz, mint az átlag, noha annál több mint másfél órával (amihez a párhuzamos idő mindkét része azonos mértékben járul hozzá) hosszabb. Ezek az emberek tehát az átlaghoz képest sokat, de eseménytelenebbül élnek.

c) A dolgozók dologtalanul eltöltött napjainak sűrűsége és hossza sem tér el az átlagtól nagymértékben. A betegség és a szabadság értelemszerűen egymás ellentétei, a betegség „kiüríti” és megrövidíti, a szabadság ha sűrűbbé nem is, de hosszabbá teszi az életet, különösen a mellékéletet.

Miután áttekintettük az egyén életének sűrűségét és hosszát közvetlenül befolyásoló munkának (és hiányának) hatását, áttérhetünk a társadalmi helyzet alapváltozóinak hatásaira.

Mind a nem, mind az életkor erősen befolyásolja a teljes élet valamennyi dimenzióját. A férfiak a nőknél valamivel hosszabb és sokkal kevésbé sűrű életet élnek. A sűrűség esetében tapasztalt kiugró érték ismét feltehetően a munkahelyi és az otthoni élet

időmérlegnaplóban való eltérő tükröződésének mellékhatása (amennyiben a férfiak között sokkal magasabb a foglalkoztatottak és az iskolások aránya, életüknek munkahelyi és iskolai részét azonban nem engedi részekre bontani az időmérlegnapló).

Ha korcsoportonként vizsgáljuk a párhuzamos idő és a teljes élet sűrűségét és hosszát előbb növekvő, majd csökkenő értékeket (haranggörbét) kapunk. A legsűrűbb élete a 30–41 éveseknek, a legrövidebb a 15–23 és a 67–84 éveseknek van. A főélet sűrűsége a mellékélet sűrűségénél korcsoportonként kevésbé tér el de némileg eltér a két idő korcsoportonkénti megoszlása: míg a főtevékenység csak a legfiatalabb (15–23 éves) és a legidősebb (67–84 éves) korosztályban marad szignifikánsan az átlag alatt, addig a melléktevékenység esetében a legfiatalabbak életének sűrűsége átlagos, de már 60 év fölött elkezdődik a mellékélet sűrűségének átlag alá csökkenése.

A teljes élet hosszának legmagasabbak az értékei a 30–47 évesek kategóriájában, tehát a munkaképes életkor közepén, a legalacsonyabbak pedig a 60 év feletti generációjában. A fő- és mellékélet esetében ez a trend némileg eltérően alakul. Egyfelől a főélet egy korosztállyal tovább, 30–53 év között hosszabb az átlagosnál, másfelől nem csupán a 60 év feletti, hanem a 15–23 évesek főélete is rövidebb az átlagosnál. A melléktevékenység esetében két korosztály értékei kiugróan magasak, illetve alacsonyak: a 30–35 évesek napi 8 óra, a 74–84 évesek ezzel szemben 5 óra mellékéletet élnek.

A teljes élet sűrűsége és hossza kevésbé tér el térbeli dimenziók szerint. Az adatok szerint a Nyugat-Dunántúlon és az Észak-Alföldön élők sűrűbben, de viszonylag röviden élnek, a megyeszékhelyen az átlagosnál sűrűbb s hosszabb az élet, a közepes nagyságú településeken élők teljes élete viszonylag hosszabb, ami elsősorban annak tudható be, hogy a legkisebb és legnagyobb településeken élők mellékélete rövidebb. Ezeket az összefüggéseket nem szükséges részletesebben elemezni, hiszen egyfelől gyengék, másfelől feltehetően más demográfiai és szociológiai tényezők (például az életkor) térbelileg eltérő összetételére vezethetők vissza.

A legalacsonyabb iskolai végzettségűek eseménytelen és rövid fő- illetve mellékélete esetében is feltehető, hogy részben az életkor hatásai tükröződnek. Az értelmiségi élet a legsűrűbb, a gazdák mellékélete a legeseménytelenebb és a legrövidebb. Az önállók mellékélete hosszú, miközben az élet és az idő sűrűségének és hosszának többi jellemzői átlagosak vagy enyhén átlag alattiak.

A 6. táblában korábban egymástól elkülönülten elemzett hatások együttes megjelenését mutatjuk be.⁵

Két olyan vonása van a párhuzamos idő és a teljes élet sűrűségének és hosszának, amely minden tekintetben érvényesül.

- az iskolai végzettség növekedésével az idő és az élet sűrűbb és hosszabb lesz,
- az öregedés üresebbé és rövidebbé teszi az időt és az életet.

A nem (férfi-nő) ellentétesen hat az élet sűrűségére és hosszára. A férfi lét csökkenti az idő és a teljes élet sűrűségét, de növeli annak hosszát. Településtípus szerint vizsgálá-

⁵ A táblában szereplő regressziós modell nem tartalmaz minden változót, ami az időmérleg kérdőíveiben fellelhető és amikről feltételezhetjük, hogy kihat a teljes élet sűrűségére és hosszára. A modell csupán azokat az alapvető szocio-demográfiai változókat tartalmazza, amelyek hatásait eddig külön-külön vizsgáltuk. Az elemzés célja tehát nem az, hogy a lehető legjobban megmagyarázzuk a párhuzamos idő és a teljes élet társadalmi determináltságának mechanizmusát, hanem csak az, hogy az eddig külön-külön bemutatott alapváltozók átfedő hatásait szétválasszuk.

lódva a megyeszékhelyen látszik az élet és az idő legsűrűbbnek, hiszen mind Budapesten, mind városban vagy falun élni erősen csökkenti az élet sűrűségét. A településtípus nem hat a főélet hosszára, de a mellékélet és a teljes élet hosszát a budapesti lakóhely szignifikánsan csökkenti. A település nagysága a falvak esetében ehhez annyit tesz hozzá, hogy a legkisebb falvakban élni sűrűbbé teszi a főéletet és rövidebbé a mellék- és a teljes életet.

6. tábla

*A fő- és melléktevékenységek számát és hosszát meghatározó társadalmi tényezők
(OLS regresszió, N=43142)*

Megnevezés	Sűrűség (a tevékenységek száma, esetszám)			Hossz (a tevékenységek hossza, perc)		
	Főélet	Mellékélet	Teljes élet	Főélet	Mellékélet	Teljes élet
Korrigált R^2 (százalék)	10	7	11	9	5	8
Nem (nő=0)	-0,23	-0,11	-0,20	0,03	0,02*	0,03
Budapest	-0,06	-0,10	-0,09	0,01*	-0,06	-0,05
Város	-0,06	-0,06	-0,07	0,01*	-0,02*	-0,01*
Falu	-0,05	-0,03*	-0,05	0,02*	-0,01*	0,00*
Lakosság száma						
max. 500 fő	0,06	-0,03*	0,02*	-0,01*	-0,05	-0,05
500–1000 fő	0,02	0,00*	0,01*	0,01*	0,01*	0,00*
1000–2000 fő	0,02*	0,00*	0,01*	0,02*	0,00*	0,00*
OSZA	0,07	0,05	0,07	0,06	0,01*	0,03
Fiatal 1	-0,09	-0,02*	-0,06	-0,07	0,01*	0,00*
Fiatal 2	-0,03*	-0,01*	-0,02*	-0,04	0,00*	-0,01*
Fiatal 3	0,03	0,06	0,05	-0,02*	0,03	0,01*
Fiatal 4	0,01*	0,03	0,02*	0,00*	0,01*	0,01*
Öreg7	0,00*	-0,02*	-0,01*	-0,02*	-0,02*	-0,03
Öreg8	-0,02*	-0,04	-0,03	-0,05	-0,05	-0,06
Öreg9	-0,04	-0,08	-0,06	-0,07	-0,08	-0,09
Öreg10	-0,07	-0,10	-0,10	-0,11	-0,11	-0,13
Háztartásbeli	0,04	0,04	0,05	-0,02*	0,01*	0,00*
Munkanélküli	0,03	0,01*	0,02*	-0,07	0,00*	-0,03
Dolgozó nyugdíjas	0,03	0,01*	0,02*	0,00*	0,00*	0,00*
Eltartott	-0,02*	0,00*	-0,01*	-0,06	-0,01*	-0,04
Rokkant nyugdíjas	0,01*	0,01*	0,01*	-0,11	-0,04	-0,07
Gyesen, gyeden levő	0,13	0,12	0,15	0,02*	-0,02*	-0,01*
Tanuló	0,00*	-0,02*	-0,01*	-0,10	-0,11	-0,13
Nyugdíjas	0,03*	0,00*	0,02*	-0,15	-0,06	-0,11

* A cellák a β értéket (sztdenderizált regressziós együttható) tartalmazzák. Ha ennek értéke nem szignifikáns $p=0,0001$ szinten akkor ezt csillaggal jelöljük.

Megjegyzés. A változók: OSZA= a befejezett iskolai osztályok száma, amelynek értéke 0 és 20 között mozoghat. A fiatal 1,2,3,4 és az öreg 7,8,9,10 változók a korosztály megfelelő korcsoportjára utalnak. A modell referenciacsoportjai a nagyobb lélekszámú településen, a megyeszékhelyen élők, a középkorúak és az alkalmazottak.

A korábbi megállapítással szemben (mely szerint az öregség a kor előrehaladtával fokozódó mértékben üresebbé és rövidebbé teszi az életet), a fiatalság eltérő módon hat az idő és az élet alakulására. A két legfiatalabb korosztályba tartozni rövidíti és tagolatlanabbá teszi a főéletet, de a mellékélet sűrűsége és hossza nem csökken. A másik két (idősebb) fiatal korosztály esetében a mellékélet válik sűrűbbé.

A gazdasági aktivitás szerint megállapítható, hogy az otthoni munka végzéséért leginkább felelős aktivitási csoportokba tartozni (gyesen gyeden lévők, háztartásbeliek, nyugdíjasok és munkanélküliek) növeli a főélet, s az első két csoport igen erősen a mellékélet sűrűségét. Ezzel szemben ezen csoportok, továbbá a tanulók és az eltartottak életének hossza rövidebb vagy változatlan marad, hosszabb csak a modellben látenszen szereplő foglalkoztatottak élete lesz.

Összefoglalóan megállapítható, hogy míg az élet a nagyvárosi (de nem budapesti) iskolázott, fiatal-középkorú s elsősorban gyesen gyeden levő vagy háztartásbeli nők esetében a legsűrűbb, addig az élet a Budapesten kívül, különösen a kisfalvakban élő munkahellyel rendelkező, nem öreg és iskolázott férfiak számára a leghosszabb.

A sűrűségére ható tényezők oszlopait összehasonlítva azt találjuk, hogy a párhuzamos élet két térfelének társadalmi meghatározottsága meglehetősen hasonló. Eltérés, egy kivétellel, csak a regressziós együtthatók erősségében látható. Ez az egy kivétel a kistéleplések esetében figyelhető meg: az itt élés növeli a főélet, és csökkenti a mellékélet sűrűségét. Az élet hossza esetében is meglehetősen hasonló a tényezők struktúrája. Két eltérés figyelhető meg: a főélet hosszára nem hat a lakóhely, miközben a mellékélet (és ezért a teljes élet) hosszát erősen csökkenti a budapesti és a kisvárosi lakóhely. A főélet a munkanélküliek és az eltartottak számára rövidebb, de a mellékélet nem.

A TELJES ÉLET HOSSZÁNAK ÉS SŰRŰSÉGÉNEK VÁLTOZÁSA 1986 ÉS 2000 KÖZÖTT

1986 és 2000 között a főélet sűrűsége kismértékben nőtt, a mellékéleté nagymértékben csökkent. Összességében a teljes élet sűrűsége átlagosan napi két eseménnyel vált tagolatlanabbá 1986 és 2000 között.⁶ A párhuzamos idő mindkét eleme, következésképpen a teljes élet hossza is csökkent az elmúlt két évtizedben. Míg a főélet csökkenésének mértéke elhanyagolható, addig a mellékélet csökkenése több mint napi egy óra.

Változott-e a teljes élet sűrűségét és hosszát meghatározó tényezők működése 1986 és 2000 között? Erre a kérdésre oly módon kerestük a választ, hogy az 1986-os időmérlegadatokat alapján is lefutattunk az előzőhöz nagymértékben hasonló regressziós modelleket. (Lásd a 7. táblát.) A modellek a következő összefüggéseket mutatják:

- a női lét minden módon sűrűbbé, a férfi lét ugyanakkor a főéletet teszi hosszabbá;
- a település típusa és nagysága Budapesten eseménytelenebb teszi a főéletet (és kisebb mértékben a teljes életet), városban és kis faluban sűrűbbé teszi a mellék- és a teljes életet;
- az iskolázottság hiánya üresebb és rövidebbé teszi az életet (ne feledjük, ebbe a hatásba a kor nem játszik már bele!), ezzel szemben a közép- és felsőfokú végzettség a fő- és a teljes életet sűrűbbé, a mellék- és a teljes életet hosszabbá teszi;
- a legfiatalabbak főlete üresebb, a többi fiatal korcsoport melléklete (nyilván a gyerekszülés utáni életvezetés miatt) sűrűbbé válik, s ezzel összefüggésben valamennyi fiatal korcsoportban ellentétesen alakul a fő- és a mellékéletre gyakorolt hatás: az előbbi rövidíti, az utóbbit hosszabbítja a fiatal életkor, melynek eredménye az, hogy a teljes élet hosszára látszólag nem is hat a fiatal lét (ami pedig mintegy áthelyezi a főélet egy részét a mellékéletbe, másként szólva, a többlet alvás okozta főéleti veszteséget a mellékélet pótolja);

⁶ Figyelembe véve, hogy az időmérlegnaplóban 2000-ben 44, 1986-ban korlátlan számú tevékenység feltüntetésére volt lehetőség (de a legrészletesebb napló 40 tevékenységet tartalmaz), ezért ez a változás nem tekinthető az eltérő technika következményének.

– az idősebbek élete a kor előrehaladtával egyre üresebb, s a legidősebbeké – az élet minden dimenziójában már – egyre rövidebb is;

– a gyerekek és az otthoni munkák „főállású” gazdasági aktivitási csoportjai (gyesen, gyeden levők és háztartásbeliek) élete sűrű, de a teljes és a főéletük rövid;

– a fő- és a teljes életet a nyugdíjas és tanuló lét is rövidíti, csak a modellben nem szereplő alkalmazotti lét növeli a fő- és a teljes élet hosszát.

Míndez nem tér el lényegesen a 6. tábla alapján írtaktól, tehát az első és legfontosabb következtetés az, hogy alapvetően nem változott a magyar társadalomban az idő és az élet sűrűségének és hosszának mechanizmusa a rendszerváltás során, illetve az eltelt két évtized modernizációs vagy posztmodernizációs folyamatainak hatására.

Kisebb eltérések azonban vannak. Így például:

– 1986 és 2000 között gyengült a modellek magyarázóértéke, ami arra utal, hogy a mai világban bonyolultabbak a függő és a független változók közötti összefüggések;

– változott a városban és a kisebb falvakban élők élete, amennyiben ezekben a „kisvilágokban” régebben sűrűbb volt az élet, azaz a (mellék)élet, mint napjainkban, ami talán a háztáji termelés visszaesésével függhet össze;

– a második legfiatalabb korcsoport életének sűrűsége hasonult a legfiatalabb korcsoportéhoz, mert az iskolába járásnak ez a hatása a tanulmányokat folytatók életkorának kitolódásával a 24–29 évesek generációjában is megjelent.

7. tábla

*A fő-, mellék- és teljes élet sűrűségét és hosszát meghatározó társadalmi tényezők 1986-ban
(OLS regresszió, N=39617)**

Megnevezés	Sűrűség (a tevékenységek száma, esetszám)			Hossz (a tevékenységek hossza, perc)		
	Főélet	Mellékélet	Teljes élet	Főélet	Mellékélet	Teljes élet
Korrigált R^2 (százalék)	13	10	14	12	4	9
Nem (nő=0)	-0,26	-0,18	-0,25	0,03	-0,01*	0,01*
Budapest	-0,05	-0,00*	-0,03	0,01*	-0,01	0,00*
Város	0,02*	0,03	0,03	-0,01*	0,00*	0,00*
Nagy lélekszámú falu	-0,02*	0,00*	-0,02*	0,00*	-0,02*	0,00*
Kis lélekszámú falu	0,02*	0,03	0,03	-0,02*	0,01*	0,00*
Befejezetlen általános iskola	-0,04	-0,03	-0,04	-0,08	-0,04	-0,07
8 általános iskola	0,00*	0,01*	0,00*	-0,01*	0,01*	-0,01*
Középfok	0,10	0,02*	0,02*	0,00*	-0,01*	-0,01*
Felsőfok	0,04	0,02*	0,03	0,00*	0,04	0,03
Fiatal 1	-0,05	-0,02*	-0,02*	-0,10	0,04	0,00*
Fiatal 2	-0,00	0,05	0,02*	-0,06	0,03	0,01*
Fiatal 3	0,03	0,07	0,05	-0,03	0,03	0,03
Fiatal 4	0,00*	0,03	0,02*	-0,01*	0,03	0,02*
Öreg7	0,03	-0,02*	-0,03	-0,01*	-0,00*	-0,00*
Öreg8	-0,01*	-0,03	-0,02*	0,00*	-0,00*	-0,01*
Öreg9	-0,04	-0,05	-0,05	-0,04	-0,03	-0,04
Öreg10 (max. 80 éves)	-0,09	-0,11	-0,11	-0,13	-0,08	-0,12
Háztartásbeli	0,04	0,03	0,04	-0,07	-0,01*	-0,03
Eltartott	0,01*	0,01*	0,01*	-0,05	-0,01*	-0,03
Gyesen, gyeden levő	0,18	0,12	0,17	-0,01*	-0,01*	-0,02*
Tanuló	0,02*	-0,02*	0,01*	-0,08	-0,10	-0,12
Nyugdíjas	0,04	-0,00*	0,02*	-0,22	-0,08	-0,15

* A cellák a β értéket (sztdenderizált regressziós együttható) tartalmazzák. Ha ennek értéke nem szignifikáns $p=0,0001$ szinten akkor ezt csillaggal jelöljük.

Megjegyzés. A fiatal 1,2,3,4 és az öreg7,8,9,10 változók a korosztály megfelelő korcsoportjára utalnak. A „nyugdíjas” kategória magába foglalja a rokkant és a dolgozó nyugdíjasokat is. A modell referenciacsoportjai a nagyvárosiak, a szakmunkás végzettségűek, a középkorúak és az alkalmazottak.

A PÁRHUZAMOS IDŐ ÉS A TELJES ÉLET SZERKEZETE

Ebben a részben azt vizsgáljuk, hogyan kapcsolódik össze a teljes élet két fele, más-ként kifejezve, hogyan áll össze a napi fő- és melléktevékenységekből az ún. teljes élet (Sebők–Sik [2003] Melléklet 24. tábla).

Tekintsük át, hogy a párhuzamos élet két szegmensében az egyes tevékenységekre fordított átlagidő milyen különbségeket mutat a nemek között.

8. tábla

A 15–84 éves népesség fő- és melléktevékenységre fordított átlagidejének megoszlása nemenként (százalék)

Tevékenység	Főtevékenység			Melléktevékenység			Teljes élet		
	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt
Fizetett munka	29,8	20,2	24,7	0,5	0,2	0,2	20,4	14,0	17,0
Háztartási munka	11,2	26,7	19,4	0,9	3,6	2,1	7,9	19,5	14,0
Közlekedés	6,7	5,7	6,2	0,0	0,0	0,0	4,6	3,9	4,2
Fiziológiai tevékenység	18,8	18,1	18,4	6,9	7,2	7,1	15,0	14,7	14,9
Társas szabadidő	6,8	5,0	5,9	73,3	66,3	69,9	28,0	24,1	25,9
Média	22,0	20,3	21,1	16,4	21,2	19,0	20,3	20,6	20,4
Egyéb szabadidő	4,7	3,9	4,3	2,1	1,4	1,7	3,9	3,2	3,5
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A főtevékenységet vizsgálva az egyik legfigyelemreméltóbb eltérést a fizetett és a háztartási munkára fordított idő nagyságában találjuk, azaz a nap legnagyobb részét a férfiaknál a fizetett munka, a nőknél a háztartási munka tölti ki. A fiziológiai szükségletek mindkét nemnél az ébren töltött napnak megközelítőleg azonos arányú részét teszik ki. A szabadidős tevékenységek minden kategóriájára a férfiak fordítanak több időt.

A melléktevékenységek esetében leginkább a szabadidős elfoglaltságok vizsgálata jöhet szóba, kizárólag a nőknél figyelhetünk meg jelentősebb háztartásimunka-végzést a mellékletben. Ebben az időmetszetben a férfiak több időt fordítanak a társas szabadidőtöltésre, a nők pedig a tévészésre és a rádióhallgatásra.

A teljes élet két szférája tevékenység összetételének (azaz az elvégzett tevékenységek gyakoriságának) vizsgálata alapján jól látszik, hogy a férfiak leggyakoribb főtevékenysége a fiziológiai tevékenység (úgy mint étkezés, italfogyasztás, öltözködés, mosakodás), majd nagy lemaradással következik a közlekedés, a háztartási és fizetett munka és végül a szabadidős tevékenységek. (Lásd a 9. táblát.) A nőknél szintén a fiziológiai tevékenység a leggyakoribb napi főtevékenység, de majdnem ugyanolyan nagy arányú a háztartási munka is.

Miért tér el a teljes élet szerkezete a tevékenységek gyakoriságának és hosszának vizsgálata szerint? Ennek magyarázata egyrészt az, hogy az egyes tevékenység típusok jellegzetes „magatartással” bírnak, azaz míg a fiziológiai tevékenységek gyakori, ám rövid ideig tartó tevékenységek, a szabadidős tevékenységek ritkábbak, de hosszan kitöltik a napot. Másrészt adódik a nemek közötti feladateloszlás jellegzetességéből is, a férfiaknál a fizetett munkához és a társas élethez kapcsolódó tevékenységek az „ébren töltött

napból” igen jelentős részt tesznek ki, huzamosabb ideig és folyamatosan végzik azokat. E megállapítások természetesen a nőkre is vonatkoznak, ám a női tevékenységszerkezet igen fontos jellegzetessége, hogy a nap meghatározó részét kitöltő háztartási munka sok külön tevékenységre tagolódó, de gyakran ismétlődő tevékenységekből áll. (Például: főzés, takarítás, mosás, gyermekek ellátása.)

9. tábla

*A 15-84 éves népesség fő- és melléktevékenység összetételének megoszlása
(a tevékenységek előfordulásának gyakorisága) nemenként
(százalék)*

Tevékenység	Főtevékenység			Melléktevékenység			Teljes élet		
	Férfi	Nő	Összes	Férfi	Nő	Összes	Férfi	Nő	Összes
Fizetett munka	10,9	6,4	8,4	0,3	0,2	0,3	7,9	4,7	6,1
Háztartási munka	12,5	30,7	22,7	0,9	3,2	2,2	9,2	22,9	16,9
Közlekedés	15,8	12,8	14,1	0,0	0,0	0,0	11,3	9,2	10,1
Fiziológiai tevékenység	41,6	34,9	37,9	4,3	4,4	4,4	31,0	26,3	28,3
Társas szabadidő	5,0	3,6	4,2	73,9	67,7	70,4	24,6	21,8	23,0
Média	10,8	8,5	9,5	18,5	23,1	21,1	12,9	12,7	12,8
Egyéb szabadidő	3,5	3,0	3,2	2,1	1,3	1,7	3,1	2,5	2,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy mely tevékenységek fordulnak elő legnagyobb arányban a mellékéletben, egyrészt az átlagos időráfordítás, másrészt a tevékenységösszetétel tekintetében. (Lásd a 10. táblát.) A rádióhallgatást túlnyomórészt a mellékéletben végezzük mindkét számítás szerint. Hasonlóan domináns a társas szabadidőtöltés szerepe a melléktevékenységek között.

10. tábla

*A tíz legnagyobb arányú melléktevékenység súlya a teljes életben
(az adott tevékenység hossza, illetve előfordulása a teljes életben = 100,0%)*

A melléktevékenység a teljes élet tevékenységeinek			
napi átlagos hosszához		napi összes gyakoriságához	
viszonyítva			
Rádióhallgatás	91,5	Rádióhallgatás	94,6
Társas szabadidő	84,6	Társas szabadidő	87,0
Egyéb szabadidős tevékenység	46,9	Egyéb szabadidős tevékenység	34,6
Étkezés	22,6	Újságolvasás	19,1
Újságolvasás	22,4	Tévénézés	15,7
Egyéb hobbi	17,0	Egyéb hobbi	15,2
Mesélés, játék	13,3	Mesélés, játék	13,3
Könyvolvasás	12,3	Passzív pihenés	11,9
Passzív pihenés	10,1	Könyvolvasás	11,3
Mosás	9,1	Séta	9,8

Megjegyzés. A tevékenységkategóriák tartalmának leírását lásd *Sebők-Sik* [2003] Melléklet 23. táblát.

11. tábla

A mellékélet hossza főtevékenységek szerint egy átlagos napon

Főtevékenység	Melléktevékenység (perc)											A mellék- tevékeny- ség aránya (százalék)
	Étkezés, személyes higiéniá	Fizetett munka, tanulás	Háztartási munkák	Gyermek és felnőtt ellátása	Társas szabadidő	Sport, testedzés, hobbi	Olvasás	Tévé- nézés, videózás	Rádió- hallgatás	Közlekedés és egyéb	Összesen (kerekítve)	
Fiziológiai tevékenységek												
Alvás	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0
Étkezés	0,8	0,0	0,1	0,1	54,3	0,1	0,4	1,8	8,2	0,3	66	78
Személyi higiénia	1,6	0,0	0,2	0,1	6,1	0,2	1,9	4,6	4,6	0,2	20	23
Fizetett munka												
Főfoglalkozású munka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0
Mezőgazdasági munka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0
Szellemi és egyéb nem mezőgazdasági munka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0
Tanulás	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0
Háztartási munkák												
Főzés	0,6	0,0	1,9	0,3	16,0	0,1	0,2	0,8	15,1	0,2	35	55
Lakás takarítása	0,2	0,0	1,2	0,0	3,8	0,0	0,0	0,9	4,0	0,1	10	43
Varrás	0,1	0,0	0,9	0,1	2,0	0,0	0,0	1,9	2,5	0,0	8	46
Egyéb háztartási munka	0,2	0,1	0,1	0,0	4,4	0,0	0,0	0,0	0,7	0,2	6	36
Javító- és karbantartó munka	0,4	0,0	0,0	0,0	5,3	0,0	0,0	0,0	2,0	0,1	8	66
Vásárlás	0,1	0,0	0,3	0,0	7,7	0,1	0,0	0,0	0,2	0,0	8	55
Ügyintézés	0,1	0,0	0,0	0,0	2,6	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	3	61
Gyermek ellátása	0,3	0,0	0,1	0,8	11,5	0,1	0,0	0,9	0,3	0,1	14	61
Felnőtt ellátása	0,0	0,0	0,0	0,0	2,4	0,0	0,0	0,1	0,2	0,0	3	62
Közlekedés	0,4	0,2	0,1	0,0	17,7	0,2	0,9	0,0	2,8	0,2	23	40
Szabadidős tevékenységek												
Társas szabadidő	6,3	0,0	0,3	0,2	16,2	0,1	0,0	2,1	2,7	0,6	29	53
Sport, testedzés	1,0	0,0	0,1	0,1	10,4	0,5	0,2	0,0	0,3	0,1	13	68
Hobbi	0,2	0,0	0,1	0,0	1,8	0,0	0,0	0,8	1,1	0,1	4	41
Olvasás	1,2	0,0	0,1	0,0	1,7	0,0	0,0	1,0	2,3	0,2	7	26
Tévé nézés, videózás	8,8	0,1	1,2	0,5	49,2	0,8	1,3	0,1	0,2	1,0	63	38
Rádióhallgatás	0,5	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	2	34
Egyéb szabadidős tevékenység	0,5	0,0	0,0	0,0	3,8	0,0	0,2	0,0	0,2	0,3	5	46
<i>Összesen</i>	<i>23,0</i>	<i>1,0</i>	<i>7,0</i>	<i>2,0</i>	<i>218,0</i>	<i>2,0</i>	<i>5,0</i>	<i>15,0</i>	<i>48,0</i>	<i>4,0</i>	<i>325</i>	<i>23</i>

* Ebben a táblában az alváson kívül a fizetett munka és a tanulás mellett sem szerepel melléktevékenység.

A melléktevékenységek szerepének súlya két esetben tér el jelentősen a fő- és a mellékéletben. Az egyik a „háttérétkezés”, amely több mint 20 százalékát teszi ki az összes étel- és italfogyasztásra fordított időnek, de gyakorisága jóval kisebb. Ez azt jelenti, hogy viszonylag ritkán, de akkor hosszan eszünk-iszunk valami más tevékenység mellett. A másik tevékenység a „háttértévész”, amely az összes tévénézés egyhatodát teszi ki, de az időráfordítása nem jelentős a párhuzamos életben.

A 11. tábla alapján látható, hogy a „főélet” napi 24 órájának 23 százaléka alatt van melléktevékenység, s ha az alvásra fordított időt nem vesszük számításba, az ébren töltött idő 55 százalékában párhuzamosan tevékenykedünk, azaz élünk.

A leghosszabb időráfordítású főtevékenységek a tévénézés, a főfoglalkozású munka, az étkezés és személyi higiénia, illetve a főzés. A mellékélet domináns tevékenysége a társas szabadidőtöltés, említésre méltó még a rádióhallgatás, az étkezés és személyi higiénia, a tévénézés, illetve a háztartási munka.

A főéletbeli tevékenységek közül az étkezéshez kapcsolódik legnagyobb arányban melléktevékenység, elsősorban a társas szabadidő és a rádióhallgatás, vagyis szeretünk zajos háttér mellett étkezni. A sportolásnak, ügyintézésnek, javító- és karbantartó munkának, illetve gyermekek és felnőttek ellátásnak 60-70 százaléka mellett jellemzően beszélgetünk vagy rádiót hallgatunk, vagyis ezek is olyan tevékenységek, amelyeket csoportosan végzünk, vagy ha nem, akkor a rádió pótolja az emberi közeget. E tevékenység ellentéte, tehát amit leginkább magunkban és csendben szeretünk végezni a személyi higiénia és az olvasás, vagyis ezek a privát élet legintimebb tevékenységei.

A leghosszabb tevékenységpár az életünkben az étkezés közbeni társas élet – az étkezés tehát ma éppúgy, mint mindig, nemcsak élelembevétel, hanem a teljes emberi élet társas létének része –, egy átlagos napon étkezés és ivás közben majdnem egy órát töltünk együtt másokkal. Ez annyira természetes igény, hogy az étkezéseknél – ahogyan korábban már említettük – a beszélgetőtárs hiányát hajlamosak vagyunk rádióhallgatással pótolni. A társas élet nemcsak az étkezéseket, hanem már a konyhai munkákat is végigkísérheti, a főzés közben akaratlanul is beszélgetni kezdünk a jelenlévő gyermekünkkel (párunkkal, szüleinkkel stb.).

A második leghosszabban előforduló tevékenységpáros (érdekessége, hogy két szabadidős tevékenység alkotja) a tévénézés közbeni társas élet. Mindennapi életünkben is tapasztaljuk, hogy a tévénézés súlya igen jelentőssé vált mind a szabadidős, mind a napi tevékenységek között, ennek a tendenciának a kísérő jelensége, hogy a napi események megbeszélése, a gyermekek iskolai élménybeszámolója a tévé műsoraival párhuzamosan zajlik. E folyamat másik eleme a tévénézés közbeni evés-ivás, ami jelentheti akár a reggeli melletti tévéműsorok „meghallgatását”, akár az esti film (meccs) közbeni nassolást és/vagy sörözgetést is.

Egy átlagos napon a közlekedési időnek csaknem harmada a társas életünk része is. Igen jól ismert helyzetek a teljes életünkben, hogy az iskolába vezető úton kérdezzük ki a leckét a gyerekünktől, vezetés közben telefonon egyeztetünk programokat az ismerőseinkkel.

AZ OTTHONI MUNKA

Az otthoni munka mennyisége politikai és közgazdasági szempontból is kiemelkedő jelentőségű kérdés a mai világban (*Szép–Sik* [2001], *Sik–Szép* [2001]), ami részben a

munka változó tartalmával és formájával, részben a női munka újraértékelésével magyarázható. Tanulmányunknak ez a része egy ponton kapcsolódik ehhez a kutatási területhez: elemezni tudjuk azt, hogy ha a mellékéletbeli otthoni munkát figyelmen kívül hagyjuk, az milyen mértékben torzítja a teljes életben belül otthoni munka mértékének becslését.

Természetesen a mellékéletbe tartozó otthoni munkát nem azért hagyják figyelmen kívül az időmérlegadatok rutinszerű elemzése során, mert az időmérleggel dolgozó szakemberek nincsenek tisztában ennek létével, hanem azért, mert ennek értékét túl kicsinek tekintik ahhoz a veszélyhez képest, ami a párhuzamos idő becslésének pontatlanságából fakad (*Proposal* [1998]).

A következő elemzésben egyrészt azt vizsgáljuk, hogy milyen mértékű az otthoni munka alulbecslése,⁷ másrészt azt, hogy a társadalom mely csoportjainak otthoni munkája lesz leginkább alulbecsülve az előbbi leegyszerűsített mérési eljárás eredményeképpen. A 12. táblában az otthoni munka mellék- és teljes életben végzett mennyiségét és arányát mutatjuk be.⁸

12. tábla

A mellék- és teljes életben végzett otthoni munka hossza az év egy átlagos napján 2000-ben*

Tevékenységek	Mellékéletben végzett	Teljes életben végzett	A mellékéletben végzett otthoni munka aránya a teljes életben végzettből (százalék)
	otthoni munka (perc)		
Varrás	0,28	2,55	11
Főzés	1,21	47,7	3
Mosogatás	0,63	18,0	4
Befőzés	0,06	4,9	1
Lakástakarítás	2,31	25,9	9
Egyéb takarítás	0,17	10,2	2
Egyéb házimunka	0,28	4,8	6
Mosás, vasalás	1,45	15,9	8
Idősgondozás	0,06	1,76	3
Vásárlás	0,54	15,9	3
Szolgáltatás igénybevétele	0,17	4,79	4
Csecsemőgondozás	0,57	6,37	9
Gyerekgondozás	0,27	5,02	5
Mesélés, játékok	1,18	8,86	13
Tanulás	0,19	3,81	5
Egyéb, gyerekkel való foglalkozás	0,03	1,36	2

* Súlyozott minta, N=43142.

⁷ A számítások során az adott tevékenység végzésének teljes idejével számolunk, tekintet nélkül arra, hogy kinek a részére végezték az adott tevékenységet. Ebből következően adataink eltérnek a háztartási szatellit számla számára végzett hasonló számításoktól, ahol csak az olyan otthoni munka tekinthető a háztartási termelés részének, amely nem eredményez jövedelmet (*Szép-Sik-Sebők-Hanniker* [2003]). Mivel a saját háztartás számára végzett munka domináns minden esetben, ezért a fenti adatok elfogadhatók.

⁸ Korábban már említettük, hogy csak a főtevékenység mellett érvényes a „kinek a számára végezte az adott tevékenységet” minősítő kód. Ez kód az adott munkatevékenységet két szempontból jellemzi: egyrészt, hogy kinek a számára (vagyis vállalkozásnak, más háztartásnak stb.), másrészt, hogy ingyen vagy pénzért végezték-e. Az otthoni munka elemzése során eltekintünk ennek a kódnak a használatától mivel minden tevékenység esetében a „saját háztartás számára végzett munka” a domináns (lásd *Sebők-Sik* [2003]). Melléklet 1. és 2. tábla.)

A mellékéletben végzett összes tevékenység a teljes életnek körülbelül egyharmadát teszi ki (*Sebők–Sik* [2003]). A 12. táblában látható valamennyi otthoni munka esetében ennél kisebb a mellékmunka hossza a teljes életbeli otthoni munka hosszához képest. Következésképpen a mellékéletben végzett otthoni munka elhagyása – az összes tevékenységet véve viszonyítási alapul – inkább csökkenti, mintsem növeli a torzítás mértékét. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az egyes otthoni munkák esetében ne lenne jelentős a mellékéletbeli otthoni munka elhanyagolása. Az év egy átlagos napján ez összesen mintegy tíz percnyi mellékélet elhagyását jelenti. Az egyes tevékenység esetében a torzítás legnagyobb a varrás, a csecsemőgondozás, a mesélés, a mosás és vasalás, a lakástakarítás esetében, ahol a mellékélet figyelmen kívül hagyása rendre körülbelül tíz százalékos alulbecslést eredményez.

Vajon eltérő mértékű-e a mellékéletben végzett otthoni munka mennyisége a teljes életbeli otthoni munka mennyiségén belül? Ha igen, akkor az a kérdés, hogy melyek azok a társadalmi csoportok, amelyek otthoni munkája a leginkább láthatatlanná válik akkor, ha a csak a főéletbeli munka mennyiségét elemezzük. A kérdés megválaszolására két olyan tevékenységet választottunk, amelyek esetében viszonylag magas a melléktevékenység aránya az összes tevékenységből: a varrást és a lakástakarítást.

Aligha meglepő, hogy a varrás mind a fő-, mind a mellékéletben zömmel női munka. (Lásd a 13. táblát.) Ugyanakkor látható, hogy a kevés férfi varrási idejéből éppen akkora mennyiség jut a mellékéletre, mint az ennél ötvenszer több női varrásidő esetében, tehát a torzítás mértéke (11 százalékos alulbecslés) azonos mindkét nem esetében.

13. tábla

A melléktevékenységként és összes munkaidőben (fő- és melléktevékenységként) végzett varrás hossza az év egy átlagos napján társadalmi csoportonként

Megnevezés	Melléktevékenységként	Összes munkaidőben	A melléktevékenység összes munkaidőbeli aránya (százalék)
	végzett varrás (perc)		
Összesen	0,28	2,55	11
Nem			
Férfi	0,00	0,11	11
Nő	0,53	4,73	11
F-érték	58	512	
Életkor (éves)			
15–23	0,03	0,67	4
24–29	0,09	1,10	8
30–35	0,05	1,33	4
36–41	0,21	2,44	9
42–47	0,25	1,66	15
48–53	0,43	2,74	16
54–59	0,60	4,10	15
60–66	0,40	3,58	11
67–73	0,72	5,89	12
74–84	0,39	5,77	7
F-érték	5*	30	

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Megnevezés	Melléktevékenységként	Összes munkaidőben	A melléktevékenység összes munkaidőbeli aránya (százalék)
	végzett varrás (perc)		
Régió			
Közép-Magyarország	0,31	2,40	13
Közép-Dunántúl	0,32	3,21	10
Nyugat-Dunántúl	0,10	2,61	4
Dél-Dunántúl	0,50	3,37	15
Észak-Magyarország	0,26	1,90	14
Észak-Alföld	0,09	2,16	4
Dél-Alföld	0,36	2,75	13
F-érték	2*	3*	
Településtípus			
Budapest	0,38	2,53	15
Megyeváros	0,26	2,89	9
Város	0,33	2,36	14
Község	0,20	2,54	8
F-érték	1*	6*	
Iskolai végzettség			
8 általános alatt	0,67	5,07	13
8 általános	0,22	2,50	9
Szakmunkásképző	0,18	2,25	8
Szakközépiskola	0,27	2,34	12
Technikum	0,04	1,07	4
Gimnázium	0,38	3,16	12
Főiskola	0,42	2,07	20
Egyetem	0,17	0,95	18
F-érték	3*	11	
Gazdasági aktivitás			
Foglalkoztatott	0,16	1,22	13
Dolgozó nyugdíjas	0,14	3,89	4
Nyugdíjas	0,62	5,62	11
Rokkant nyugdíjas	0,45	2,92	15
Gyesen, gyeden levő	0,00	3,70	0
Munkanélküli	0,22	3,70	6
Segélyezett	0,71	3,96	18
Háztartásbeli	0,86	5,84	15
Tanuló	0,00	0,57	0
Eltartott	0,00	1,19	0
F-érték	4*	36	

* Az F-érték $p=0,05$ szinten nem szignifikáns.

Életkor szerint vizsgálva a jelenséget ezzel szemben azt találjuk, hogy a középkorúak körében nagyobb a „mellékesen” varrók aránya, tehát ha az otthoni munka mennyiségét csak a főélet elemzése alapján végeznénk, akkor az ő munkájuk válna a legnagyobb eséllyel láthatatlanná. (Nem világos, hogy miért hajlamosabbak a segélyezettek, a rokkant nyugdíjasok és a háztartásbeliek (tehát akik otthon „dolgoznak”) valamilyen más tevékenység mellett varrni, ezzel szemben a gyesen, gyeden levők, a tanulók és az eltartottak, ha varrnak, akkor ezt kivétel nélkül főtevékenységüknek tekintik.)

A lakástakarítás esetében a kor növekedésével folyamatosan nő a mellékéletben végzett takarítás mennyisége. (Lásd a 14. táblát.) Ez a jelenség – az öregedéssel mel­lékesebbé válás – azt jelentheti, hogy munkavégzés helyett egyre gyakoribb, hogy a hatékony „főmunkából” mindinkább mellékes „sepregetés”-sé válik a takarítási tevé­kenység.

14. tábla

A melléktevékenységként és az összes munkaidőben (fő- és melléktevékenységként együtt) végzett lakástakarítás hossza társadalmi csoportonként az év egy átlagos napján

Megnevezés	Melléktevékenységként	Összes munkaidőben	A melléktevékenység összes munkaidőbeli aránya (százalék)
	végzett takarítás (perc)		
<i>Összesen</i>	2,31	25,94	9
Nem			
Férfi	0,74	9,39	8
Nő	3,72	40,8	9
<i>F-érték</i>	416	4589	
Életkor (éves)			
15–23	1,05	18,4	6
24–29	1,57	22,2	7
30–35	1,87	25,1	7
36–41	2,07	25,8	8
42–47	2,16	25,2	9
48–53	2,42	27,7	9
54–59	3,37	31,5	11
60–66	3,60	32,9	11
67–73	3,45	29,6	12
74–84	3,50	30,5	11
<i>F-érték</i>	16	38	
Régió			
Közép-Magyarország	1,45	25,4	6
Közép-Dunántúl	2,08	25,0	8
Nyugat-Dunántúl	1,95	25,7	8
Dél-Dunántúl	1,31	25,2	5
Észak-Magyarország	5,91	30,9	19
Észak-Alföld	2,23	26,5	7
Dél-Alföld	1,85	23,5	8
<i>F-érték</i>	65	12	
Településtípus			
Budapest	1,64	27,2	6
Megyeváros	3,53	29,8	12
Város	2,33	24,4	10
Község	2,06	24,6	8
<i>F-érték</i>	23	24	
Iskolai végzettség			
8 általános alatt	4,01	29,4	14
8 általános	2,51	27,6	9
Szakmunkásképző	1,78	20,9	9
Szakközépiskola	2,29	28,5	8
Technikum	2,44	24,4	10
Gimnázium	1,97	28,1	7
Főiskola	2,38	28,3	8
Egyetem	1,46	21,1	7
<i>F-érték</i>	10	26	

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Megnevezés	Melléktevékenységként	Összes munkaidőben	A melléktevékenység összes munkaidőbeli aránya (százalék)
	végzett takarítás (perc)		
Gazdasági aktivitás			
Foglalkoztatott	1,59	20,3	8
Dolgozó nyugdíjas	1,48	26,5	6
Nyugdíjas	3,76	33,6	11
Rokkant nyugdíjas	3,10	29,6	10
Gyesen, gyedben levő	4,56	50,7	9
Munkanélküli	2,71	31,7	9
Segélyezett	3,92	36,0	11
Háztartásbeli	3,56	56,3	6
Tanuló	1,02	16,8	6
Eltartott	2,34	28,9	8
F-érték	20	113	

* Az F-érték $p=0,05$ szinten nem szignifikáns.

Az észak-magyarországiak és az iskolázatlanok kivételével nincsenek nagy eltérések a takarítás „láthatatlanná válásának” esélyében az egyes társadalmi csoportok között.

*

A teljes életnek akár a sűrűségét, akár a hosszát tekintjük, a mellékélet aránya a teljes életben belül nem elhanyagolható. Ily módon az időfolyam párhuzamos méréséből származó adatok elemzése lehetővé teszi a lakosság életvitelének jobb megismerését és a háztartási termelés pontosabb becslését. E tanulmány keretében megvizsgáltuk a fő- és mellékélet hosszának és sűrűségének társadalmi meghatározottságát, illetve azt, hogy 1986 óta miként változott a szocio-demográfiai tényezők hatása az élet párhuzamosságára. Az eredményeket a következőképpen foglalhatjuk össze.

Két olyan vonása van a párhuzamos idő és a teljes élet sűrűségének és hosszának, amely minden tekintetben érvényesül: az iskolai végzettség növekedésével az idő és az élet sűrűbb és hosszabb lesz, illetve az öregedés üresebbé és rövidebbé teszi az időt és az életet. Az időbeli összehasonlítás eredményei alapján megállapítható, hogy a magyar társadalomban az idő és az élet sűrűségének és hosszának mechanizmusa alapvetően nem változott a rendszerváltás során, illetve az eltelt két évtized modernizációs vagy posztmodernizációs folyamatainak hatására.

Megvizsgáltuk, hogy mennyiben tér el egymástól a fő- és mellékéletben végzett tevékenységek összetétele és hogy a párhuzamos élet e két dimenziójának összekapcsolódásakor milyen tipikus élethelyzetek, azaz tevékenységkombinációk állnak elő. Adataink szerint a fő- és a mellékélet szerkezete nagymértékben eltér; tehát míg a főéletben a munkatevékenységeknek van meghatározó szerepük, addig a mellékéletet inkább a szabadidős tevékenységek jellemzik. A teljes élet tevékenységeinek összetétele jól mutatja a nemek közötti feladatmegosztás jellegzetességeit. A férfiaknál a fizetett munkához és a társas élethez kapcsolódó tevékenységek az „ébredt napból” igen jelentős részt tesznek ki, huzamosabb ideig és folyamatosan végzik őket. E megállapítások természetesen a nőkre is vonatkoznak, ám a női tevékenység-szerkezet igen fontos sajátossága, hogy a nap meghatározó részét kitöltő háztartási munka sok külön tevékenységre tagolódó, de gyakran ismétlődő tevékenységekből áll.

A párhuzamos élettevékenységek összekapcsolódásakor a mindennapi élet tipikus helyzeteit ismerhetjük fel, ilyen például az étkezés közbeni társas élet (egy átlagos nap majdnem egy órát vagyunk társaságban evés és ivás közben) vagy a tévénézés közbeni társas élet (az „ébredt napból” csaknem egy órát töltünk a napi események megbeszélésével miközben a háttérben szól a tévé).

Különös figyelmet fordítottunk az otthoni munka mellékéletbeli szerepére, és választ kerestünk arra a kérdésre, hogy milyen mértékű az otthoni munka alulbecslése és mely társadalmi csoport otthoni munkája válik láthatatlanná akkor, ha csak a főéletbeli munka mennyiségét elemezzük. Az egyes tevékenységeket vizsgálva a torzítás a legnagyobb a varrás, a cse-csemögondozás, a mesélés, a mosás/vasalás és a lakástakarítás esetében, ahol a mellékélet figyelmen kívül hagyása rendre körülbelül tízszázalékos alulbecslést eredményez.

Az időtartam párhuzamos mérése még további elemzési témákra ad lehetőséget. Tervezük, hogy módszertani érdekességgé (s egyszerűsített annak illusztrálására, hogy mi történne, ha az időmérlegnaplóban valamennyi párhuzamos tevékenységet említő felcserélte volna a fő- és melléktevékenységet) olyan „álfő- és álmelléktevékenység”-időmérleget is előállítanánk, amelyben minden főtevékenységet, amellyel egyidejűleg melléktevékenység is folyt, felcserélnénk egymással. Megvizsgálunk a legjellemzőbb tevékenységkombinációk előfordulásának gyakoriságát a legfontosabb szocio-demográfiai változók mentén. Ennek logikus folytatása, hogy a legjellemzőbb élethelyzetek környezetének leírását is bevonjuk az elemzésbe. Ez azt jelenti, hogy a leggyakoribb élethelyzetek esetében megnéznénk, hogy hol, kivel és kinek a számára történt a főtevékenység, s hogy ebben milyen eltérések vannak társadalmi csoportonként. A környezet-elemzés eredményeként felállítható egy olyan tipológia, mely által megismerhetjük a párhuzamos tevékenységek legjellemzőbb társadalmi helyzeteit ismerhetjük meg.

IRODALOM

- FALUSSY B. [2001]: *A időmérleg felvétel módszertani dokumentációja*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
Proposal for a satellite account of household production [1999]. Working Papers. 9. sz. EUROSTAT.
SEBŐK CS. – SIK E. [2003]: *A teljes élet*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. (Kézirat.)
SIK E. – SZÉP K. [2001]: A háztartási munka értéke és a háztartások munkaidő-gazdálkodása. In: *Szerepváltozások*. Szerk.: Nagy I. – Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy., TÁRKI, Budapest. 176–197. old.
SZÉP K. – SIK E. [2001]: A háztartási termelés pénzértéke. *Statisztikai Szemle*. 78. évf. 7. sz. 596–612. old.
SZÉP K. – SIK E. – SEBŐK CS. – HANNIKER S. [2003]: A háztartási termelésben felhasznált munka értéke 2000-ben. In: *A háztartási szatellit számla 2000. évi kísérleti számításai*. Szerk.: Szép K. – Sik E. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

SUMMARY

Parallel measurement of time use provides us a better understanding of way of life of the population and a more precise estimation of the volume of domestic work. First, the paper examines which socio-demographic characteristics increase or decrease the length and density of the main and secondary activity and how the influence of social factors on these two spheres of life has changed since 1986.

As to the difference in the composition of the activity in main and secondary life, the authors give an overview of the typical life situations (activity combinations) resulted in a combination of this two parallel dimensions of life.

Finally, the paper focuses on the volume of domestic work as a secondary activity and to what extent such household chores are underestimated. We reveal which social group's domestic work disappears disproportionately when only the amount of main domestic work is examined.

The analysis is based on the Time Use Survey, which was carried out in 1986 and in 1999-2000 by the Hungarian Central Statistical Office. The samples in both cases included more than 10 thousand households.

A HÁZTARTÁSI MUNKAIDŐ TÁRSADALMI- DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐINEK VÁLTOZÁSAI*

FALUSSY BÉLA

Az elemzés a Központi Statisztikai Hivatal öt időmérleg-felvételének adatai alapján (1963., 1977., 1986., 1993. és 2000.) az összes munka részeként közelíti meg a háztartásokban végzett önálló munkákat, ezek időráfordításainak, arányainak különbségeit, és vizsgálja néhány, napjainkra jellemző társadalmi-demográfiai változását. Az összes, így a háztartási munka időbeli változásai is végigkövethetők a teljes (18–69 éves) népesség körében, ahol mind a hétköznapi, mind a szombati és a vasárnapi időkeretek között átrendeződtek a háztartásellátó munkák időigényei. Ezt követően néhány fontos dimenzió (életkor, lakóhely, gazdasági aktivitás és családi életciklus) szerint mutatjuk be a 18–69 éves népesség összes és a háztartásellátó munkaidejének napjainkra jellemző mennyiségi és szerkezeti különbségeit.

Az életvitel nemek szerint az összes munka két nagy tevékenységkörének időráfordításában válik külön: a kereső-termelő tevékenységek 60 százalékát férfiak, 40 százalékát nők végzik, míg a háztartás tevékenységei 26/74 százalékos arány szerint oszlanak meg a férfiak és nők között. Kedvezőbb körülmények között a hagyományos háztartási munkák a nőktől kevesebb időt igényelnek, részben mert jobb, korszerűbb a háztartás felszereltsége, több szolgáltatást tudnak igénybe venni, ezen kívül a férfiak is több időt áldoznak az otthoni munkákra.

TÁRGYSZÓ: Időmérleg. Nemek közötti munkamegosztás. Háztartási munka.

Az elemzés során az összes munka részeként közelítünk a háztartásokban végzett önálló munkák idővolumenének, arányainak változásaihoz és a munkát végzők néhány fontos, napjainkra jellemző társadalmi-demográfiai különbségéhez. Ehhez az empirikus alapokat a KSH öt időmérleg-felvételének¹ összehasonlítható adatai szolgáltatták.

Amíg az összes munkára fordított idő mennyiségét és összetételét a teljes népesség esetén alapvetően a foglalkoztatottság mértéke, a gazdasági aktivitás szerinti összetétel (emellett a korstruktúra és a jövedelmi viszonyok) szabályozzák, addig az aktív keresők-nél, foglalkoztatottnál döntő tényező a munkaidő-szabályozás, az összes munka szerkezeti alakulásában emellett szerepe van a reálkeresetek szintjének és alakulásának is.

* A tanulmány az OTKA T-033042 sz. kutatási program keretében készült.

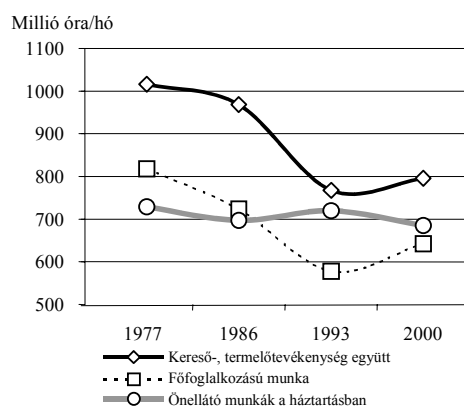
¹ Az adatfelvételek jellemzőit a módszertani függelékben közöljük. Az ún. időmérleg-vizsgálatok lényege, hogy egy kijelölt időszakban a napokat, valamint a népesség meghatározott körét reprezentáló mintán, a nap 24 órájában végzett valamennyi elfoglaltságot és az ezekre fordított időt a kérdezőbiztosok a felvételre kijelölt nap másnapján, az események sorrendjében regisztrálják az időmérlegnaplóban. A tevékenységenként összesített időráfordításokat a népesség számával osztva jutunk a népesség napi átlagos időbeosztásához, amely 24 órájában percenként kifejezve tünteti fel valamennyi tevékenység átlagos idejét. Elemzésünkben ezeket az adatokat használjuk a tevékenységszerkezetek vizsgálatához.

Az időfelhasználás szerkezeti elemzése során fontos volt megkülönböztetni az összes munka két alkotóelemét, a kereső-termelő munkát és a háztartás, család ellátásának feladatait. Az első a megélhetéshez szükséges pénzbeni és természetbeni jövedelmek megszerzésére irányul (főfoglalkozás és jövedelemkiegészítés), a második részben a privát szférában a mindennapi élet fenntartását, annak minőségi elemeit, a komfortérzetet hivatott biztosítani részben a jövedelmek felhasználásával, részben élő munkával. A háztartás számára végzett munkák egy részének alacsony szintű jövedelmek esetén jelentős szerepe lehet a kiadások megtakarításában is. Növekvő/vagy magas kereső-termelő munka (magasabb kereset) általában a háztartás-, családellátó munkák csökkenésével jár, annak alacsonyabb szintjét eredményezi és fordítva.

VÁLTOZÁSOK A FÉRFI ÉS NŐI NÉPESSÉG MUNKAMEGOSZTÁSÁBAN

A társadalom megfelelő működéséhez (fenntartásához és reprodukciójához) különböző típusú munkák elvégzésére van szükség. E munkák egy része szervezett módon, a munkaerőpiac közvetítésével, keresőtevékenység keretében zajlik, másik – időigényét tekintve az előzővel közel azonos nagyságrendű – része a háztartások keretében, közvetlenül, a piac kiiktatásával elégíti ki a háztartás egészének és a benne élők szükségleteit. A két, csupán látszólag elkülönülő munkavégzés időráfordítása egymással szoros kapcsolatban áll. Ezt támasztják alá a 18–69 éves népesség egy havi időalapján belül teljesített összes munkaidő összetételében bekövetkezett változások.

1. ábra. A keresőmunka és a háztartások önellátó munkaidejének változásai, 1977–2000
(millió óra/hó, átlagos tavaszi hónap)

Az 1. ábra azt szemlélteti, hogy az összes kereső-termelő munkaidő mennyiségét (amely a főfoglalkozás mellett a jövedelemkiegészítés idejét is tartalmazza) alapvetően a főfoglalkozású munkaidő mennyisége szabályozza. 1977-ben és 1986-ban még jelentős különbség volt a párhuzamosan csökkenő kereső munkaidő és a háztartások önellátó munkaideje között, és e két időpontban nemcsak az összes keresőmunka, hanem a főfoglalkozású munka időráfordítása is meghaladta a háztartásellátásra fordított idő mennyisé-

gét. Döntő fordulatot ebben a rendszerváltozást követő munkanélküliség, a főfoglalkozású munkaidő 1993. évi mélypontja hozott.

A háztartásokban teljesített társadalmi munkaidő – a kereső munkaidő csökkenését némiképp ellensúlyozva – 1986-ról 1993-ra megemelkedett, majd ezt követően, a munkanélküliség mérséklődésével, a foglalkoztatottság bővülésével a főfoglalkozású munka keretében töltött idő növekedése mellett, újból csökkenni kezdett.

A társadalom rendelkezésére álló időkeretben tehát az összes munkaidő két egymással kölcsönhatásban változó komponense a kereső-termelő munka és a háztartási keretekben végzett munka. Olyan időszakban, amikor növekszik a keresőmunka eltartóképessége (akár úgy, hogy hatékonysága nő, s ennek következtében lehetővé válik a munkaidő csökkentése, akár úgy, hogy a foglalkoztatottak aránya emelkedik), csökken a háztartásokban teljesített munkaidő, részben mert kevesebb idő jut rá, részben mert a szolgáltatásokat jobban meg tudják fizetni. Olyan időszakokban viszont, amikor csökken a lakosság pénzjövödelme, a háztartás szükségleteit nagyobb hányadban kénytelen saját, kevésbé hatékony otthoni munkájával kielégíteni, pénzkidadásait korlátozni.

Változások a társadalmi munkaidő mennyiségében és nemek közötti megoszlásában

A nemek munkamegosztásának első megközelítésekor – a társadalmi munkaidő mennyiségi és szerkezeti változásainak vizsgálatához – a KSH négy időmérleg-felvételének tavaszi adatállományát használjuk fel. Az 1977, 1986., 1993. és 2000. évi felvételek összehasonlító mintája – az 1993. évi tavaszi felvételhez igazodva – a 18–69 éves, nappali tagozaton már nem tanul népességre terjedt ki. Mivel az 1993. évi felvétel egy téli-tavaszi időszakra esett (február 1-jétől május 2-ig), a további három, teljes éves adatfelvételtől is ezt az időszakot emeltük ki az összehasonlíthatóság érdekében.

Az összes munkaidő két fő tevékenységköre az alábbi résztevékenységeket tartalmazza:

– a kereső-termelő munka, amelynek domináns tevékenysége a főfoglalkozású munka, ehhez társulnak a jövedelemkiegészítő tevékenységek;

– a háztartás önálló munkatevékenységei között mennyiségileg meghatározó a hagyományos házimunkák, a vásárlás, a szolgáltatás igénybevételének tevékenységcsoportja, ezen kívül a gyermeknevelés (mindkét tevékenységkörre a női túlsúly jellemző), a ház körüli munkák (a kert, udvar rendben tartása, fűtés stb.), valamint a javító-karbantartó munkák, építkezés tevékenységei (ez utóbbi kettőben a férfiak időráfordítása meghatározó).

A kereső-termelő tevékenységkörön belül a domináns, férfitolbbségű főfoglalkozású munkaidőben a férfiak részesedése enyhén csökkenő, az ugyancsak férfitolbbségű jövedelemkiegészítésben (amelyre 1986 óta egyre kevesebb időt fordít a népesség) határozottan növekvő tendenciát mutat.

A háztartás önálló tevékenységkörén belül a domináns, női többségű hagyományos házimunkák (főzés, mosás, takarítás) idejében a nők aránya csökkenőben, a férfiaké növekvőben van. Ezek a változások a két nem munkaidő-szerkezetében meglevő nagy különbségek lassú mérséklődését jelzik.

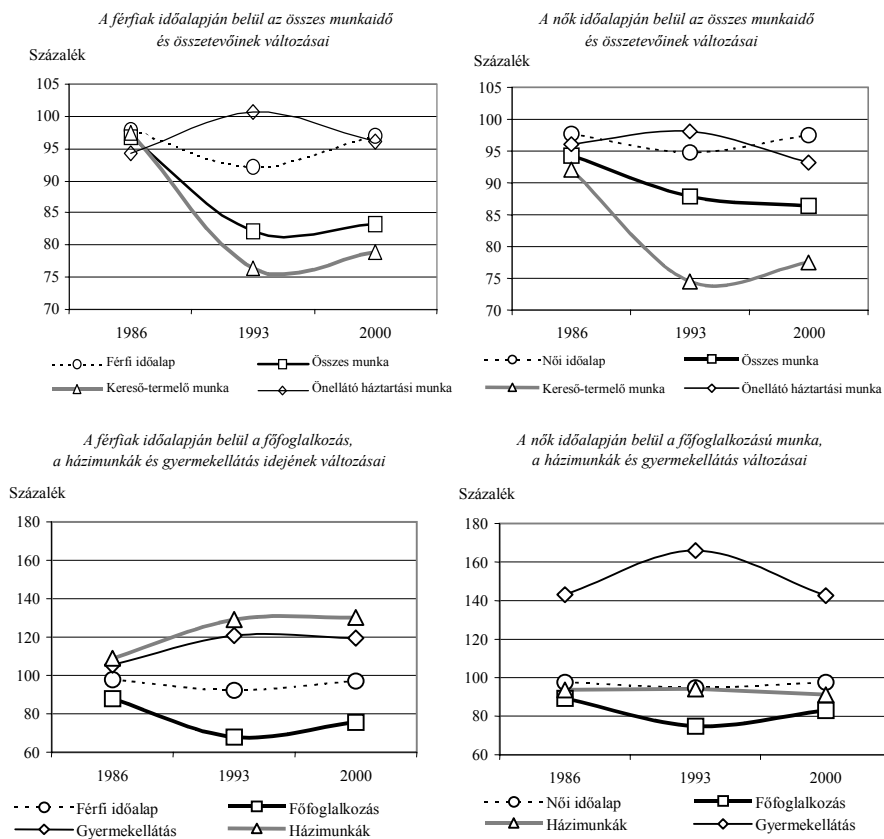
A gyermekek ellátására fordított társadalmi idő 1977 és 1993 között számottevően emelkedett, majd ezt követően némi visszaesés következett be. A gyermekek ellátását is többségben nők végzik, a gyermekekre fordított társadalmi idő 2000-ben ugyanolyan

arányban (27/73 százalékban) oszlik meg férfiak és nők között, mint a hagyományos házimunkáké.

A háztartások önálló tevékenységkörén belül a férfifőbbségű, ház körüli munkák időalapja 1977-től (ebben 69 százalék férfiaránya), a javító-karbantartó munkáké (94 százalékos férfiarány) – a jövedelemkiegészítő tevékenységekhez hasonlóan – 1986-tól egyre kevesebb. 1986-ban a javító-karbantartó munka és építkezés viszonylag magas időalapjának feltehetően jelentős része rejtett jövedelemkiegészítő munka volt.

A 2. ábra segítségével szemléltetjük azokat a változásokat, amelyek 1977-hez viszonyítva következtek be a 18–69 éves férfi és női korosztály főbb munkatevékenységeinek időalapjában. Valamennyi ábrán jelezzük a népességszámtól függő teljes időalap változásait is, mivel ennek görbülete részben magyarázza a teljes időalap részeit képező egyéb időblokkok változási görbéinek jellegét. Abban az esetben, ha a munkaidő-ráfordítások valamennyi változása kizárólag a népesség létszámváltozásaiból következne, a görbék teljesen egybeesnének.

2. ábra. A 18–69 éves népesség társadalmi időalapjában a munkaidőblokk változásai (átlagos tavaszi hónap, 1977=100 százalék)

A 2. ábra felső ábráin a teljes időalap és az összmunkaidő változásait jellemző két görbület – akár egy görbe olló két szára – azonos jellegű, de 1986 és 1993 között erő-

sen szétnyílik. A népesség létszámváltozásaival is összhangban 1993-ra csökken, majd ezt követően növekszik a munkaidő-teljesítmény is. (Az aktív korú férfiak 1990-es években tapasztalt igen magas halálozási aránya indokolja a férfiak teljes időalapjának átmeneti visszaesését, és részben ez magyarázza az általuk teljesített összmunkaidő mennyiségi változásait.) A teljes időalap és az összmunkaidő eltérő változását jellemző olló 1986 és 1993 között táguló nyílásszöge azt jelzi, hogy a népességszámban bekövetkezett változásnál jóval nagyobb az összmunkaidőt meghatározó munkanélküliség hatása.

A nők összes munkaideje szerényebb mértékben csökkent, mint a férfiaké, és a férfiakkal ellentétben ez a csökkenés 1993 után folytatódott. Ennek oka, hogy amíg 1993 után a nők esetében a kereső-termelő munkaidő növekedését meghaladta az önellátó háztartási munkaidőben bekövetkezett csökkenés, addig a férfiak kereső-termelő aktivitása nagyobb mértékben növekedett, mint amennyivel csökkent a háztartásban teljesített munkaidejük.

Az összmunkaidő két komponensében – a kereső-termelő munkaidőben és a háztartás önellátó munkáinak az idejében – ellenkező irányúak a változások: férfiaknál és nőknél egyaránt a kereső-termelő munka nagyobb arányú csökkenését részben a háztartási munkák kisebb arányú növekedése kompenzálja, majd 1993 után a főfoglalkozás időalapjának bővülésével a háztartási munkák ideje lesz korlátozottabb.

A 2. ábra alsó ábrái a főfoglalkozású munka, a hagyományos háztartási munkák (főzés, takarítás, mosás, vásárlás), valamint a gyermekellátás társadalmi időalapjaiban lezajlott változások összefüggéseire vizsgálóan rá. Férfiaknál, nőknél egyaránt a főfoglalkozású munkavégzés függvényében, azzal ellentétes irányban változik a házimunkákra és a gyermekellátásra fordított idő mennyisége: a főfoglalkozású munkavégzés idejének beszűkülése mellett ezekre több idő jutott, a főfoglalkozású munkavégzés újbóli növekedése idején pedig a nőknél csökkent, a férfiaknál változatlan maradt a rájuk fordított idő. A gyermekellátásnál ez azért is figyelemre méltó, mivel 1986 és 1993 között, annak ellenére, hogy a 14 éves kor alatti gyermeklétszám nagy mértékben csökkent, a gyermekekre fordított összes idő számottevően megemelkedett. 1993 után azonban, ahogy nőtt a foglalkoztatottság és tovább csökkent a gyermekszám, a gyermekekre fordított idő, éppen a nők időalapjában esett vissza nagyobb mértékben.

A gyermeknevelés társadalmi időalapjának változásait a gyermekek létszámában, korösszetételében bekövetkezett változások (lásd az 1. táblát), valamint a férfiak és nők egyéni időmérlegében e változásokkal összhangban alakuló mutatók együttesen magyarázzák (lásd a 2. táblát). 1977 és 1987 között az iskolás, ezen belül is főként az általános iskolás korú gyermeklétszám növekedett, de a kisebb, több testi gondozást igénylő gyermekek létszámában már kisebb csökkenés volt tapasztalható. Ennek megfelelően növekedett átlagos napon bármely gyermekellátó tevékenységet végző nők aránya, e tevékenységek között csaknem kétszeresére nőtt a gyermekkel tanuló, ugyanakkor változatlan maradt a testi ellátást végző nők aránya.

1987 és 1993 között a 6–13 éves iskoláskorú gyermekek létszáma az 1977. évi szintre esett, ugyanakkor csak alig érzékelhető csökkenés következett be a gyermekellátást átlagos napon végzők arányában. A munkájukat elvesztett szülők tehát gyakrabban foglalkoztak gyermekeikkel, és a foglalkozások átlagos ideje férfiaknál-nőknél egyaránt számottevően nőtt. 1993 és 2000 között viszont valamennyi gyermekkorosztály, de különö-

sen a legtöbb foglalkozást igénylő 0–5 éves gyermekek létszámában bekövetkezett csökkenés hatására – a növekvő foglalkoztatottsággal is összefüggésben – minden korábnál alacsonyabb szintre esett a testi ellátást, gondoskodást végzők napi aránya (időráfordítása is), ugyanakkor a gyermekekkel tanuló, játszó, nekik mesélő anyák aránya valamelyest még nőtt is.

A testi ellátás túlnyomó részét (kétharmadát) az anyák végzik, a gyermekkel való tanulás, valamint a gyermek szállítása, kísérése is csak felerészben hárul az apákra. Még ma is a mesélésben, játékban a leginkább kiegyensúlyozott a két szülő részvétele.

1. tábla

A fiatalok (0–17 éves) népesség létszáma korcsoportok szerint
(január 1., ezer fő)

Korcsoport (éves)	1977.	1987.	1993.	2000.
	évben			
0 – 2	547,6	376,1	369,1	289,5
3 – 5	438,4	394,9	365,7	328,8
0 – 5	986,0	771,0	734,8	618,3
6 – 13	1098,4	1339,3	1061,0	972,8
14 – 17	537,7	588,3	701,5	499,0
0 – 13 együtt	2084,4	2110,3	1795,8	1591,1
0 – 17 összesen	2622,1	2698,6	2497,3	2090,1

2. tábla

A 18–69 éves népesség közül valamely gyermekellátó tevékenységet végzők aránya és időráfordítása
(1977 és 2000 között, tavaszi átlagos nap)

A gyermekellátás tevékenységei	A 18–69 éves népességből a tevékenység átlagos napi végzőinek							
	aránya (százalék)				időráfordítása (perc)			
	1977.	1986.	1993.	2000.	1977.	1986.	1993.	2000.
	évben							
	Férfiak							
5. Gyermekek ellátása együtt	18,6	19,9	18,7	16,6	71	72	92	89
5.1. testi ellátás, gondozás	10,7	10,4	9,6	7,5	56	60	71	57
5.2. Mesélés, játék a gyermekkel	8,2	8,1	8,1	8,0	64	63	83	84
5.3. Tanulás a gyermekkel	3,0	4,0	4,1	4,5	62	56	65	63
5.4. Gyermek szállítása, kísérése	0,1	3,2	3,5	3,0	..	23	29	34
	Nők							
5. Gyermekek ellátása együtt	30,6	34,4	33,2	26,9	92	119	149	138
5.1. testi ellátás, gondozás	26,9	26,8	26,8	19,9	78	109	125	97
5.2. Mesélés, játék a gyermekkel	6,4	8,0	8,9	11,2	66	64	77	74
5.3. Tanulás a gyermekkel	5,1	9,6	9,9	11,0	52	52	61	66
5.4. Gyermek szállítása, kísérése	0,5	7,0	7,2	6,5	..	27	41	36

Megjegyzés. A tevékenységet végzők átlagos napi aránya: „B” adattípus, időráfordítása „C” adattípus. Ezekről bővebb magyarázatot lásd a Függelékben szereplő Módszertan 3. pontját.

Forrás: Az 1977–1993. évi adatok forrása *A magyar társadalom életmódjának változásai az 1976–77., az 1986–87. és az 1993. évi életmód-időmérleg felvételek alapján.* Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 90–91., 98–99. old.

SZERKEZETI ÉS TARTALMI VÁLTOZÁSOK AZ AKTÍV KERESŐK IDŐFELHASZNÁLÁSÁBAN (1963–2000)

A kereső népesség társadalmi kötelezettségekre felhasználható idejének mennyisége, a hét eltérő jellegű napjai közötti eloszlása az elmúlt negyven év során jelentősen átalakult. A döntő változást a heti munkanapok és munkaidő fokozatos csökkentése eredményezte. Az 1968-ig érvényben levő hatnapos, 48 órás munkahétet először 1968 és 1981 között kéthetenként egy szabad szombat bevezetésével 44 órás munkahétre, majd ezt követően az ötnapos, 40/42 órás munkahétre történő átállás váltotta fel. Az éves munkaidő is mérséklődött az igénybevehető szabadságnapok számának növekedésével, ami az 1963. évi két hétről 2000-re átlagosan öt hétre emelkedett. Ezzel szemben a nők ténylegesen ledolgozott munkaidejét a gyés (1967) és a gyed (1985) bevezetése némileg megnövelte: a kisgyermekes anyák többsége a legtöbb gondoskodást igénylő időszakban felfüggeszthette keresőtevékenységét, így a dolgozó nők munkaidejét kevésbé csökkentette a kisgyermekes betegség, ellátása miatt elkerülhetetlen munkaidőkiesés.

Időráfordítás a hét eltérő jellegű napjain, tevékenységcsoportok szerint

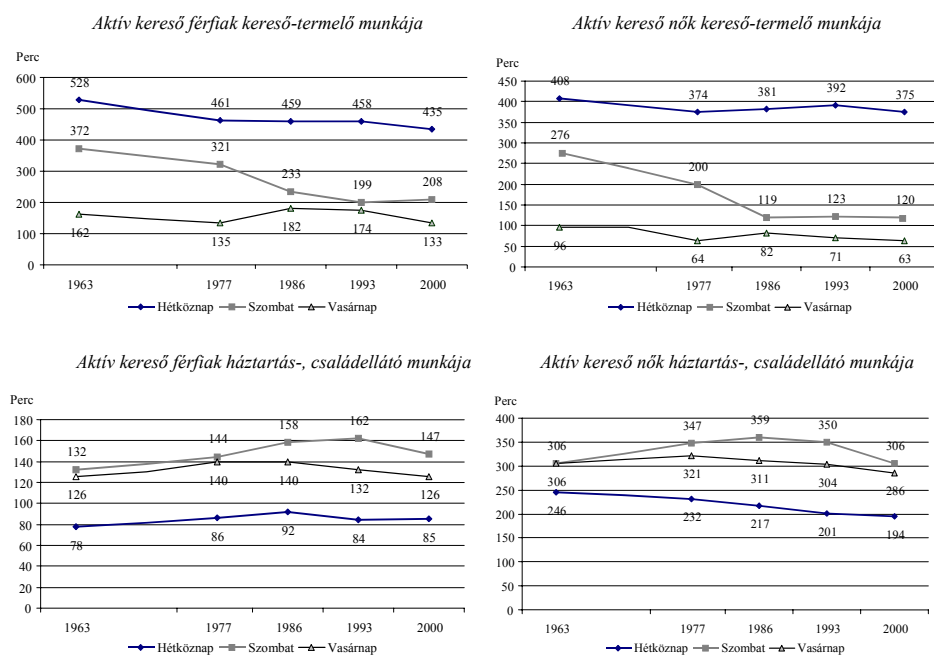
A munkaidő-csökkentéssel összefüggésben, 1963 és 1986 között átrendeződtek a szombati és vasárnapi munkaidő-ráfordítások: a társadalmilag kötött tevékenységek ideje szombaton csökkent (a férfiaknál 560-ról 450 percre, 110 perccel, a nőknél 620-ról 520-ra 100 perccel), vasárnap viszont nőtt (a férfiaknál 310-ről 370 percre 60 perc a különbség, a nőknél 410-ről közel fél órával). Az emberek a hagyományos vasárnapi pihenőnap rovására igyekeztek minél inkább tehermentesíteni, birtokba venni az új pihenőnapot. Ez a folyamat 1993-ra leállt, és 2000-re a vasárnapi társadalmilag kötött idő mértéke újból a minimális szintre esett.

A legnagyobb változások a szombati időbeosztásban következtek be. A szombatok jellege 1963-ban és 1977-ben még a hétköznapokkal állt szorosabb rokonságban, 1986-tól azonban mindinkább a vasárnapok pihenő, rekreációs funkciói érvényesültek benne. Erre utal a szabadon felhasználható idő szombati dinamikus növekedése is. 2000-ben a szombati szabad rendelkezésű idő férfiaknál-nőknél egyaránt alig fél órával volt csak kevesebb a vasárnapinál.

Az 3. ábracsoport a társadalmilag kötött blokk tevékenységköreinek, az összes kereső-termelő munka, és a háztartás- és családellátó munkák idejének változásait és különbségeit szemlélteti nemenként a hét eltérő jellegű napjain.

Az összes munkavégzésen belül, a kereső-termelő munkát követően, a nők háztartás- és családellátó munkája a legidőigényesebb. Az erre fordított idő hétköznapokon, 1963-tól folyamatosan csökkent. E munkák végzése a hét napjai között számottevően átrendeződött: 1963 és 1977 között a hétköznapokon végzett munkák egy része a vasárnapi, illetve a szombati napok keretébe került át. Amíg azonban vasárnap, 1977 után szintén folyamatosan csökkent a nők háztartásellátó munkája, szombaton, 1986-ig (az ötnapos munkahét adta lehetőség következtében) tovább nőtt, és 1993-ban is ezen a szinten maradt. A hétfői napok ilyen munkák alóli tehermentesítése 2000-re következett be.

3. ábra. A kereső-termelő és a háztartás- és családellátó munkák idejének változásai és különbségei nemenként a hét eltérő jellegű napjain, 1963–2000. tavasz (a napi átlagos időbeosztásban a hét napjain, perc)

A férfiak szintén szombaton végezték a legtöbb háztartásellátó munkát, ami 1963-tól 1993-ig folyamatosan növekedett, megközelítve a három órát, ezt követően a férfiak szombati otthoni munkavégzése a nőkéhez hasonlóan visszaesett. Ez a csökkenés a vasárnapi időháztartásban az 1977. és 1986. évi csúcs után következett be. (1993-ban, vasárnap a férfiak jövedelemkiegészítő többletmunkája szorította háttérbe a családellátó munkák idejét.) A legtöbb otthoni munka mindkét nemnél egyaránt a hétfégi napokra esik.

Elmondható, hogy négy évtized során az aktív kereső népesség munkaidő-terhelésében jelentős csökkenés következett be. A ledolgozható éves munkaidőt csökkentette a szabadságnapok számának fokozatos növekedése, az ötnapos munkahét bevezetése, valamint a napi munkaidő csökkenése.

A főfoglalkozású munkaidő és a kapcsolódó közlekedés alól lépcsőzetesen felszabadított idő egy részét 1986-ig fokozódó mértékben jövedelemkiegészítő és kiadásmegtakarító háztartási munkák foglalták el, a szombat kezdetben a hétköznapok és a vasárnap közötti átmeneti jelleget vette fel, amikor egyaránt több idő jutott a korábbinál pihenésre és a szükséges otthoni munkák elvégzésére.

Egyes háztartási munkafajták rangsorának változásai a hét napjain

A hétköznapok mennyiségileg csökkenő, társadalmilag kötött időblokkjában az egyes tevékenységek sorrendje, egymáshoz viszonyított súlya nem sokat változott a négy évti-

zed során. A szombat társadalmilag kötött blokkjának az élén mindvégig a férfiak jövedelemszerző, valamint ház körüli és javító-karbantartó munkái álltak. A nők tevékenységeinek rangsorában a főfoglalkozású munka időráfordítását 1986-ban és 1993-ban már meghaladta a főzés és takarítás ideje.

A kéthetenkénti szabad szombat bevezetésekor hirtelen és nagymértékben megnőtt a nők főzésre és takarításra fordított szombati ideje (külön-külön 70-ről 100 percre). Mindkét munka ideje 1986-ig még tovább nőtt (110 perc), 2000-re azonban másfél óra alá csökkent. A szombati mosás, vasalás az időráfordítások rangsorában 1993-ig egyórányi idővel követte az előzőket, de 2000-re 40 percre csökkent a súlya. A szombati vásárlás jelentősége 1963 és 1986 között először csökkent (50-ről 40 percre), 2000-re azonban már átlagosan egy órát igényelt. Gyermekellátására 1963-ban fordították a legtöbb időt (40 perc), majd ezen elfoglaltságok a csökkenő időráfordítás következtében (20–30 perc között, 2000-ben volt a legalacsonyabb) más háztartásellátó tevékenységek mögé szorult.

Vasárnap a férfiak háztartásellátó munkái közül a ház körüli munkák, javítás, szerelés a legtöbb időt igénybevevő munka: 1963 és 1986 között egy óra, 1993-ban és 2000-ben is háromnegyed óra, amit erre fordítottak. A gyermekekkel való foglalkozásra felhasznált idejük 1993-ban volt a legtöbb, fél óra, a többi időpontban 20 perc körüli volt. A férfiak háztartási munkákban való részvétele 1963-tól, fokozódó mértékben, leginkább vasárnap realizálódik (1986-tól fél óra).

A nőkre háruló vasárnapi munkák sorában szinte változatlan súllyal áll az első helyen a többnyire közös családi étkezések előkészítése. Valamennyi nap közül a vasárnapi főzés-sütés a legidőigényesebb, annak ellenére, hogy az 1977. évi csúc (140 perc) után némi csökkenés következett be (2000-ben 110 perc). Második helyen áll a takarítás (90–80 perc), mosásra-vasalásra további 40–50 perc megy el. A gyermekek ellátása 1963 és 1993 között 30 perc, 2000-ben ennél kissé kevesebb volt.

Egyes háztartási, családellátó tevékenységek megoszlása a hét napjai között

Néhány tevékenység vonatkozásában érdemes megfigyelni, hogy milyen mértékben jellemzők a hét egyik vagy másik típusú napjára, van-e a tevékenység szempontjából ki-tüntetett nap, vagy viszonylag egyenletesen oszlik meg a ráfordított idő a napok között. Hol és mikor észlelhető változás, eltolódás ezekben a napokat és tevékenységeket jellemző kérdésekben.

A nők háztartási munkái között időigény szempontjából állandónak tekinthető a rangsor: főzés, takarítás és mosás-vasalás. Valamennyi időpontban főzésre vasárnap, mosásra-vasalásra szombaton, takarításra 1963-ban még vasárnap, 1977-től pedig szombaton fordították a legtöbb időt. Az ötnapos munkahét bevezetését (1986) követően valamennyi háztartási munka hétköznapi ideje csökkent, amit legalább az egyik hétköznapi nap időráfordításának növekedése kísért. A főzésre fordított mindkét hétköznapi nap ideje már 1977-ben, a mosásé és vasalásé 1986-ban, a szombati takarításé szintén 1986-ban nőtt meg.

A vasárnapok átlagos főzési ideje 1977-ben volt a legmagasabb (140 perc), ami 2000-re fél órával csökkent. A főzésre legkevesebb időt hétköznapi napokon fordítottak, amely az öt

időpontban nem sokkal tért el az egy órától, enyhén csökkent (1977-ben 7 perccel haladta meg, 2000-ben 7 perc híján volt egy óra).

3. tábla

*A 18–60 éves aktív kereső nők egyes házimunkákra fordított ideje
a napi időbeosztás keretében
(perc)*

Év	Hétköznap	Szombat	Vasárnap
		Főzés	
1963	66	66	114
1977	67	100	137
1986	55	105	117
1993	53	96	113
2000	53	87	106
		Takarítás	
1963	48	72	90
1977	57	96	90
1986	50	111	88
1993	50	105	84
2000	46	85	77
		Mosás, vasalás, varrás	
1963	48	60	36
1977	43	62	35
1986	37	72	45
1993	32	63	48
2000	24	43	36

A második legidőigényesebb háztartási teendő a takarítás, amelyből a legtöbb munkát szombaton végzik, időigénye közel két óra (1986, 1993) és másfél óra (1977, 2000) között változott. Hétköznapokon 50 perc körüli időt, vasárnap közel másfél órát szánnak rá. A takarítás ideje 2000-re mindhárom naptípusban, különösen szombaton, érzékelhetően (20 perccel) csökkent.

A mosás-vasalás szintén döntően szombati házimunka, de az ezt követő legtöbb időt 1963-ban és 1977-ben még hétköznap, 1986-tól vasárnap fordították. Időigénye 2000-re ugyancsak mindhárom napon jelentősen visszaesett. (Szombaton a legtöbb idő 1986-ban 70 perc, a legkevesebb 2000-ben 40 perc; vasárnap a legtöbb 1993-ban 50 perc, a legkevesebb 2000-ben 40 perc; hétköznapokon 1963-tól fokozatosan csökkent: 50 percről 25 percre.)

A férfiak háztartás számára végzett munkái közül a ház körüli, javító-karbantartó munkák a legidőigényesebbek (fűtés, lakóház, udvar karbantartása, különböző háztartási berendezések, jármű javítása, épület- és lakáskarbantartási munkák, építkezés). Ezek végzése zömmel mindig is szombatra esett, amitől azonban nem maradt el lényegesen a vasárnapi időráfordítás sem. Ezekre a munkákra mindhárom naptípusban a legtöbb időt 1986-ban fordították, csökkenés 2000-ig a hétvégi napokon következett be: szombaton 80-ról 50 percre, vasárnap 60-ról 50 percre. E munkák hétköznapos időszükséglete viszonylag állandó, fél óra körüli.

Férfiak és nők vásárlási aktivitása a hét különböző napjain lényegesen különbözik egymástól: a férfiak leginkább szombaton (10–20 perc), hétköznap alig vásárolnak (6–9 perces átlagok); a nők szintén szombaton fordítják a legtöbb időt vásárlásra (ez volt mindig a heti előrevásárlások, a hétfégi nagybevásárlás, piaci vásárlás ideje, átlagosan, kisebb változásokkal fél óra körül), de nem elhanyagolható a napi szükségletek beszerzésére fordított hétköznapi időráfordításuk sem (többnyire 20 perc). Megfigyelhető továbbá 1993-tól a bevásárlóközpontokhoz, gépkocsihoz kapcsolható vasárnapi (nagyterelű) vásárlás szokásának terjedése, amely mindkét nemnél közel azonos mértékű (6–7 perc).

4. tábla

A 18–60 éves aktív keresők vásárlásra és a gyermekek ellátására fordított ideje a napi időbeosztás keretében (perc)

Év	Férfi			Nő		
	Hétköznap	Szombat	Vasárnap	Hétköznap	Szombat	Vasárnap
	Vásárlás					
1963	6	18	6	24	36	6
1977	7	11	1	18	28	2
1986	9	11	3	20	25	2
1993	8	25	4	20	27	5
2000	9	18	6	20	32	7
	Gyermekek ellátása					
1963	12	18	18	30	42	30
1977	14	14	14	23	26	29
1986	14	22	18	30	24	32
1993	19	22	29	28	27	30
2000	15	23	21	24	19	24

A hét különböző napjai között a legkisebb különbségek a *gyermekek ellátására* fordított időben mutatkoznak. A férfiaknál a hétfégi napok kapnak nagyobb hangsúlyt, a nőknél azonban 1986-tól szombaton jutott valamivel kevesebb idő a gyermekekre, mivel ezen a napon növekedett meg jelentősen a legtöbb háztartási munka időigénye, hétköznapi és vasárnapi időráfordításuk közel azonos. A nők a különböző időpontokban és napokon átlagosan 20–30 perc között (kivétel 1963 szombat: 40 perc), a férfiak 12 és 23 perc között (kivétel 1993 vasárnap: 30 perc) fordítanak időt a gyermekekkel való közvetlen foglalkozásra. (Természetesen a gyermekekkel számos egyéb elfoglaltság mellett együtt töltött idő ennél számottevően több.)

Az egyes háztartásellátó tevékenységek idejének a hét napjai közötti átrendeződésében és alakulásában a heti munkaidő változásainak volt döntő szerepe, de nyomon követhető az életszínvonalban, az árakban és a kereseti viszonyokban, a jövedelemkiegészítő munka szerepében, súlyában bekövetkezett különböző irányú változások, egyes technikai eszközök (tévé, gépkocsi, automata mosógép, telefon stb.) terjedésének, továbbá az aktív keresők változó összetételének (ágazatok, tulajdonviszonyok, iskolázottság stb.) hatása is.

TÁRSADALMI-DEMOGRÁFIAI HATÁSOK A NEMEK MUNKAMEGOSZTÁSÁBAN (1999/2000)

Az időfelhasználás mutatóinak általános értelmezési keretét adja, hogy a meghatározott tevékenységekre fordított idő mennyisége, annak valamely átlaghoz, vagy más csoport(ok)hoz viszonyított különbsége (akár időbeli csökkenése vagy növekedése) szoros összefüggésben áll az adott réteg szociális-kulturális helyzetével, illetve az abban végbemenő változásokkal. Ugyanakkor azonos csoporthoz tartozó férfiak és nők munkaterheit – ahogy a két nem terhelését eltérő módon meghatározó keresőmunkát és háztartásellátó tevékenységeket – igen nehéz minőségileg összehasonlítani. A keresőmunka, különösen a heti pihenőidővel megszakított rendszeres főfoglalkozású munkavégzés feltehetően másképpen intenzív, másképpen fárasztó, mint a háztartás, a család összetett szükségleteinek ellátására nap mint nap végzett, véget nem érő munkafolyam. Amíg a főfoglalkozásban töltött munkaidő feszítettebb, többnyire mereven szabályozott, addig a háztartási munkaidő rugalmasabb, egyes munkák időnként halaszthatók, vagy akár el is hagyhatók.

A társadalmi reprodukció érdekében végzett két alapvető tevékenységkör más tekintetben is különbözik egymástól, mindenekelőtt abban, hogy a keresőmunka a hatékonyság biztosítékaként többnyire valamilyen szakirányú felkészítést igényel, a háztartás szükségleteire méretezett optimális munkaszervezésre, az egyes feladatok szakszerű végzésére azonban nincs kellően felkészítve a népesség, ezért itt gyakran feltételezhetünk a keresőmunkához képest alacsonyabb hatékonyságot.²

A férfiak és nők munkaidejének szerkezete

Az összes munka összetételét a kereső-termelő munka és a háztartásban végzett önellátó munkák szerint vizsgáljuk, majd pedig ezeknek további tevékenységtartalmait tekintjük át. Ezen a szinten a kereső-termelő munka komponensei a főfoglalkozású munka és jövedelemkiegészítés, a háztartásban végzett önellátó munkáké a házimunkák, a gyermekellátás valamint a ház körüli és javító-karbantartó munkatevékenységek köre.

A következő ábracsoportok mindegyike 4-4 ábrát tartalmaz, amelyek közül a felső kettő az összes munkaidőn belül a kereső-termelő és háztartásellátó munkák, az alsó kettő a háztartásellátó munkaidőn belül a főbb munkafajták időráfordítási különbségeit szemlélteti nemek szerint.

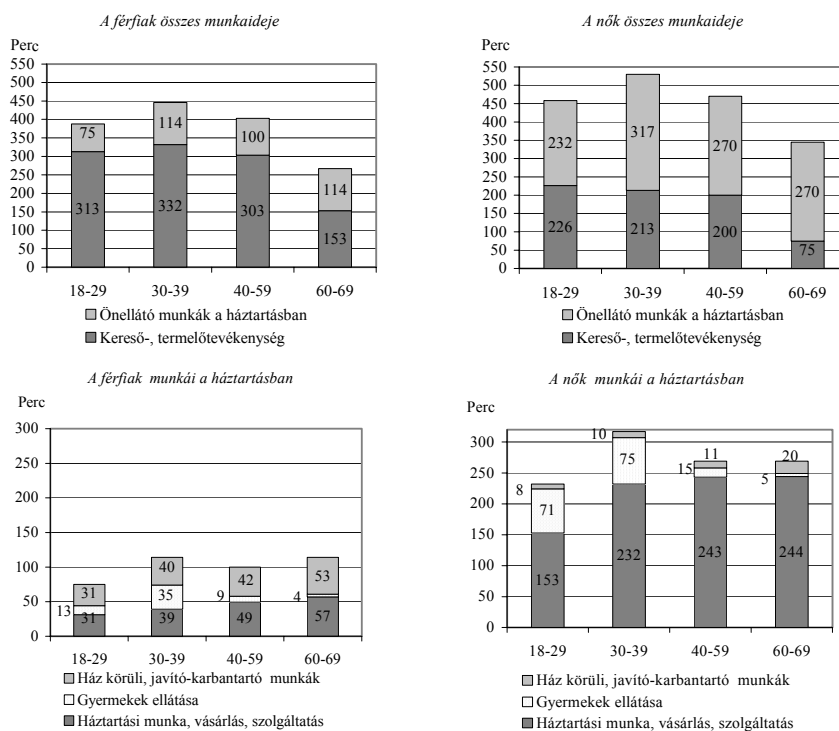
A négy ábracsoport a társadalmat strukturáló néhány fontos dimenzió – életkor, lakóhely, gazdasági aktivitás és családi életciklus – szerint mutatja be a nappali tagozaton már nem tanuló népességen belül a munkaidő mennyiségi és szerkezeti különbségeit. Az életkor, lakóhely, gazdasági aktivitás szerinti ábrák a 18–69 éves, a családi ciklus szerinti a 18–39 éves népességre vonatkoznak. Az ábrák segítségével a különböző társadalmi-demográfiai dimenziók munkamegosztásra gyakorolt – nemenként eltérő – hatása is viszonylag könnyen átlátható és egybevethető.

² Ezen a helyen hívom fel a figyelmet a háztartás-gazdaságtan, háztartásökönómia nappali képzésbe integrált tanításának fontosságára (Kenéz Gy.-né [1993]).

A korcsoportok szerinti munkaidő-szerkezet

Az életkor előrehaladtával éppúgy változik az összes munkaidő mennyisége, mint annak munkatípusok szerinti összetétele. (Lásd a 4. ábrát.) Lényeges leszakadás a végzett munka mennyiségének és szerkezetének szempontjából egyaránt 60 év felett következik be, amikor a népesség zöme már nyugdíjas. Ebben a korosztályban a fiatalabbakhoz képest alacsony az iskolai végzettség szintje, nagyobb a kistelepüléseken élők hányada, átalakul háztartásuk összetétele: a gyermekek kiválnak a szülői családból, növekszik az özvegyek, elváltak aránya. Ezért a férfiak összes munkaidején belül minimálisra csökken (de megmarad) a kereső-termelő munka dominanciája, megnövekszik viszont a háztartásban végzett munkájuk szerepe (ideje is, súlya is). A 60 év feletti nőknél az előző korosztályhoz képest az összes munkaidőben bekövetkező visszaesés teljes egészében a kereső-termelő munka csökkenéséből, s ezen belül is a főfoglalkozású tevékenység elmaradásából következik, a háztartásban végzett korábban is domináló munkájuk ideje változatlan marad.

4. ábra. Az összes és a háztartási munkaidő összetétele korcsoportok szerint (2000. tavaszi átlagos nap, perc)

A legtöbb munkateher a 30–39 éves nőkre és férfiakra hárul. A magas gazdasági aktivitás mellett a korosztály életvitelében kiemelt szerepe van a gyermeknevelésnek, de sokszor még nem zárult le ebben a korban a saját lakás megteremtésének gondja sem, és számos feladatuk van a lakás, a háztartás felszerelésének gyarapításában is.

Valamennyi korosztály közül ezért itt a legmagasabb a férfiak domináns kereső-termelő tevékenységkörének, és a nők domináns háztartás-családellátó tevékenységkörének az időigénye.

A 30 évesnél fiatalabb (18–29 éves) férfiak nagyobb hányada nőtlen, egy részük még tanul. Összes munkára fordított kevesebb idejükön belül sem kereső-termelő munkaidejük, sem a háztartásban végzett munkájuk ideje nem éri el az őket követő korosztályét. A legfiatalabb női korosztálynál van egyedül viszonylagos egyensúlyban a háztartásban végzett és a kereső-termelő munkaidő. Az életkor előrehaladtával

– az összes munka ideje – és ezen belül a domináns tevékenységkörök (a férfiak kereső-termelő, valamint a nők háztartásellátó munkájának) – ideje mindkét nemnél fordított U alakú görbe szerint változik. A kiegészítő tevékenységek közül a férfiak háztartásban végzett munkája csak a 18–60 év közötti három korosztály esetén mutatja ezt a képet, a nők kereső-termelő munkaideje (60 éves korig kisebb ütemben) pedig mindvégig csökken;

– a háztartásban végzett munkák közül a házimunkák és ház körüli, karbantartó-javító munkák ideje mindkét nem esetén növekvő tendenciát mutat. A gyermekellátásban ténylegesen érintett korosztály a férfiaknál 30–39 év közé, a nőknél 18–39 év közé esik. A 18–39 éves férfiak átlagosan közel feleannyi időt fordítanak gyermekeikre, mint a 18–29 éves nők;

– a férfiak háztartásban végzett, életkorral növekvő mennyiségű munkái között valamennyi korcsoportnál egyensúlyban van a házimunka és a ház körüli munkák, javítás-karbantartás ideje;

– a nők háztartás-családellátó tevékenységkörén belül a 30–39 éves korosztályban hirtelen felszökik a házimunkák időigénye (jóval nagyobb mértékben, mint ahogy csökken főfoglalkozású munkaidejük), amely később már csak szerény mértékben emelkedik tovább, de a gyermekellátás kiesésével a házimunkák háztartásellátó tevékenységkörön belüli dominanciája felerősödik. Ezzel a nők otthoni munkavégzése a gyermekek gondozásából adódó gondok és örömök elmaradásával egységibbá, mechanikusabbá, szegényebbé válik. A 18–29 éves nők 231 percnyi háztartás-családellátó munkaidejének 31 százaléka gyermekgondozás és 66 százaléka házimunka; ezek az arányok a 30–39 évesek 317 percében 24 és 73, a 40–59 évesek 269 percében 6 és 90 százalék.

A munkaidő szerkezete a lakóhely településtípusa szerint

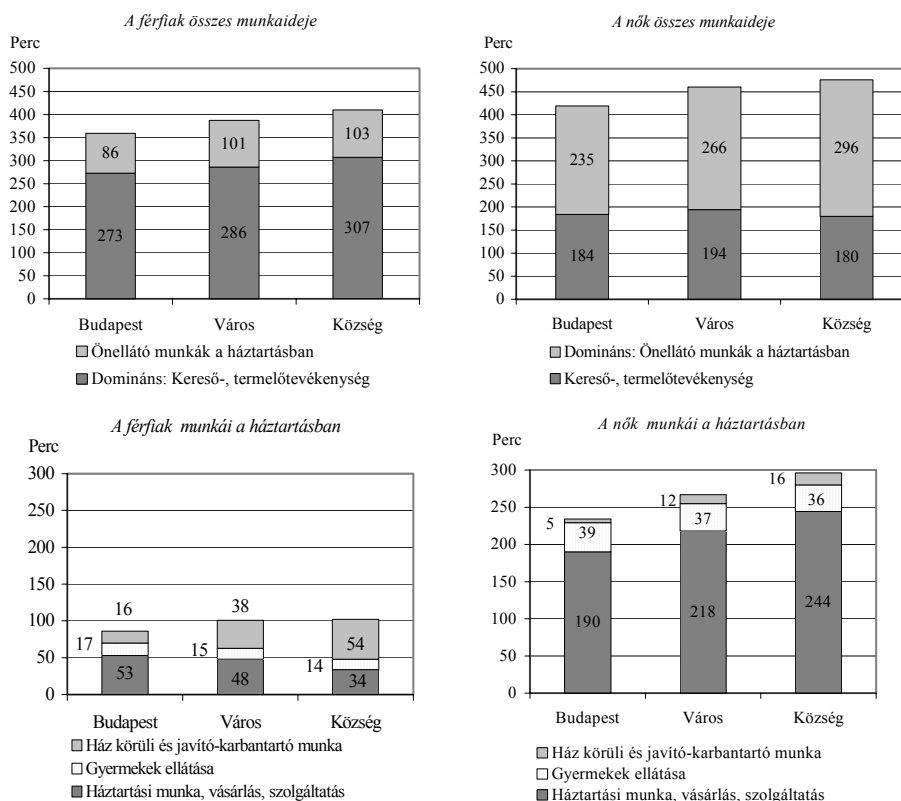
A lakóhely urbanizációs szintjének csökkenésével egybeesik a 18–69 éves népesség iskolázottsági, foglalkoztatottsági, jövedelmi mutatóinak a romlása, de ebben az irányban kedvezőtlenebb összetételű a települések gazdaságszerkezete is, így a különböző alapú hátránytényezők halmozódva, egymást erősítve tükröződnek az időfelhasználás jellemző jegyeiben.

Az urbanizációs szint csökkenésével, Budapesttől a községek felé az összes munkaidő mennyisége mindkét nem esetén növekszik, a nők munkával töltött ideje közel azonos mértékben haladja meg mindenütt a férfiakét. (Lásd az 5. ábrát.)

Az összes munkán belül a férfiak domináns (az összmunkaidőben 73–76 százalék) kereső-termelő munkaideje nagyobb lépésekben, az azt kiegészítő háztartásban végzett munka ideje szerényebb mértékben ugyancsak növekszik.

A nők domináns, háztartásban végzett munkaideje egyenletesen (fél-fél órával) és meredeken emelkedik, kiegészítő kereső-termelő tevékenységük idejében nincs jelentős különbség, szerény kiugrás a vidéki városokban található. Ebből következik, hogy a nők háztartásra fordított idejének összmunkaidőn belüli aránya községekben jóval magasabb (62%), mint az urbanizáció magasabb szintjein (vidéki városokban 58, Budapesten 56 százalék).

5. ábra. Az összes és a háztartási munkaidő összetétele a lakóhely településtípusa szerint (2000. tavaszi átlagos nap, perc)

A háztartásban női többséggel végzett önellátó munkaidőn belül a nők domináns tevékenységei a házimunkák (a vásárlást, szolgáltatások igénybevételét is ideértve). Az e munkákra fordított idő – amely mennyiségével meghatározza egész háztartásellátó tevékenységkörük időigényét – a községek irányában fokozottan és egyenesen növekszik. Szintén növekszik a falusias életkörülmények következtében kisebb mértékben nőkre is háruló ház körüli munkák ideje, míg a gyermekellátására fordított idő csekély különbséggel ugyan, de a fővárosban a legmagasabb.

A férfiak háztartásában végzett összes munkaidejében alig, e munkák összetételében annál inkább találunk a település jellegétől függő eltéréseket. A községek irányában fokozatosan növekszik a ház körüli, javító-karbantartó munkák és csökken a házimunkák, valamint a gyermekellátás ideje és aránya. Amíg a városi férfiak háztartásában végzett munkái közül a házimunkák dominálnak, addig községekben a ház körüli munkák (fűtés, kert, udvar, járda rendben tartása).

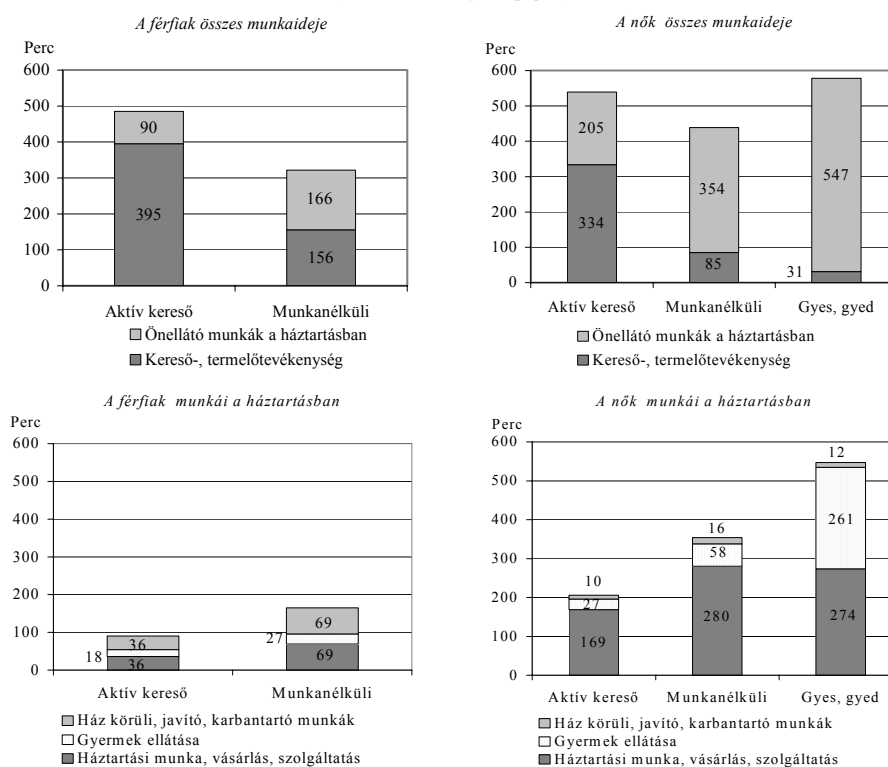
A munkaidő szerkezete eltérő gazdasági aktivitású csoportokban

A munkavállalási korú népesség időfelhasználását, életvitelének jellegét elsődlegesen a gazdasági aktivitás – a rendszeres keresőmunka megléte vagy hiánya – befolyásolja.

Miután az aktív korú férfiak domináns tevékenysége a kereső-termelő munka, ezért ennek meghatározó eleme, a főfoglalkozás elvesztése erősebb hatást gyakorol összes munkaidejükön keresztül tevékenységszerkezetük egészére, mint a domináns tevékenységként a háztartás, a család ellátását végző nőkére.

A főfoglalkozású munkahely elvesztése a férfiak összes munkaidejében nagyobb visszaesést eredményez, mint a nőkében. A nők háztartási munkaidejében ugyanis olyan nagyságrendű növekedés következik be, amellyel a háztartásban végzett munkájuk ideje (354 perc) jócskán meg is haladja az elvesztett főkereső munkaidőt (307 perc), megmaradó kereső munkaidejük pedig így is közel feleannyi (85 perc), mint a korábbi háztartás-ellátó munkaidejük (205 perc).³ A munka nélkül maradó férfiak összmunkaidőn belüli kereső-termelő ideje ugyan kevésbé esik vissza mint a nőké, de a háztartásban végzett többletmunkaidejüket is szerényebben (az aktív keresőkhöz viszonyítva annak alig kétszeresére) képesek növelni. Ebből következik, hogy a munkanélküli férfiak és nők összes munkaidejében, valamint annak összetételében jóval nagyobbak a különbségek, mint az aktív keresőknél látható.

6. ábra. Az összes és a háztartási munkaidő összetétele gazdasági aktivitás szerint (2000. tavaszi átlagos nap, perc)

Az aktív kereső férfiaknál és nőknél eltérő mértékben ugyan, de egyaránt a kereső-termelő munkaidő az elsődleges. Összes munkaidejük különbsége nem haladja meg az

³ Az idézett adatok mindenhol a napi átlagos időbeosztás 1440 perces keretében értendők.

egy órát (ami a nők otthoni többletidejéből adódik). A férfiak egy órával több keresőmunkát, és közel két órával kevesebb háztartási tevékenységet végeznek. Az aktív keresők otthoni munkamegosztásában a férfiak közel feleannyi időt fordítanak különböző feladatokra a háztartás keretében, mint a nők.

A munkanélküli férfiaknál elveszti korábbi domináns jellegét a kereső-termelő munka ideje, amely megközelítőleg egyensúlyba kerül a háztartás keretében végzett munkák idejével (körülbelül 2,5-2,5 óra). A háztartás keretében végzett házimunkák és ház körüli, javító-karbantartó munkák ideje azonos mértékben, a korábbinak szintén közel kétszeresére emelkedik, de gyermekellátásra is számottevően több időt fordítanak.

A munkanélküli nők kereső-termelő idejében a két- és félszeresére növelt jövedelemkiegészítés az uralkodó, háztartásban végzett munkájukban pedig a házimunkák, de emellett, az aktív kereső nőkhöz képest, kétszer annyi idejüket köti le gyermeknevelés. Ez abból adódik, hogy a munkanélküli nők körében magasabb a gondozásra szoruló gyermeket nevelők aránya.

A gyesen, gyeden levő anyák életében a munkaidő mennyisége és összetétele teljesen egyedi. Összes munkaidejük az aktív kereső nőkéhez viszonyítva sok, amelyben a kereső-termelő munka mennyisége és aránya elhanyagolható. Kiemelkedően magas otthon végzett munkájuk 48 százalékát a gyermek(ek) ellátása köti le, a további 50 százalékát pedig házimunka, amely mennyiségében szinte azonos a munkanélküli nők házimunkára fordított, szintén kimagasló idejével.

A munkaidő szerkezete a 18–39 éves korosztály családi ciklusai szerint

A gazdasági aktivitás mellett az időfelhasználás másik alapvető formálója a családi állapot, illetve az ellátandó gyermekek száma. Amíg a keresőmunka megléte vagy hiánya a férfiak életvitelén nagy mélyebb nyomokat, addig a házasság, majd a gyermekek száma a nők időfelhasználását differenciálja erősebben.

Mivel a családalapítás, a gyermekek vállalása, az iskoláskor alatti és iskoláskorú gyermekek nevelése, gondozása a 40 év alatti népesség életében sűrűsödik, ezért ebben a körben vizsgáljuk közelebbről a családi kötelemek bővülésének hatásait a munkaidő mennyiségi és szerkezeti alakulására, férfiak és nők munkamegosztására, a házasságra lépéstől a harmadik vagy további gyermek vállalásáig.

A családi kötelem bővülésével a férfiak összes munkaidejének mennyiségi változásait a 7. ábra bal felső részén egy fekvő S alakú hullámgörbe jellemzi, ahol az egyedülállókhöz képest a fiatal, még gyermektelen házasoknál kissé visszaesik, majd ezt követően a második gyermekig emelkedik, végül a három- és többgyermekeseknél újból csökken a férfiak által teljesített összes munka ideje. A házasságban élő férfiak összes munkáján belül a kétgyermekesekig egyaránt fokozatosan növekszik a keresőmunka és a háztartásban végzett munka ideje, majd a háromgyermekeseknél mindkét munkatípus ideje az egygyermekesek alá süllyed.

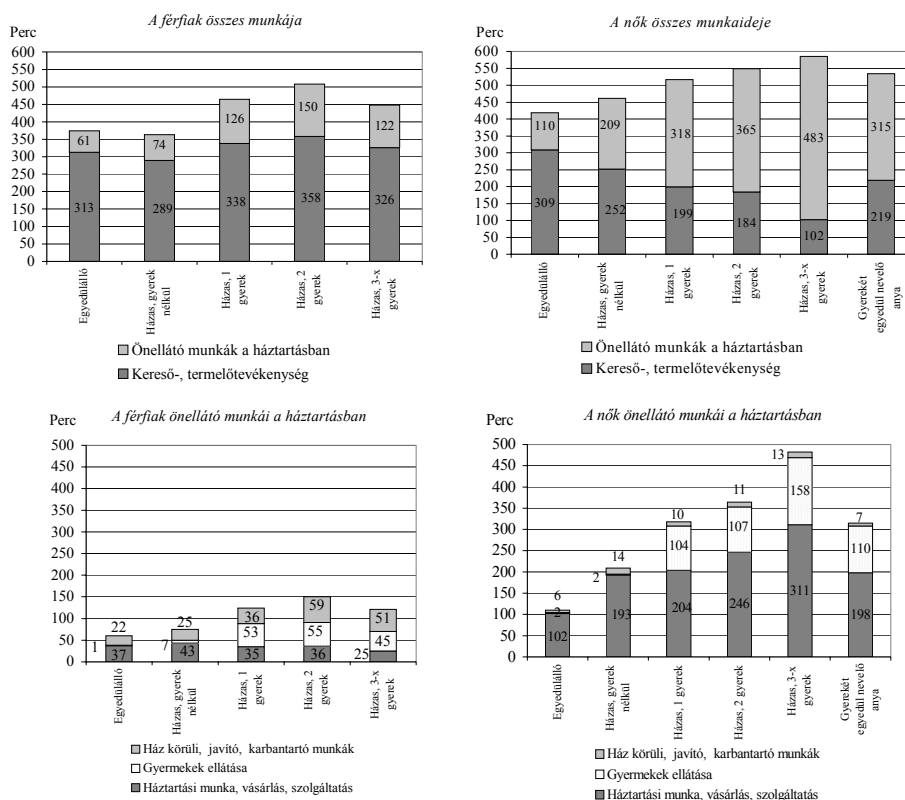
A nők összes munkaideje ezzel szemben viszonylag egyenletesen növekszik a hajadonoktól a három- és többgyermekes anyáig, amelyen belül fokról fokra csökken a kereső-termelő munka, és növekszik a háztartásban végzett munka hányada. A hajadon és házasságban gyermektelen nőknél még a keresőmunka jellemző, ezt követően, az egygyermekes

anyáktól a három- és többgyermekesekig fokozatosan nő a háztartásban végzett munkák dominanciája az összes munkán belül.

A házas férfiak háztartásban végzett munkáin belül a házimunkák ideje és aránya a gyermektelenektől a háromgyermekesekig csökkenő, a ház körüli, javító-karbantartó, építési munkáké pedig ennél erőteljesebben növekvő tendenciájú. Ebből következik, hogy a gyermektelenek (és egyedülállók) viszonylag alacsony háztartási idejében a házi-munkák dominálnak, az egygyermekeseknél a gyermekkel való foglalkozás, a kettő, valamint három és több gyermeket nevelő apáknál pedig a ház körüli, javító-szerelő munkák kapnak kissé nagyobb hangsúlyt.

A nők háztartásban végzett növekvő mennyiségű munkáján belül – az egygyermekes-től a három-és többgyermekesig – arányosan, nagyobb lépésekben növekszik a házimunkákra fordított idő, az egy és két gyermek ellátása közel azonos mennyiségű időt vesz igénybe, ami a harmadik gyermektől hirtelen másfélszeresére emelkedik. A nők ház körüli munkája a háztartásra fordított összes idejükön belül jelentéktelen és alig változik.

7. ábra. Az összes és a háztartási munkaidő összetétele a 18–39 éves népesség családi ciklusaiban (2000. tavaszi átlagos nap)

Külön kell szólni a gyermeküket egyedül nevelő anyák munkaterheiről. Összes munkaidejük némileg meghaladja az egy gyermekes házas nőké, amelyen belül e csoporttal egybevetve kereső-termelő munkájuk ideje a magasabb, háztartásellátó munkáik ideje

pedig e rétegével azonosnak tekinthető. Háztartásellátó munkaidejükben az egy gyermekes anyákhoz képest némileg több időt fordítanak gyermekükre és kevesebbet a házi- (valamint ház körüli) munkákra.

*

Az aktív korosztályok tevékenységszerkezetében kitüntetett szerepe van a főfoglalkozású munkának, amelynek mértéke és jövedelmezősége a megélhetés biztonságát is jelzi. Ha a főfoglalkozás nem biztosítja megfelelően a mindennapi megélhetést, akkor a férfiak tevékenységei között növekszik a (többségében mezőgazdasági jellegű) jövedelemkiegészítés és mindkét nemnél a háztartásban végzett munkák súlya. A háztartásban és a mezőgazdasági jövedelemkiegészítésben hozott alacsonyabb hatékonyságú időáldozat annál nagyobb, minél alacsonyabb a főfoglalkozású munkával megszerezhető jövedelem. A főfoglalkozásból származó jövedelem és munkaidő olyan népességcsoportoknál alacsony, ahol magas a munkanélküliség, alacsony az iskolázottság, kedvezőtlenek a lakóhelyi adottságok, magasabb a háztartásban az eltartottak száma, megromlott az egészségi állapot, magasabb az életkor.

A nők összes munkaidejének mértéke és szerkezete a család szociális helyzetétől és összetételétől egyaránt függ. A gyermekek ellátása – számuktól és életkoruktól függően – eleve behatárolja a nők keresőmunka-lehetőségét és az erre fordítható időt. Alacsonyabb életszínvonal mellett a nők háztartásban végzett munkái egy részének kiadásmegtakarító szerepe van, amelyek időigénye jobb anyagi viszonyok között megfelelő szolgáltatásokkal csökkenthető. A családban élő – különösen gyermeket is nevelő – nők legfőbb munkatevékenysége a háztartáshoz, a család ellátásához, a gyermekek neveléséhez kötődik, amelyhez képest – az időráfordításban – alárendelt szerepet tölt be a keresőmunka, azzal együtt, hogy a család anyagi biztonságának megőrzésében ez nemigen nélkülözhető.

A férfiak fő munkatevékenysége a keresőmunka, amelyet csupán kiegészít a főként férfiszerepeknek jobban megfelelő munkák végzése (kert, udvar rendezése, különböző javító-szerelő munkák, lakás- és épületfelújítás). Ezek mellett, különösen a képzettebb, magasabb jövedelmű, városi rétegeknél érzékelhetően növekszik a férfiak részvétele a női többséggel végzett munkákban is, kissé enyhítve a nők magas értékű munkaidőterhein.

Kedvezőbb körülmények között a hagyományos háztartási munkák a nőktől kevesebb időt igényelnek, részben mert jobb, korszerűbb a háztartás felszereltsége, több szolgáltatást tudnak igénybe venni, ezen kívül a férfiak is több időt áldoznak (mosogatásban, takarításban való fokozott részvétellel) otthoni munkákra.

A gazdaságilag és kulturálisan egyaránt fejlett társadalmakat és társadalmi csoportokat a foglalkoztatottságból adódó magas (a munkaidő-szabályozás következtében hosszú távon csökkenő) főfoglalkozású munkaidő, csekély jövedelemkiegészítés, viszonylag rövid háztartási munkaidő, a nemek kiegyensúlyozott munkaidő-terhelése, és sok aktívan eltöltött szabadidő jellemzi. Mindezek az időfelhasználás változásának gazdasági és kulturális fejlődéstől várható pozitív tendenciái.

Az időmérés-vizsgálatok elemzésének egyik legfőbb tanulsága, hogy férfiak és nők együtt élése akkor lehet jó, közérzetük kiegyensúlyozott, kapcsolatuk stabil, ha életvitelük összhangban zajlik, ha megfelelő időt és energiát képesek egymásra és önmagukra is fordítani. Ennek alapvető feltétele, hogy munkaterheikben ne legyenek jelentős különbségek.

FÜGGELÉK

Az öt időmérleg-felvétel jellemzői

Az időmérleg-felvétel időszaka	1963	1976/77	1986/87	1993	1999/2000
	március	12 hónap	12 hónap	február- március-április	12 hónap
A kérdezett személy kora	18–60 éves nem tanuló	15–69 éves	15–79 éves	18–79 éves nem tanuló	15–84 éves
Napló/fő	1	4	4	1	4
Naplók száma	12 600	28 000	40 000	11 000	44 000

Az öt időmérleg összehasonlításakor az 1977, 1986, 1993 és 2000 tavaszi adatok tartalmát, mintáját, felvételi időszakát az 1963. évihez kellett igazítani.

– Közös minta a 18–60 éves, nappali tagozaton már nem tanuló népesség. (Az e korcsoportozhoz tartozó aktív kereső és foglalkoztatott kategóriák megközelítőleg fedik egymást.)

– Összehasonlítható az éves felvételek február 1. és május 5. közötti időszakára.

– Néhány tevékenység a napjainkban alkalmazottaktól eltérő aggregátumként jelenik meg: ilyen az egy tevékenységkategóriában összevont tanulás-olvasás, valamint a háztartás-, családellátó munkák körében az „Egyéb” kategória, amely a különböző szolgáltatások igénybevétele, az ügyintézés mellett tartalmazza a másoknak nyújtott segítő munkát, a szervezeti tevékenységet, a vallásgyakorlást és temetőlátogatást. Mindkét kategóriában munkajellegű és szabadidős tevékenységek keverednek. A takarítás kategóriában szerepel a mosogatás. – 1963-ban a közlekedés csak a munkahelyi közlekedést tartalmazta, de miután a 18–60 éves népesség döntő hányada dolgozott, ez lefedte az összes közlekedés nagy részét. Az összehasonlításban 1977-től a teljes közlekedési idő szerepel.

– A strukturális elemzéshez a napi átlagos időbeosztás adatait használtuk, amely a mintába került valamennyi személy által, az adatfelvétel valamennyi napján az összes vizsgált tevékenységre fordított idő egy napra vetített átlaga, percben kifejezve. Ebben tehát a napi tevékenységek egy átlagos nap 1440 perces keretében jelennek meg.

Az időmérleg-adatközlésekben alkalmazott három adattípus

Az időmérleg-adatközléskor alkalmazott három, „A”, „B”, „C” jelű adattípus tartalma és számítási módja:

„A” *adattípus*: a népesség(csoport) *napi átlagos időbeosztása* percben; valamely átlagos napon a tevékenységekre fordított idő a teljes (vizsgált) népességre vetítve; az időfelhasználás szerkezeti elemzésének mutatója. Valamennyi vizsgált tevékenység napi átlagos időfordításának összege 1440 perc, azaz a nap 24 órája.

Számítási módja:

$$\frac{\text{a tevékenységre fordított összes idő (percben)}}{\text{az összes napi időmérleg-megfigyelés száma}}$$

„B” *adattípus*: átlagos napon az *egyes tevékenységeket végzők százalékos aránya*, valamely tevékenység végzésének gyakorisága. Nagyságát két tényező egyidejűleg határozza meg: adott tevékenység a népesség milyen széles körében fordul elő egyáltalán és az érintettek milyen rendszerességgel végzik. A (csaknem) mindenki által, naponta végzett tevékenységek (például alvás, étkezés) átlagos napi relatív gyakorisága 100 százalék körüli.

Számítási módja:

$$\frac{\text{a tevékenység végzését regisztráló napi időmérleg-megfigyelések száma} \times 100}{\text{az összes napi időmérleg-megfigyelés száma}}$$

„C” *adattípus*: átlagos napon az egyes tevékenységet (ténylegesen) végzők átlagos időráfordítása percben.
Számítási módja:

$$\frac{\text{a tevékenységre fordított összes idő (percben)}}{\text{a tevékenység végzését regisztráló napi időmérleg-megfigyelések száma}}$$

Az átlagos nap egy, az elemzésben meghatározott időszak – az év, valamely évszak vagy naptípus – valamennyi napjára, adatfelvételére vonatkozik (például évi átlagos nap, átlagos tavaszi nap, átlagos hétköznap, szombat vagy vasárnap).

A napi megfigyelések tevékenységenként összesített, átlagolt időráfordításai („A” *adattípus*) alapján jutunk a népesség, népességcsoport napi átlagos időbeosztásához.

A napi időfelhasználás 24 órás keretét az elsődlegesen megnevezett tevékenységek ideje tölti ki. A napi tevékenységszerkezetek vizsgálata, elemzése tehát a főtevékenységek időráfordításának valamennyi napra és valamennyi személyre vetített átlagai alapján végezhető el.

A társadalmilag kötött tevékenységek szerkezeti elemzésekhöz alkalmazott többszintű osztályozása⁴

1. szint	2. szint	3. szint	4. szint	
1.TÁRSADALMILAG KÖTÖTT TEVÉKENYSÉG	1.1. Összes munka	Kereső-termelő munka	Főfoglalkozás	
			Jövedelemkiegészítés pénzben vagy természetben (ipari-szolgáltató / mezőgazdasági) Más háztartásnak nyújtott segítő, és szervezetnek végzett önkéntes munka	
	1.2. Tanulás, önképzés	Munkák a háztartásban	Házimunka (főzés, takarítás, mosás, beteggondozás stb.) Gyermekellátás Vásárlás, szolgáltatások igénybevétele, ügyintézés Ház körüli munka (fűtés, udvar, járda rendbetétele), javítás-karbantartás, építkezés	
			Iskolarendszerben Önképzés	Iskolai / Egyéni tanulás Szervezett keretben / Egyénileg
			1.3. Közlekedés	Keresőmunkához, tanuláshoz
	Háztartás ellátásához	Gépkocsi / Egyéb		
	Szabad időhöz	Gépkocsi / Egyéb		

IRODALOM

- ANDORKA R. – FALUSSY B. – HARCZA I. [1982]: *Időmérleg. A magyar társadalom életmódja az 1976/77. évi időmérleg-felvétel alapján*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
ANDORKA R. – FALUSSY B. [1980]: *Időmérleg (a 15–69 éves népesség napi időfelhasználása 1976/77. évben)*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.

⁴ A hazai és nemzetközi gyakorlatban különböző rendezőelvek alapján – akár egy időben is – többféle osztályozás létezik, amelyek nem zárják ki egymást.

- BARÁT M. (szerk.) [1994]: *A magyar gazdaság vargabetűje*. Aula Kiadó. Budapest.
- BOCZ J. – HARCZA I. [2001]: *A háztartások közötti együttműködés jellemzői*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- BODA GY. – FALUSSY B. [1989]: Az egységnyi szabadidőre jutó összmunkaidő és a gazdasági fejlődés. *Statisztikai Szemle*. 67. évf. 4. sz. 390–406. old.
- EGLITE, P. – ZARINA, I. [1999]: *Time use by gender in Latvia*. Institute of Economics Latvian Academy of Sciences. Riga.
- FALUSSY B. – HARCZA I. [2000]: *Időfelhasználás 1986 és 1999 őszén*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- FALUSSY B. – VUKOVICH GY. [1996]: Az idő mérlegén, 1963–1993. In: *Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi riport, 1996*. Budapest. TÁRKI. 70–103. old.
- FALUSSY B. [1990]: *A magyar társadalom életmódjának változásai az 1976–77. évi és az 1986–87. évi időmérleg-felvételek alapján*. Központi Statisztikai Hivatal – MTA Szociológiai Kutató Intézet
- FALUSSY B. [2002]: Jövedelmet kiegészítő munkák a KSH életmód-időmérleg felvétele alapján. In: *Laky T. (szerk.): A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok*. Foglalkoztatási Hivatal Kutatási Iroda – Országos Foglalkoztatási Közalapítvány. Budapest. 186–200. old.
- FALUSSY B. [2002]: Társadalmi hatások és változások a nők és férfiak munkaidő-felhasználásában. In: *Nagy I. – Pongrácz T. né – Tóth I. Gy. (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 2001*. Budapest. TÁRKI – Szociális és Családügyi Minisztérium.
- FALUSSY B. [2002]: Társadalmi-gazdasági trendek a népesség időfelhasználásában. *Statisztikai Szemle*. 80. évf. 9. sz. 847–868. old.
- FALUSSY B. [2004]: *Az időfelhasználás metszetei*. Új Mandátum Kiadó. Budapest.
- FALUSSY B. – ZOLTÁNKA V. [1994]: *A magyar társadalom életmódjának változásai az 1976–77., az 1986–87. és az 1993. évi életmód-időmérleg felvételek alapján*. I. A társadalmi idő felhasználása. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- FARKAS J. – VAJDA Á. [1989]: *Időgazdálkodás és munkatevékenységek*. Központi Statisztikai Hivatal – MTA Szociológiai Kutató Intézet. Budapest.
- FERGE ZS. [1965]: *A nap 24 órája (12 000 ember napi időbeosztása)*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- FREY M. [2002]: Nők és férfiak a munkaerőpiacon. In: *Nagy I. – Pongrácz T. né – Tóth I. Gy. (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 2001*. TÁRKI – Szociális és Családügyi Minisztérium. Budapest.
- HARCZA I. – SEBŐK CS. [2002]: *A népesség időfelhasználása 1986/1987-ben és 1999/2000-ben*. Központi Statisztikai Hivatal.
- KAMARÁS F. [2001]: Családalapítás és gyermekvállalás az 1990-es években és az ezredfordulón. *Demográfia*. 44. évf. 1–2. sz. 44–73. old.
- KENÉZ GY.-NÉ [1993]: *Munka a háztartásban*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- KORNAI J. [1993]: Transzformációs visszaesés. Egy általános jelenség vizsgálata a magyar fejlődés példáján. *Közgazdasági Szemle*. XI. évf. 7–8. sz. 569–599. old.
- NIEMI, I. (szerk.) [1995]: *Time use of women in Europe and North America*. United Nations Economic Commission for Europe. New York-Geneva.
- SZABÓ S. – SZIVÓS P. [1992]: *Lakossági jövedelemváltozás, réteghatások, szóródás 1991-ben*. Gazdaságkutató Intézet.
- SZÁNTÓ M. [1974]: *Munkaidőcsökkentés és életmód*. Szociológiai tanulmányok. Akadémiai kiadó. Budapest.
- SZÉP K. – SIK E. [2002]: A háztartási termelés pénzértéke és a háztartások munkaidő-gazdálkodása. In: *Nagy I. – Pongrácz T. né – Tóth I. Gy. (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 2001*. TÁRKI – Szociális és Családügyi Minisztérium. Budapest.
- TIMAR J. [1988]: *Idő és munkaidő*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.

SUMMARY

The author approaches the changes in volume, proportion and socio-demographic differences of the household work as a part of the total working time. The analysis is based on the data of five consecutive time use surveys of the HCSO (1963, 1977, 1986, 1993, 2000).

The changes in time of the total and household work can be analyzed for the whole (18-69 year old) population and for the active earners. Rearrangement of the household works in the frame of weekday, Saturday and Sunday; transformation of time need of different working activities was experienced. The analysis continues by presenting the actual volume and structural differences in total and household working time of the 18-69 aged population broken down by some of main dimensions structuring the society – age, domicile, economic activity, life cycle.

Concerning the whole society the genders' way of life differs in the allocation of the total working time into the two parts: the paid work's 60 percent is carried out by men and 40 percent by women, while household activities are shared by 26/74 percent between men and women. In the case of more favourable conditions household work requires less time, partly due to the better, modern equipped households, more developed services and in addition men devote more time on household-related work (more participation in washing-up and making up).

A GYERMEKNEVELÉS HÁZTARTÁSIMUNKA-KÖLTSÉGE*

GÁBOS ANDRÁS – SEBŐK CSILLA

Tanulmányunkban először néhány általános módszertani szempontot tekintünk át, majd bemutatjuk a gyermeknevelés háztartásimunka-költségeinek általunk követett, de alapvetően a már meglévő magyarországi tapasztalatokra támaszkodó becslési eljárását. Ennek során először a gyermeknevelés céljából végzett háztartási munka mennyiségével, majd annak árával foglalkozunk. Végül a rendelkezésünkre álló adatok segítségével megbecsljük a gyermekek nevelésére fordított nem fizetett munka értékét.

Adatbázisként a Központi Statisztikai Hivatal 1999/2000. évi Életmód-időmérés-felvételét használjuk. Ahhoz, hogy a szülők gyermekük felnevelésére fordított költségeit meghatározzuk, olyan adatállományra volt szükségünk, mely a háztartások szintjén is tartalmaz információkat a gyermekneveléssel kapcsolatos tevékenységek időmennyiségéről. A 2000. évi tavaszi periódusban a KSH egy 3227 háztartást tartalmazó mintán olyan szerkezetben gyűjtött információkat, amely kielégítette a kutatásunk céljait.¹ A tanulmányban részletesen is ismertetjük azt az eljárást, mellyel a gyermeknevelésre fordított időmennyiséget háztartásszinten becsültük. Számításaink során gyermeknek tekintettünk minden 18 éves vagy fiatalabb háztartástagot, akit az adatállomány családi állás változója gyermekként regisztrált.²

TÁRGYSZÓ: Időmérés-felvétel. Háztartásimunka-költség. Gyermeknevelés.

A modern jóléti államokban a gyermek, pontosabban annak majdani közteherviselési képessége, közjószág. A gyermeknevelés költségei egyéni szinten, míg a hasznok részben társadalmi szinten jelentkeznek. A gyermeket nem nevelők olyan juttatásokat is kapnak, például nyugdíjat vagy időskori egészségügyi ellátást, amelyhez csak gyermekvállalás (vagy szélsőséges esetben munkaerőimport) útján lehet hozzájutni. Vagyis a gyerme-

* A tanulmány elkészítését a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program (2002/5/62) támogatta. A kutatás korábbi fázisaihoz hozzájárult még a Miniszterelnöki Hivatal és az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium jogelődje. A szerzők köszönetet mondanak *Gál Róbert Ivánnak* (TÁRKI), akitől a kutatás ötlete származik, *Szép Katalinnak* (KSH), *Sik Endrének* (KSH), *Szivós Péternek* (TÁRKI), *Havasi Évának* (KSH), *Falussy Bélának* (KSH), *Nagy Gyulának* (BKÁE), *Márki Lászlónak* (NOE), valamint *Morvayné Bajai Zsuzsannának* (NOE) a kutatást segítő tanácsaikért. Az esetleges hibáért kizárólag a szerzők tartoznak felelősséggel.

¹ Az adatfelvétel módszeréről a Függelékben szólunk bővebben. Az adatfelvétel részletes módszertani dokumentációját lásd: *Falussy* [2001b].

² Jogosan lehet érvelni emellett, hogy a gyermekek definíciójakor használt életkort 24 évre emeljük a felsőfokú tanulmányaikat folytatók esetében, hiszen e gyermekek esetében is számolhatunk úgy háztartási munkából, mint fogyasztásból származó költségekkel.

ket vállalók és nem vállalók között láthatatlan újraelosztás zajlik. A társadalom, a gyermeket nevelőknek juttatott jóléti ellátások és szolgáltatások (családtámogatások, oktatási és gyermekegészségügyi kiadások) révén, részben átvállalja az egyéni költségeket (Gábos [2003a,b]), a rendelkezésre álló számítások alapján az egyenleg így is negatív (Gábos–Gál–Lőrincz [2003]).

Annak megítélése, hogy a felsorolt hátrányok kiegyenlítése érdekében szükséges-e a gyermekes családokat támogatni, nagymértékben függ attól, hogy a gyermeket elsősorban fogyasztási vagy beruházási jószágnak tekintjük-e. Ha ez utóbbi mellett érvelünk, akkor még mindig el kell döntenünk, hogy a gyermek tisztán magánjószágnak vagy részben közjószágnak minősül-e. Az alábbiakban a gyermeket mindenekelőtt beruházási és részben közjószágnak fogjuk fel, bár megállapítjuk, hogy a gyermek vállalása és nevelése tartalmaz fogyasztási elemeket is (Becker [1993]). Az újraelosztás során a gyermeknevelés költségeit olyan mértékben indokolt figyelembe venni, amilyen mértékben a gyermek majd hozzájárul a közterhekhez.

A gyermeknevelés költségeinek négy fontos összetevője van:

- a gyermekek fogyasztása,
- a gyermeknevelésre fordított nem fizetett háztartási munka értéke,
- az anya (illetve a szülők) kieső folyó jövedelme, valamint
- az anya (a szülők) humántőke-vesztesége, amely egy alacsonyabb életpálya-jövedelemben mutatkozik meg (Walker [1995], Becker [1993]).

A következőkben a gyermeknevelés költségeinek második összetevője becslésére, illetve a számszerűsítéséhez vezető eljárás részletes leírására vállalkozunk.³ A gyermeknevelés költségeit tárgyaló szakirodalomban a fogyasztási költség jóval nagyobb hangsúlyt kap, mint a háztartási munka. Ennek értékére nem, vagy csak nagyon kevés figyelmet fordítanak. Mivel azonban a gyermekes szülők, – csupán a gyermek jelenlétéből fakadóan is – olyan teendőket is elvégeznek, melyeket a gyermekkel nem rendelkezők nem, álláspontunk szerint indokolt ezek számbavétele a gyermeknevelés költségei között. Felfogásunk mellett szól, hogy e munka értéke egyébként megjelenik a gyermekek fogyasztására fordított kiadások között, ha azt a szülők a piacon vásárolják meg.

A gyermeknevelésre -gondozásra fordított háztartási munka azonban nemcsak a felépő költségek, hanem a kieső folyó jövedelem oldaláról is megközelíthető. Amennyiben ugyanis a háztartási munka értékének megfelelő részét gyermeknevelési költségnek tekintjük, ez egyúttal a kieső munkakereset megszerzéséhez szükséges időt is magában foglalja. Egy háztartás-gazdaságtani modellben a szülők jövedelmet és időt alkálnak különböző javak előállítására. Dönthetnek arról, hogy t időmennyiséget a munkaerőpiacon töltenek el munkajövedelem megszerzésével, vagy ugyanabban az időkeretben háztartási munkát végeznek (Becker [1993]). Amennyiben a használdozati költség (*opportunity cost*) módszerét követve a háztartási munka idejét a szülő korábbi keresetével árazzuk be, akkor egyben a teljes kieső folyó jövedelmet is figyelembe vesszük. Amennyiben az egyes tevékenységeket külön-külön árazzuk be, úgy a kieső

³ A fogyasztási- és a háztartásimunka-költségek együttes becsléséről, illetve a gyermekesek és gyermektelenek közötti újraelosztás mértékéről lásd Gábos–Gál–Lőrincz [2003]. A kieső folyó jövedelemről és a humántőke-veszteségről lásd Joshi [2002].

folyó jövedelem és a gyermeknevelésre fordított háztartási munka megfelelő részének értéke között különbség mutatkozhat.

ÁLTALÁNOS MÓDSZERTANI SZEMPONTOK

A gyermeknevelés háztartásimunka-költségének becslésekor két módon járhatunk el (*Beneria [1999]*, *Goldschmidt [1993]*, *Goldschmidt-Clermont–Pagnossin-Aligisakis [1995]*, *Sik–Szép [2002]*).

1. A háztartás által előállított termékek, szolgáltatások mennyiségét és árát határozzuk meg (*output* vagy kibocsátás *alapú becslés*).

2. Az előállított termékek, szolgáltatások termeléséhez szükséges erőforrásokat, ebben az esetben a tevékenységekre fordított időt és a tevékenység árát számszerűsítjük (*input* vagy költség *alapú becslés*).⁴

Számításaink során az input alapú eljárást használjuk. Ezek döntően azokra a kísérletekre támaszkodtak, melyek a háztartási termelés nemzeti számlákhoz illesztését célozták (*Holloway–Tamplin [2001]*). A gyermeknevelés költségeinek önálló számszerűsítése céljában eltér a háztartási termelés teljes körű meghatározásától. Az utóbbi a nemzeti gazdaság teljesítményének pontosabb leírására, míg az előbbi a háztartás döntéseinek magyarázatához, illetve a generációk közötti újraelosztás társadalmi szintű hatásainak kezeléséhez nyújt segítséget. Azok a módszertani eljárások azonban, melyek a háztartási termelést a szatellit számlákon keresztül megjelenítik a nemzeti számlák rendszerében, rendkívül hasznosak a gyermeknevelés háztartási munkából származó költségeinek meghatározásakor. Fordítva, a szülők által a gyermeknevelésre fordított munka része a háztartási munkának, utóbbi meghatározásához tehát elengedhetetlen az előbbi ismerete. A tanulmányban nagymértékben támaszkodunk a háztartási termeléssel kapcsolatos kutatások eddigi elméleti és módszertani eredményeire (*Sik–Szép [2002]*).

A GYERMEKNEVELÉSRE FORDÍTOTT IDŐ

A gyermeknevelésre fordított idő mennyiségének kiszámításakor az első lépés annak eldöntése, hogy a háztartásban végzett munkák közül melyek tekinthetők a gyermek nevelése, a gyermekbe való beruházás érdekében végzett termelőtevékenységnek. Ezek körülhatárolásához a vonatkozó szakirodalom az ún. „harmadik szereplő” elvét alkalmazza *Goldschmidt–Clermont* ([1993] 420. old.). A „harmadik szereplő” elvét először *Reid* [1934] fogalmazta meg (*Sik–Szép [2002]* 22–23. old.). Könnyen belátható például, hogy ha gyermekünk mellé bétisittert vagy nevelőt fogadnánk, akkor az a gyermekfelügyelettel, illetve a gyermekneveléssel összefüggő minden tevékenységet képes lenne ellátni. Nem kérhetünk meg ugyanakkor senkit sem arra, hogy helyettünk megnézzon egy műsort a televízióban vagy kocogjon reggelenként. Egyes esetekben azonban nehezen elválasztható egymástól a termelő- és a személyes tevékenység: a bétisitter dolgozhat helyettünk, szülői szeretetet, törődést csak az anya vagy az apa „állíthat elő” (*Sik–Szép [2002]* 22–23. old.).

⁴ Az input és output alapú eljárások előnyeiről és hátrányairól magyarul lásd *Sik – Szép* ([2002] 28–29. old.). A háztartások gazdálkodási költségeinek output alapú becslésére lásd *Dalenberg–Fitzgerald–Wicks* [2000]. A két módszer párhuzamos használatát lásd *Aslaksen–Fagerli–Gravningsmyhr* [1998] tanulmányában.

Adataink forrása, az időmérlegnapló módot adott két, egyidőben végzett tevékenység számbavételére. Ezek közül az egyik fő-, a másik melléktevékenységnek minősült. Ez a megoldás több olyan kérdést is felvetett, melyre a gyermeknevelés időtartamának kiszámításához válaszolnunk kellett:

a) A két tevékenység időtartamára vonatkozóan nem áll rendelkezésre külön adat, tehát azt kell feltételeznünk, hogy ezeket ugyanannyi ideig végzik. Továbbá nincs információnk arról, ha valaki esetleg nemcsak két, hanem három vagy több tevékenységet is végez párhuzamosan.

b) Mindezek következményeként el kell döntenünk, hogy a párhuzamos tevékenységek időtartamát miként vegyük figyelembe. Ezt két módon tehetjük meg: vagy csak a főtevékenységet, illetve annak időtartamát rögzítjük, vagy a fő- és melléktevékenységek időtartamát külön-külön számítjuk be. Ez utóbbi azt jelenti, hogy ha egy főtevékenységet 10 percig végeztek és párhuzamosan melléktevékenység is folyt, akkor a melléktevékenységet 10 percnyi önálló tevékenységként kezeljük, tehát a nap 10 percét valójában 20 percnek tüntetjük fel. Ez értelemszerűen odavezet, hogy a nap látszólag több mint 24 órából áll. Bár ez a megközelítés akár éleldegennek is tűnhet, elemzésünk során ezt alkalmaztuk, de közöljük az alternatív eljárással létre jött eredményeit is.

c) A b) pontban vázolt második módszer további információvesztést okoz azzal, hogy csak a főtevékenységhez kapcsolódnak minősítő kódokkal, tehát csak erről tudjuk, hogy kinek a számára végezték. Ezért elemzésünk során a saját háztartás részére végzett főtevékenység mellett azt a melléktevékenységet vettük számításba, amely közvetlen vagy közvetlenül a gyermekneveléshez kapcsolódik, és saját háztartás vagy saját gyermek részére, illetve saját lakásban végzik.

d) Egyes tevékenységekről (a közlekedésről, a várakozásról és sorban állásról) megfelelő minősítő kódok hiányában nem tudjuk, hogy saját háztartás vagy saját gyermek részére végezték-e azokat vagy sem. Ezért az adott tevékenységek vagy tevékenységcsoportok időtartamát olyan arányban vesszük figyelembe, amely megegyezik a saját háztartás célját szolgáló időmennyiségnek a vonatkozó tevékenységre fordított összes időmennyiségen belüli arányával.

Mivel a gyermeket döntően a szülők beruházási jószágának tekintjük, a nevelésével kapcsolatos háztartási munkáknak csak a szülők által elvégzett mennyiségét vesszük figyelembe.⁵ Az adatállomány szerkezetéből adódó probléma, hogy a szülők háztartási munkára, közelebbről gyermeknevelésre fordított ideje háztartásszinten összegződik. Ennek következményeként egy kétszülős családban a gyermekneveléshez kapcsolódó olyan tevékenység, amelyet párhuzamosan mindkét szülő végez, időben megkettőződik. Ezt az eljárást sem elméleti, sem pedig módszertani szempontból nem tartjuk megalapozatlannak, bár úgy véljük, hogy az általunk választott eljárással túlbecsüljük a gyermeknevelésre fordított idő tényleges mennyiségét. A két szülő jelenléte kétszeres odafigyelést, hatékonyabb nevelést jelent, érzelmi többletet adhat a gyermeknek, ráadásul erre az időre mindkét szülő lemond munka- vagy szabadidejének egy részéről. A kétszeres input azonban minden valószínűség szerint nem eredményez kétszeres outputot.

A gyermeknevelési tevékenységek típusai

Tanulmányunkban a gyermeknevelés céljából végzett tevékenységnek három típusát különböztetjük meg. 1. *Közvetlenül* gyermeknevelés céljából végzett tevékenységeket, 2.

⁵ Fontos megjegyezni, hogy a gyermekek, egy bizonyos életkor betöltését követően, rendszeresen vagy esetenként végeznek olyan tevékenységeket, melyek a háztartás termelése szempontjából hasznosak. A gyermekek által végzett háztartási munka értékét a befektetés hozamának tekinthetjük, és mint teljes egészében magánmegtérülést le kellene vonnunk a gyermeknevelés költségeiből. A gyermekek által végzett háztartási munka értékének becslésére az alábbiakban azonban nem vállalkozunk. Az általunk használt adatbázis a tízévesnél idősebb gyermekek esetében erre lehetőséget nyújt, ezért a jövőben erre kísérletet lehet tenni.

a gyermekneveléshez *közvetetten* kapcsolódó tevékenységeket, végül 3. azokat a tevékenységeket, melyek során a szülők egyúttal a gyermek *felügyeletét* is ellátják.⁶ Ezeket az időmérlegnapló alapján nem lehet mindig egyértelműen elhatárolni. Azokat a szabadidős tevékenységeket például, melyekben a gyermekek résztvevőként vannak feltüntetve, sorolhatjuk a közvetlenül gyermeknevelés céljából vagy a gyermekek felügyelete mellett végzett tevékenységek közé is. Az előbbi megoldás mellett szól az az életszerű feltételezés, hogy közös szabadidős tevékenységük során a szülő nem egyszerűen csak felügyeli, hanem aktívan neveli is gyermekét. Ellene vethetjük azonban a résztvevő és a jelenlévő kódok használatával kapcsolatos bizonytalanságokat, amelyek hátráltatják a nevelés és a felügyelet egyértelmű elkülönítését. A gyermekneveléshez közvetlenül kapcsolódó háztartásimunka aránya bizonyára nagyobb annál, mint ha csak a tevékenységkódok alapján jól körülhatárolható gyermeknevelési tevékenységeket sorolnánk ide, annál viszont valószínűleg kisebb, mint ha az összes, a gyermeket résztvevőként feltüntető tevékenység időtartamával számolnánk. Számításaink során a kérdéses tevékenységeket a gyermek felügyeletéhez soroljuk.

Közvetlenül gyermeknevelési céllal végzett tevékenységnek tekintettünk azokat, melyek az időmérlegnaplóban kifejezetten a gyermek gondozásaként, képzéseként jelennek meg, így a csecsemőgondozást, a három év alatti, továbbá az idősebb gyermekek gondozását, ápolását, felügyeletét, a mesélést, a gyermekkel való játékot, valamint tanulást, az iskolai feladatok ellenőrzését. Ugyancsak a közvetlen gyermeknevelési tevékenységek közé soroltuk a gyermekruha vásárlására, a gyermekneveléssel kapcsolatos ügyintézésre, továbbá a gyermekgondozással, -neveléssel összefüggő közlekedéssel töltött időt.

A gyermek felneveléshez közvetett módon hozzájáruló tevékenységek azok a háztartási munkák, melyek eredményeként létrejött javakból és szolgáltatásokból a háztartás minden tagja, így a gyermekek is részesülnek. Ezek szintén részét képezik a gyermeknevelésnek. (Erre *Szép Katalin* hívta fel a figyelmünket, amiért külön köszönettel tartozunk.) Ezért elemzésünk során ezzel az időmennyiséggel is számolunk. Az ide sorolt tevékenységek körét viszonylag tágan határoztuk meg, de ezeknek csak azt a hányadát vettük figyelembe, melyet a szülők saját háztartásuk részére végeztek. A számbavétel kiterjedt a nem mezőgazdasági fizikai munkákra (például új ház építése, felújítása, gépjárművek, háztartási gépek javítása, szerelése, ruhanemű, bútor készítése),⁷ az összes olyan háztartási munkára, amely nem közvetlenül a gyermekekre irányult, a vásárlásokra, szolgáltatások igénybevételére, a közlekedésre és a várakozásra.

A kérdés csupán az, hogy a tevékenységek e körének mekkora része tulajdonítható a gyermek jelenlétének. Induljunk ki abból, hogy a háztartási munkák erre visszavezethető növekedésének meg kell jelennie a gyermektelen, illetve a különböző gyermekszámú háztartások időráfordításában. Így feltételezhetjük, hogy az egygyermekesek több időt töltenek el ezekkel a tevékenységekkel, mint a gyermektelenek, a kétgyermekesek pedig többet, mint az egygyermekesek. A gyermekek száma szerint differenciálva kiszámítottuk a felnevelésükhöz hozzájáruló tevékenységek összes átlagos idejét. Az így kapott

⁶ A gyermekneveléshez kapcsolódó tevékenységek típusonkénti besorolását, valamint az egyes tevékenységekre fordított átlagidő megoszlásait és a tevékenységet végzők arányát tartalmazó táblázatok e tanulmány mellékleteként elérhetők a www.ksh.hu/statszemle címen. Lásd még *Gábos–Sebők* [2003] 3. Mellékletét.

⁷ A nem mezőgazdasági fizikai munkák bevonása mellett azzal érvelhetünk, hogy a gyermek jelenléte a családban olyan többletmunkákat indokolhat, melyeket egyébként nem végeznének el. Így például a lakás bővítése, átalakítása, de akár egy új ház építése is igen gyakran összefüggésben van a család létszámának növekedésével.

eredményeből képeztünk egy-egy „munkaekvivalencia-skálát”, mely különböző súlyokat rendel az eltérő gyermekszámú háztartásokhoz. A viszonyítási alapként használt gyermektelen háztartások közé ebben az esetben csak a 60 év alatti egyedülállókat és azokat a párokat soroltuk, amelyek mindkét tagja 60 évesnél fiatalabb. Az időmérlegadatokból számított munkaekvivalencia-skálákat az 1. tábla tartalmazza.

Az összes tevékenység figyelembevételével kapott eredmények (lásd az 1. táblát) igazolják, hogy a pótlólagos időmennyiség a gyermekszámmal növekszik. Az egy és két gyermekre jutó pótlólagos tevékenység-hányad 15 százalék körül van, három, illetve négy és több gyermekre nézve pedig ennél is jóval magasabb.

A táblában azokat az eredményeket is közöljük, amelyek csak a főtevékenységek számbavételén alapultak. A két számítási móddal nyert eredmények nem térnek el számottevően. Az abszolút értékek különbsége sem jelentős, ami arra utal, hogy ezeket a háztartási munkákat az időmérlegnapló kitöltői alapvetően főtevékenységként értelmezték.

1. tábla

A háztartásban élő gyermekek jelenlétének tulajdonított, a gyermekneveléshez közvetetten kapcsolódó tevékenység-hányad gyermekszám szerint

Családnagyság	Súlyozatlan mintaelemszám	A teljes népességre felszorzott esetszám	Napi átlag (perc)	A gyermekek létének tulajdonított tevékenység-hányad* (százalék)
Fő- és melléktevékenységek figyelembevételével				
Gyermektelen	1 275	1 486 520	295	–
Egygyermekes	561	609 423	342	13,8
Kétgyermekes	357	386 956	353	16,5
Háromgyermekes	90	94 036	458	35,6
Négy- és többgyermekes	35	38 192	516	42,9
Csak a főtevékenységek figyelembevételével				
Gyermektelen	1 275	1 486 520	283	–
Egygyermekes	561	609 423	330	14,2
Kétgyermekes	357	386 956	338	16,3
Háromgyermekes	90	94 036	441	35,8
Négy- és többgyermekes	35	38 192	480	41,1

* Az adott gyermekszámú családban élők által végzett tevékenységek időtartamának a gyermektelen háztartásokéhoz viszonyított többlete.

Megjegyzés. A KSH által használt súly az ún. népességfaktort is tartalmazza, vagyis a második számoszlop adatai a teljes népességre vetített értékeket mutatják.

A gyermek felügyelete. A szülők nyilvánvalóan több időt töltenek együtt gyermekeikkel, mint amennyit nevelésükre a fenti definíciók szerint közvetlenül vagy közvetve fordítanak. Így a szórakozás céljából végzett tevékenységek időtartama alatt passzívan jelen levő gyermekre felügyelhetnek, sőt adott esetben nevelhetik is. Erre alapozva az időmérlegben nevesített minden olyan tevékenység időtartamát,

- amelyet a szülők nem jövedelemszerzés céljából végeznek,
- amelyet sem a közvetett, sem a közvetlen gyermeknevelési tevékenységek első csoportjába nem soroltunk be, illetve ha mégis, azokat a szülők nem saját gyermekük vagy háztartásuk számára végezték,

- amelyet nem sorolhatunk a gyermek neveléséhez közvetetten kapcsolódó tevékenységek közé, és
- amely esetében a gyermeket az időmérleg-naplóban résztvevőként jelenlévőként tüntették fel,

a gyermek felügyeletként beszámítottuk a gyermeknevelés időmennyiségébe.

A gyermekfelügyeleti tevékenységek beszámításakor, bár többségük szabadidős tevékenység, nem térünk el a harmadik szereplő elvétől, hiszen a felügyeletet magát „harmadik személy” is el tudná látni.

Joggal vethető fel, hogy az idősebb, sok szempontból önálló gyermekek már nem igényelnek felügyeletet, így az önállóságot be kell számítani a gyermeknevelésre fordított idő mennyiségébe. A rendelkezésre álló adatállomány szerkezetét is figyelembe véve, e probléma kezelésére két eljárást tartottunk megfontolásra érdemesnek. A gyermek jelenlétében végzett tevékenységek időtartamát csak akkor tekintjük felügyeletnek,

- ha a gyermek még nem töltött be egy bizonyos életkort. E módszer problémája, hogy általános érvénnyel nehéz meghatározni az önállóság korhatárát.
- ha előre rögzített szempontok szerint el tudjuk dönteni, hogy a gyermek önálló-e vagy sem.

Az általunk használt időmérleg-felvétel a háztartás minden 10 éves vagy idősebb tagjáról ad időfelhasználást jelző információt. Ezt felhasználva: amennyiben egy gyermek önállóan folytat meghatározott tevékenységet vagy tevékenységeket, úgy a jelenlétében végzett tevékenységeket nem tekinthetjük felügyeletnek.

A két módszernek van egy közös módszertani problémája is. Többgyermekes családok esetében az időmérlegnapló nem informál arról, hogy melyik gyermek van éppen jelen egy meghatározott tevékenység végzésekor. Végül az egyszerűbb, az életkori elhatárolás mellett döntöttünk, és csak azokban a háztartásokban tekintettük gyermekfelügyeletnek a saját gyermek jelenlétében végzett szülői tevékenységet, amelyben volt legalább egy 14 éves vagy fiatalabb gyermek.

A gyermeknevelés időtartama

A gyermeknevelésre fordított időmennyiség gyermekszám szerinti megoszlását az összes tevékenység beszámításával a 2. tábla felső része, csak a főtevékenységek figyelembevételével pedig az alsó része tartalmazza. A gyermekszám szerinti megoszlások értelmezéséhez fontosnak tartjuk megjegyezni azt a tényt, hogy az Időmérleg-felvétel adatállománya a többgyermekes családok esetében nem teszi lehetővé a szülők által az egyes gyermekekre konkrétan fordított időmennyiség elkülönítését. Nem tudjuk, hogy az adott tevékenységet hány és pontosan mely gyermek számára végezték. Az „egy gyermekre jutó időmennyiség” kategória használata során tehát implicite feltételezzük, hogy a szülői nevelés azonos arányban oszlik meg a gyermekek között.

A fő- és melléktevékenységek együttes számbavételével a szülők gyermeknevelésre naponta átlagosan 640 percet, tehát több mint tíz órát fordítanak (lásd a 2. táblát). Ennek 15 százalékát (átlagosan napi 95 percet) közvetlenül gyermekneveléssel töltik, az ehhez közvetetten hozzájáruló munkák hányada 10 százalék, 75 százalékkal pedig a gyermek jelenlétében végzett tevékenységek részesednek, amelyek kapcsán feltételezzük, hogy a szülők egyidejűleg legalább a gyermek felügyeletét ellátják. Az egy gyermek nevelésre fordított háztartási munka átlagos időtartama napi 390 perc.

Értelemszerűen rövidebb átlagos időtartamokat és az arányok kismértékű eltolódását tapasztaljuk akkor, ha csak a főtevékenységekkel számolunk. Ez esetben a gyermeknevelésre fordított napi átlagos időmennyiség öt és fél óra (lásd a 2. táblát), ami az összes tevékenység beszámítása esetén kapott eredmény háromötöde (lásd a 3. táblát). A közvetlenül, illetve közvetetten gyermeknevelésre fordított időmennyiség döntő része, átlagosan több mint kilenczede főtevékenységként mutatkozik.

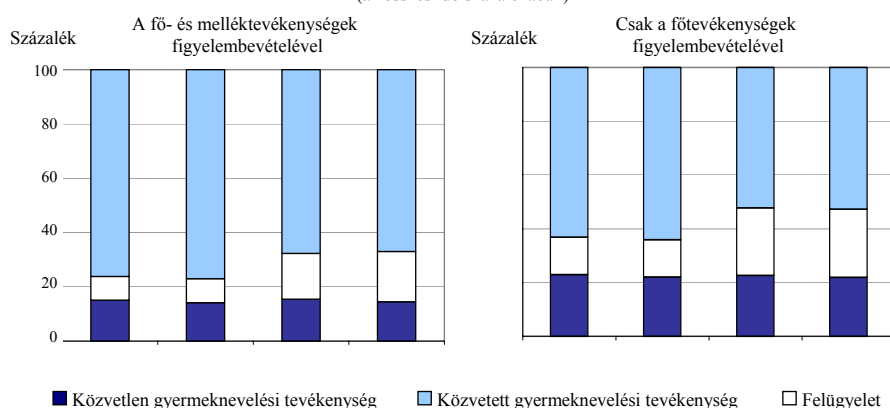
2. tábla

A gyermeknevelésre fordított időmennyiség megoszlása tevékenységtípus és gyermekszám szerint (napi átlag, perc)

Családnagyság	Összes idő				Egy gyermekre jut			
	A	B	C	A+B+C	A	B	C	A+B+C
a gyermek részvételével végzett tevékenységek a gyermek felügyeletére fordított időhöz sorolva								
A fő- és melléktevékenységek figyelembevételével								
Egygyermekes	83	47	415	545	83	47	415	545
Kétgyermekes	92	58	503	653	46	29	251	326
Háromgyermekes	151	163	658	972	50	54	219	324
Négy- vagy többgyermekes	174	221	803	1199	37	47	172	256
<i>Összesen</i>	<i>95</i>	<i>67</i>	<i>479</i>	<i>640</i>	<i>58</i>	<i>41</i>	<i>292</i>	<i>390</i>
Csak a főtevékenységek figyelembevételével								
Egygyermekes	77	47	212	336	77	47	212	336
Kétgyermekes	87	55	254	396	44	28	127	198
Háromgyermekes	135	150	311	596	45	50	104	199
Négy- vagy többgyermekes	163	189	393	745	35	40	84	159
<i>Összesen</i>	<i>89</i>	<i>63</i>	<i>241</i>	<i>392</i>	<i>54</i>	<i>38</i>	<i>147</i>	<i>239</i>

Megjegyzés. Az átlagos időtartamok számításánál az eloszlás felső fél százalékába eső értékeket (mint *outliereket*) nem vettük figyelembe. *A* – a közvetlenül gyermeknevelési céllal végzett tevékenységek. *B* – a gyermek felneveléshez közvetett módon hozzájáruló tevékenységek. *C* – a gyermek felügyeletéhez kapcsolódó tevékenységek.

A gyermeknevelésre fordított időmennyiség megoszlása tevékenységtípus és gyermekszám szerint (az összes idő százalékában)

Megjegyzés. A gyermek részvételével végzett tevékenységek a gyermek felügyeletére fordított időhöz sorolva.

A gyermeknevelésre fordított idő számottevő eltéréseket mutat a családban nevelt gyermekek száma szerint, fajlagos mennyisége ezzel fordított arányban alakul. Így a legmagasabb egy főre jutó értéket az egygyermekes családok, a legalacsonyabbakat pedig a négy- vagy többgyermekes családok esetében mértük (lásd a 2. táblát). Ez az eredmény arra utal, hogy az egy gyermeket nevelő szülők időráfordítása magasabb, de az egy gyermekre számított adatok valamelyest torzítanak. Ez abból adódik, hogy bizonyos tevékenységek végzésekor a két- vagy többgyermekes családokban a szülők egyidejűleg több gyermeket is nevelnek, ráadásul, bizonyos esetekben, ez a hatékonyság rovására sem megy. Ilyennek tekinthetjük például a gyermek részvételével végzett szabadidős tevékenységek jelentős részét. A rendelkezésünkre álló adatállomány azonban nem teszi lehetővé ezeknek az eseteknek a részt vevő gyermekek száma szerinti elkülönítését.

3. tábla

A főtevékenységből származó gyermeknevelési idő aránya az összes gyermeknevelésre fordított időmennyiségben belül, gyermekszám szerint (százalék)

Családnagyság	A	B	C	A+B+C
Egygyermekes	93	100	51	62
Kétgyermekes család	95	95	50	61
Háromgyermekes család	89	92	47	61
Négy- vagy többgyermekes család	94	86	49	62
<i>Összesen</i>	<i>94</i>	<i>94</i>	<i>50</i>	<i>61</i>

Megjegyzés. A – a közvetlenül gyermeknevelési céllal végzett tevékenységek. B – a gyermek felneveléshez közvetett módon hozzájáruló tevékenységek. C – a gyermek felügyeletéhez kapcsolódó tevékenységek.

A tevékenységtípusok szerinti vizsgálat valamelyest árnyalja azt a képet, amelyet az átlagos időmennyiség alapján nyertünk. A közvetlen gyermeknevelési tevékenységek súlya nem különbözik gyermekszám szerint (lásd a 2. tábla felső részét). A három- és többgyermekes családok esetében a gyermekneveléshez közvetetten kapcsolódó tevékenységek, az egy- és kétgyermekesek között viszont a gyermekfelügyelet hányada valamelyest nagyobb. Hasonlók a gyermekszám szerinti különbségek akkor is, ha csak a főtevékenységekkel számolunk (lásd a 2. tábla alsó részét); a két- és a háromgyermekes szülők gyermekeik nevelésére fordított átlagos időráfordítása közel azonos. Az összes gyermeknevelési időn belül kismértékű eltolódást figyelhetünk meg a közvetlen gyermeknevelés javára, illetve a felügyelet típusú tevékenységek rovására.

A GYERMEKNEVELÉSRE FORDÍTOTT HÁZTARTÁSI MUNKA ÉRTÉKE

A gyermeknevelés háztartási munkából származó költségeinek számításakor a második fontos lépés e munka értékének meghatározása. A szakirodalom a nem fizetett otthoni munka értékének becslésére a helyettesítési költség és a használdozati jövedelem módszerét javálja (*Goldschmidt–Clermont* [1993], *Sik–Szép* [2002] 35. old.).

a) *A helyettesítési költség módszere* a háztartási munka értékét valamilyen külső piaci információira alapozza. Az input alapú becslési eljárás esetében ez olyan bér- vagy keresetadatokat jelent, melyek kifejezik a háztartás tagjai, esetünkben a szülők által végzett

nem fizetett munka értékét. Különböző megoldások lehetségesek attól függően, hogy a számításhoz milyen információkat használunk (*Sik–Szép* [2002] 38.old.). Szóba jöhet

– a piaci szektorban az adott tevékenységhez legközelebb álló területen dolgozók bére. Ebben az esetben azt feltételezzük, hogy a szülők háztartási tevékenysége bizonyos piaci foglalkozásokhoz hasonlítható, melyek értékéről a piac informál;

– a háztartás által fizetett szakmunkások bére. Ennek alkalmazásakor abból indulunk ki, hogy az általuk végzett munka körülményei és eszközei nagyban hasonlítanak a háztartástagok által végzett tevékenységek azonos paramétereire;

– egy általános helyettes vagy háztartási alkalmazott bére. Emellett az szól, hogy az ő munkafeltételeik, munkájuk tartalma és megszervezésének módja nagyon hasonló a háztartási munkák körébe soroltakéhoz, valamint az is, hogy így csupán egyetlen bér imputálására van szükség.

Elemzésünk során alapvetően az első eljárást alkalmaztuk. A második megfelelő adatok hiányában, a kutatás jelen fázisában semmiképp nem jöhet szóba. A harmadik pedig, úgy véljük, a gyermekneveléshez közvetten vagy közvetve kapcsolódó több tevékenység esetében alulértékelné az elvégzett munkát. Fontosnak tartjuk ugyanakkor megjegyezni, hogy az általunk választott helyettesítési mód több tevékenység esetében felülértékeli a gyermeknevelésre fordított háztartási munka költségét.⁸

A piaci vállalkozások alkalmazottainak bérét az alábbi szempontok szerint rendeltük a gyermekneveléshez kapcsolódó tevékenységekhez:

- minden tevékenység esetében igyekeztünk az ahhoz legközelebb álló foglalkozást megtalálni;
- ahol lehetett, nem szakmunkát, hanem segédmunkát választottuk;
- azon tevékenységekhez, amelyek piaci megfelelője hiányzott, a háztartási alkalmazottak átlagos bérét rendeltünk;
- a szabadidős tevékenységek időtartamát, függetlenül attól, hogy azokban a gyermek résztvevő volt-e vagy csupán jelen volt, a gondozók átlagbérével vettük figyelembe (*Falussy* [2001a]).

A felmerülő technikai nehézségek közül elsőként a párhuzamos tevékenységeket említhetjük. Az időmennyiség meghatározásakor már szóltunk arról, hogy a fő- és melléktevékenységeket önálló munkavégzésnek tekintettük, ezért főszabályként a rájuk fordított időt is külön-külön vettük számba. Feltételezzük azonban, hogy a párhuzamosan végzett munkák kevésbé hatékonyak, mint ha azokat külön-külön végeznék.⁹ Ugyanakkor a melléktevékenység tényleges időtartamáról nem rendelkezünk információval, ezért azt a főtevékenységével vettük azonosnak, ami vélhetően felülbecsléshez vezet. A kettő értéke közötti különbséget végül is az elvégzett tevékenység árán, tehát a hozzákapcsolt kereseteken keresztül jelenítettük meg. Technikailag ezt olyan módon vittük végbe, hogy a melléktevékenységekhez alacsonyabb kereseteket rendeltünk, a főtevékenységek esetében alapul vett értékek egyharmadát.

Jelentős következményekkel járó kutatói döntést igényelt az is, hogy bruttó vagy nettó adatokat használjunk-e. Sik és Szép tanulmányukban az utóbbi alkalmazására hajlanak. E mellett szól, hogy a háztartási munka után nincs adó- és járulékfizetés, de ezt a

⁸ Ennek legfontosabb oka, hogy a piaci és az otthoni munka szervezeti és intézményes feltételei nagymértékben különböznek. A választott módszerrel így túlbecsüljük a háztartási munka hatékonyságát.

⁹ Az Időmérleg-felvétel adatainak vizsgálata arra utal, hogy a párhuzamos tevékenység információtartalma eltér a főtevékenységétől, néhány kivételtől eltekintve az adott helyzetet színesítik, önálló időigény nélkül: a melléktevékenységekre fordított idő 89 százalékát a beszélgetés és a médiafogyasztás teszi ki. Továbbá a nagy figyelmet igénylő tevékenységekre kevésbé jellemző a velük egy időben végzett, figyelemmegosztó elfoglaltság. A téma részletes vizsgálatát lásd *Sebők–Sik* [2004].

döntést erősíti az a szempont is, mely szerint „...az informális gazdaságban – melyről feltevézzük, hogy nagymértékben átfed az otthoni munkával – sincs adó vagy társadalombiztosítás” (Sik–Szép [2002] 41–42. old.). Elemzésünk során tehát mi is nettó kereset adataival dolgoztunk.¹⁰ Mivel a legfrissebb bértarifa-felvétel 1999. májusi adatokat tartalmaz, ezeket az értékeket kiigazítottuk a 2000. évi bruttó kereseti indexszel, melynek értéke a KSH közlése szerint 1,115 volt (www.ksh.hu).

b) *A használdozati jövedelem módszere* mögött az a közgazdaságtani feltevés áll, mely szerint a háztartások tagjai hasznosságuk maximalizálása érdekében akkor végeznek nem fizetett otthoni munkát, ha a piaci tevékenység marginális haszna nem éri el az előbbiét (Sik–Szép [2002] 36. old.). Ebben az értelmezésben tehát a háztartási munka értéke a szülők piaci bérével vagy keresetével azonosítható. Ez az a jövedelem, amitől az érintettek elesnek, ha fizetett munka helyett háztartási munkát végeznek. A módszerrel szemben nemcsak elméleti, hanem gyakorlati ellenérvek is felvethetők. Ezek közül a legfontosabb, hogy nem mindenki végez kereső tevékenységet, vagyis nem feltétlenül tudjuk megmondani, hogy a szülő mekkora jövedelemről mond le a gyermeknevelés érdekében. E probléma áthidalásának elterjedt módja a piaci jövedelem imputálása, a hiányzó jövedelemadatok kiegészítő információk felhasználásával történő pótlása, illetve korrigálása (Sik–Szép [2002] 37. old.).¹¹

Mi magunk fontosnak tartjuk a használdozati jövedelem módszerének alkalmazását, erre azonban a rendelkezésünkre álló adatok csak további, elsődlegesen külső információk bevonását követően válnak alkalmassá.

Ezt követően a piaci helyettesítő bérek módszerével egy háztartásspecifikus, ún. *kompozit bébiszitterbért* állítottunk elő. A rá fordított idő és a hozzárendelt bruttó kereset alapján meghatároztuk az egyes háztartási tevékenységek értékét, majd háztartásszinten összegeztük, és elosztottuk a gyermeknevelésre fordított összes időmennyiséggel. Így ahhoz a bérhez jutottunk, amelyet a szülők háztartásonként annak a harmadik személynek fizetnének, aki a gyermekneveléshez kapcsolódó tevékenységeiket helyettük elvégezné. Ezt követően gyermekszám szerinti átlagokat számítottunk, először az összes tevékenység, ezt követően pedig csupán a főtevékenységek figyelembevételével.

Az előbbi változatban a kompozit bébiszitterbér valamennyi gyermekes családra vetített átlaga percenként 5 forint 15 fillér és a gyermekek száma szerint csak kis mértékben szóródik. Ez az érték havi 176 munkaórával számolva 2000. évi áron 54 ezer forintnyi bruttó keresetnek felel meg. A kapott bruttó értékekből nettó kereseteket számoltunk. Ehhez 2000. második negyedévi bruttó és a nettó nemzetgazdasági átlagbérre vonatkozó KSH-közleményt használtuk. Eszerint – az adó és járuléktérhek levonása után – a nettó érték a bruttó érték 64 százaléka.

A GYERMEKNEVELÉS HÁZTARTÁSI MUNKÁBÓL SZÁRMAZÓ KÖLTSÉGEI

Az előzők során leírtuk a gyermeknevelés háztartásimunka-költségeinek költségalapú becsléséhez használt módszert és elvégeztük a megfelelő részszámításokat. Első lépésben a

¹⁰ A háztartási tevékenységekhez az ismertetett szempontok szerint hozzárendelt piaci helyettesítő béreket táblázatos formában lásd Gábos–Sebők [2003] (2. Melléklet).

¹¹ A piaci információk torzításának kiküszöbölésére használt Heckman-féle korrekciós eljárásról lásd Galasi–Nagy [2001].

szülők által a gyermekek nevelésére fordított idő mennyiségét becsültük meg, majd piaci helyettesítő bérek módszerével meghatároztuk e tevékenységek árát, melyet kompozit bébiszitterbérnek nevezünk el. Mindkét fázisban, megfelelő információk hiányában, több kutatói döntéssel is élünk, melyek hatása a gyermeknevelés költségeinek számításakor összegződik. Az alábbi eredmények értelmezését mindezek figyelembevételével javasoljuk. A tanulmány zárófejezetében utalunk e döntéseknek a közölt eredményekre gyakorolt torzító hatására és javaslatokat teszünk a számítások későbbi pontosításának módozataira.

A gyermekneveléshez kapcsolódó tevékenységekre fordított összes időtartamhoz hozzárendeltük a számított kompozit bébiszitterbért, majd meghatároztuk az éves költséget, 365 nappal számolva. Felmerülhet, hogy tekintsünk el a nem fizetett munkaszüneti napoktól. Ha így járnánk el, az jelentősen megváltoztatná a végső eredményt, hiszen a háztartási munka bére a ekkor az általunk választott megoldás szerinti érték 72 százaléka lenne. Azért döntöttünk végülis a 365 nap mellett, mivel a kompozit bébiszitterbér számításakor használt minden kiinduló jövedelemadat havi kereset volt. Annak mértéke pedig független az adott hónapban éppen ledolgozott munkanapok számától. Amennyiben a kiinduló adat órabér lett volna, úgy a második módszer használata lett volna indokolt.

Az összes gyermeknevelési tevékenység figyelembevétele esetén az egy gyermekre jutó, nem fizetett otthoni munkából eredő éves költség 2000. évi árakon átlagosan 470 ezer forint (lásd a 4. táblát).

4. tábla

Egy gyermekre jutó, háztartási munkából származó éves költség
a családban élő gyermekek száma szerint

Családnagyság	Kompozit bébiszitterbér (egy percre jut, forint)	Egy gyermek nevelésére fordított átlagos napi időmennyiség, (perc)	Egy gyermekre jutó, háztartási munkából származó éves költség (ezer forint)		Közjószág-hozzájárulás az egy gyermekre jutó, háztartási munkából származó éves költségből (ezer forint)	Súlyozatlan mintaelem-szám	A teljes népességre vetített esetszám
			Bruttó	Nettó			
A fő- és melléktevékenységek figyelembevételével							
Egygyermekes	5,17	545	1 028	658	388	561	609 423
Kétgyermekes	5,13	326	611	391	231	357	386 956
Háromgyermekes	5,15	324	609	390	230	90	94 036
Négy- vagy többgyermekes	5,06	256	473	303	179	35	38 192
<i>Összesen</i>	<i>5,15</i>	<i>390</i>	<i>733</i>	<i>469</i>	<i>277</i>	<i>1 043</i>	<i>1 128 607</i>
Csak a főtevékenységek figyelembevételével							
Egygyermekes	5,21	336	639	409	241	561	609 423
Kétgyermekes	5,26	198	381	244	144	357	386 956
Háromgyermekes	5,26	199	382	244	144	90	94 036
Négy- vagy többgyermekes	5,25	159	305	195	115	35	38 192
<i>Összesen</i>	<i>5,23</i>	<i>239</i>	<i>457</i>	<i>292</i>	<i>172</i>	<i>1043</i>	<i>1 128 607</i>

A bevezetőben már szóltunk arról, hogy ennek számottevő része a társadalom szintjén hasznosul. Az 1998-ban született generációk általános adóterhelését az életpálya folya-

mán 59 százaléknak tekintve (*Gál–Tarcali* [2002]), a 470 ezer forintos átlagból 277 ezer forint a közjóság-hozzájárulás. Láthatjuk, hogy az egy gyermekre jutó háztartási munka költsége a családokban élő gyermekek számával csökken, igaz, a két- és háromgyermekes családok esetében a különbség elhanyagolható. A legmagasabb értéket az egygyermekes családokban becsültük, a teljes költség átlagosan 658 ezer forint. Minden olyan családban, ahol legalább két gyermek él, a gyermeknevelés költségeinek a nem fizetett otthoni munkából származó hányada átlag alatt marad. A legalacsonyabb értékeket a négy- és többgyermekes háztartásokban becsültük, itt a teljes költség 303 ezer forintot tesz ki.

A gyermekszám szerinti különbség akkor is fennáll, ha becslésünket csak a főtevékenységekre alapozzuk (lásd a 4. tábla alsó részét). Az egy gyermekre jutó teljes költség az egygyermekes családokban több mint másfélszerese a két- és háromgyermekes családok esetében regisztráltak, és kétszer magasabb a négy- és többgyermekesek esetében becsült értékénél. Azt is megfigyelhetjük, hogy a két-, illetve a háromgyermekes családokban a gyermeknevelés költségei gyakorlatilag nem különböznek. A főtevékenységekből kiindulva az egy gyermekre jutó éves költségek nominális összege 2000. évi áron 292 ezer forint, melyből a közjósághoz való hozzájárulás 172 ezer forintnyi.

*

A kutatás további szakaszában felmerültek bizonyos korrekciós igények és lehetőségek. A tanulmányban igyekeztük feltárni mindazokat a módszertani dilemmákat, melyek esetében – jó megoldás hiányában – a kutató bármely döntése növelte a becslések bizonytalanságát. A választás függvényében, bizonyos határok között, eltérő eredményt kapunk a gyermeknevelés háztartási munkából származó költségéről. A 4. táblában közölt adatokat elméletileg és módszertanilag alapvetően megalapozottnak tekintjük, ám hangsúlyozzuk hogy ezek előzetes számítások és így értelmezésük nagyfokú óvatosságot igényel. Eredmények a megadott és – szándékaink szerint – részletesen leírt döntések mellett születtek. Ezek egy része számításaink kimenetelét jelentősen, de legalábbis érzékelhetően befolyásolta, mások hatása ilyen értelemben nem volt jelentős. Az előbbi kategóriába tartozott

- a gyermek jelenlétében végzett tevékenységek besorolási módja;
- a háztartási munka értékének meghatározásához használt módszer kiválasztása;
- a piaci helyettesítő bérek módszerének gyakorlatba ültetése során a piaci keresetek hozzárendelése az egyes tevékenységekhez;
- a fő- és melléktevékenységek egymáshoz viszonyított értékének megállapítása.

A kutatás következő fázisára vár néhány olyan módosítás, amely a pontosabb becslést szolgálja. Így:

- finomabb eljárást kell alkalmazni a melléktevékenységek szerepének pontosítására,
- ha a gyermek jelenlétében töltött időn belül el akarjuk különíteni a gondozást, akkor a tevékenységek között és a gyermek életkora szerint finomabban differenciál, továbbá a szülők – életmódjukra és szabadidejük eltöltésére irányuló – választási szabadságának csökkenését is figyelembe vevő eljárás kidolgozására van szükség;
- a háztartási munka értékének kiszámításakor alkalmazni kell a haszonáldozati jövedelem módszerét;
- finomítani szükséges a piaci helyettesítő bérek hozzárendelése során alkalmazott eljárást.

Számításba veendő következményekkel jár a kutatás során alkalmazott eljárás. Feltételezésünk szerint ennek egyes elemei a gyermeknevelés háztartási munkából származó költségeinek felülbecslését okozták. Ilyen körülmény, hogy

- a nem fizetett otthoni munka értékelésénél a piaci átlagbérekből képzett kompozit bébiszitter-bért használtunk, amit a Heckman-féle szelekciós modell egy változatának alkalmazásával lehet majd korrigálni,
- a gyermekek jelenlétében végzett tevékenységek esetében nem tudjuk, hogy melyik gyermek van jelen,
- kétszülős háztartás esetében, ha mindkét szülő jelen van, tevékenységüket egyforma súllyal vettük számításba.

Ugyanakkor minden bizonnyal alulbecsléshez vezet, hogy csak a 18 éven aluli gyermekeket vettük figyelembe, noha a 19–24 éves kohorsz egyre nagyobb része inaktív.

Ugyancsak fontosnak tartjuk felhívni a figyelmet arra, hogy számításaink során a gyermekek életkora, illetve a szülők iskolai végzettsége szerint nem tudtunk differenciálni. A kutatás későbbi fázisában törekszünk majd e szempontok érvényesítésére is.

FÜGGELÉK

A KSH időmérleg-felvételének rövid módszertani leírása

A KSH 1999/2000. évi Életmód-időmérleg-felvétele a magyarországi magánháztartásokban élő 15–84 éves népességet reprezentálja az 1999. szeptember 1. és 2000. szeptember 6. közötti időszakban. A mintasokaság az 1996. évi mikrocenzus alapján készült lakásminta 11 ezer háztartásának egy-egy tagjából áll. A mintavétel elveit és gyakorlatát az adatfelvétel dokumentációja tartalmazza. A minta tagjaival, akiket a hivatal kérdezőbiztosai az egyéves időszakban negyedévente egyszer, 93 naponként, előre meghatározott időpontban kerestek meg, időmérlegnaplót töltek ki. A vizsgálat alanyai párhuzamosan más, az életmóddal összefüggő kérdéssorozatra is válaszoltak. Két kérdőív a háztartásszintű adatok gyűjtését szolgálta. Ennek megfelelően az interjú meghiúsulásából eredő hiba korrigálására nemcsak egyéni, hanem háztartássúly is készült.

Az adatfelvétel harmadik periódusa kapcsolódott az EUROSTAT által koordinált nemzetközi időmérleg-felvételhez. Az EUROSTAT ajánlásai háztartásszintű adatfelvételre érvényesek. Eszerint a mintabeli háztartások valamennyi tíz éves és idősebb tagjára, azonos napra vonatkozóan, önkitöltéses módszerrel kell adatokat gyűjteni. A KSH az EUROSTAT igényeinek megfelelő adatfelvételt 2000 tavaszán végezte el. Ennek során az eredeti, 11 ezres mintából véletlen módszerrel kijelölt 3500 háztartást kerestek meg (továbbiakban: EU-felvétel). Az EU-felvétel adatgyűjtése 3227 háztartásban volt sikeres.

A súlyozás. A gyermeknevelés nem fizetett otthoni munkából eredő költségeinek meghatározásához az EU-felvétel adatait használtuk. Ehhez az adatállományhoz kutatásunk kezdetéig nem készült súly. Mi ezt az eredeti minta háztartássúlyának kialakításakor figyelembe vett szempontokból (településtípus, régió és háztartáslétszám) kiindulva, a felhasznált változókat és azok kategóriáit megtartva állítottuk elő. Az általunk használt súly, akárcsak az eredeti, ún. népességfaktort is tartalmaz, tehát a mintabeli elemszámot a teljes népességre szorozza fel.

IRODALOM

- ASLAKSEN, I. – FAGERLI, T. – GRAVNINGSMYHR, H. A. [1998]: An input-output approach to unpaid household production and consumption in Norway. *Economic Survey* 3. évf. 24–30. old.
- BARANYAI I. [2003]: A gyermeknevelés családi és társadalmi költségei, *Statistikai Szemle*. 81. évf. 7. sz. 542–558. old.
- BENERIA, L. [1999]: The enduring debate over unpaid labor. *International Labour Review*. 138. évf. 3. sz. 287–310. old.
- BECKER, G. S. [1993]: *A treatise on the family*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- DALENBERG, D. – FITZGERALD, J.– WICKS, J [2000]: *Direct Valuation of person care by households*. University of Montana. Missoula.
- FALUSSY B. [2001a]: *A foglalkozások és a napi tevékenységek besorolása a szatellit számla munkatípusaiba*. Kézirat.
- FALUSSY B. (szerk.) [2001b]: *Az 1999/2000. évi életmód/időmérleg-felvétel módszertani dokumentációja, I.* Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- GÁBOS A. [2003a]: A családtámogatási rendszer termékenységi hatásai – vizsgálati módszerek és nemzetközi kutatási eredmények. In: *Gál R. I.* (szerk.): *Apák és fiúk és unokák*. Osiris. Budapest.

- GÁBOS A. [2003b]: A családtámogatási rendszer termékenységi hatásai – kutatási eredmények magyar adatokon. In: *Gál R. I.* (szerk.): *Apák és fiúk és unokák*. Osiris. Budapest.
- GÁBOS A. – SEBŐK Cs. [2003]: A gyermeknevelés háztartási munka-költsége. In: *A háztartási termelés értéke a mai Magyarországon*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- GÁBOS A. – GÁL R. I. – LŐRINCZ L. [2003]: *Újraelosztás gyermeket nevelők és gyermektelenek között*. Kézirat.
- GÁL R. I. – TARCALI G. [2002]: *Korosztályok közötti újraelosztás a jóléti rendszerben*. Kézirat.
- GALASI P. – NAGY Gy. [2001]. A fizetett és a nem fizetett munka értéke. *Munkaügyi Szemle*, 45. évf. 3. sz. 23–28. old.
- GOLDSCHMIDT-CLERMONT, L. [1993]: Monetary valuation of non-market productive time. Methodological evaluation. *Review of Income and Wealth* 39. évf. 4. sz. 419–433. old.
- GOLDSCHMIDT-CLERMONT, L. – PAGNOSSIN-ALIGISAKIS, E. [1995]: Measures of unrecorded economic activities in fourteen countries. *Background paper for Human Development Report 1995*, UNDP. New York.
- HOLLOWAY, S. – TEMPLIN, S. [2001]: Valuing informal childcare in the UK. Household Satellite Account Branch – Office for National Statistics. London.
- JOSHI, H. [2002]: Production, reproduction and education: women, children and work in a British perspective. *Population and Development Review*. 28. évf. 3. sz. 445–474. old.
- REID, M. [1934]: *Economics of household production*. John Wiley. New York.
- SEBŐK Cs. – SIK E. [2004] *Párhuzamos idő és teljes élet*. Megjelenés alatt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- SIK E. – SZÉP K. [2002]: *A háztartási satelitszámla. Elméleti és módszertani alapok*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- WALKER, J. R. [1995]: The effect of public policies on recent Swedish fertility behaviour. *Journal of Population Economics*. 8. évf. 3. sz. 223–251. old.

SUMMARY

The total cost of childbearing includes direct expenditures from consumption, the value of household work, the opportunity cost of forgone earnings from childbearing and the forgone human capital accumulation due to child raising. Present study aims the output-based estimation of the household work component of childbearing expenses in Hungary. First, the quantum of time is calculated from time use survey. Following the first step, the price of household work is determined using the market replacement cost method. Finally the household work component of childbearing expenses is estimated by the number of children.

KONFERENCIA AZ IDŐSKORÚAK ÉLETÉRŐL ÉS ÉLETKÖRÜLMÉNYEIRŐL

Az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium (ESZCSM) a Központi Statisztikai Hivattal (KSH), a Magyar Statisztikai Társaság Demográfiai, valamint Társadalomstatisztikai Szakosztályával közösen 2003. november 19-én, a KSH Nagytanácstermében „Öregek és öregedés – Az időskorúak élete és életkörülményei” címmel konferenciát rendeztek.

Megnyitójában *Vukovich Gabriella*, a KSH elnökhelyettese arra hívta fel a figyelmet, hogy elsősorban Európában, illetve a fejlett világban a népesedési folyamatokat az idősök számának és arányának gyors növekedése jellemzi, az életkor meghosszabbodása következtében pedig átalakul a családok és a társadalom struktúrája.

Göncz Kinga, az ESZCSM politikai államtitkára köszöntőjében elmondta, hogy tekintettel a téma fontosságára, a minisztérium idősügyi cselekvési programot dolgozott ki, amely hamarosan a Parlament elé kerül. A konferencia keretében bemutatásra került az „Ezüstkor – Időskorúak Magyarországon, 2002” című statisztikai zsebkönyvsorozat első kötete, amely az ESZCSM és a KSH közös gondozásában jelent meg az idősök világnapja (október 1.) alkalmából. A kötet az időskorúak társadalmi helyzetének csaknem minden oldalát érinti, külön fejezetet szán az időskorú népesség, a népességfejlődés, az egészségi állapot, a nyugdíjba vonulás, a jövedelem és a fogyasztás, a lakáshelyzet, a szociális ellátottság, az életmód és az időfelhasználás, a bűnözés, továbbá a politikai részvétel bemutatásának.

A délelőtti program keretében *Daróczy Etelka és Hablicsek László* az öregedés társadalmi kihívásairól tartottak előadást. A demográfiai átmenetek elemzését követően szemléletes bemutatón követhették nyomon a 60 évesnél idősebb népességcsoport számának növekedését 2050-ig. A népesség-előreszámítások szerint az időskorúak népességen belüli aránya 2050-re meghaladja a 30 százalékot.

A nyugdíjterhek és a nyugdíjrendszer reformjai álltak *Augusztinovics Mária* előadásának középpontjában. Meggyőző érvelést hallottunk amellet, hogy a nyugdíjkorhatár további emelése nem szükséges és az elkövetkező években nem is elégséges megoldása az eltartási problémáknak. Sokkal nagyobb lehetőségek rejlenek a foglalkoztatottság növekedésében.

Az időskorúak lakáskörülményeinek főbb jellemzőit *Dóra Ilona* mutatta be. Kiemelte, hogy folyamatosan nő az idősök által lakott lakások száma és aránya, az idősök között egyre többen élnek lakásukban egyedül. Az idős emberek lakásproblémáit elsősorban a lakásfenntartás nehézsége és az átlagosnál rosszabb lakásminőség jelenti. A délelőtti programot *Illés Sándor* előadása zárta, melynek témája az öregedés és a migráció kapcsolata volt. Az előadó kiemelte, hogy az időskorúak migrációja egy új és egyre nagyobb jelentőségű folyamat, mely a jövőben bizonyára még nagyobb hangsúlyt fog kapni. A Magyarországra bevándorló időskorúakkal kapcsolatban potenciális veszélyforrásokra is felhívta a figyelmet, továbbá a politikaformálók számára az érkezés irányától függő, differenciált problémakezelés szükségességét húzta alá. Az előadások elhangzása után a konferencia résztvevői lehetőséget kaptak hozzászólásaik, észrevételeik továbbítására, kérdéseik feltevésére.

A konferencia délutáni programja keretében az érdeklődők először az időskorúak egészségi állapotáról, morbiditási helyzetéről hallhattak előadást *Paksy András* tolmácsolásában, aki szemléletes ábrákat mutatott be a háziorvosi, a kórházi és a járóbeteg-szakellátási adatok alapján.

Bukodi Erzsébet a nyugdíjasok társadalmi réteghelyzetével kapcsolatos kutatások eredményeiről számolt be. Arra hívta fel a figyelmet, hogy a nyugdíjasok nem alkotnak homogén csoportot. Korábbi munkahelyi, tulajdonosi, foglalkozási pozícióik alapján sorolta be őket különböző társadalmi csoportokba, bemutatva, hogy az ezekben való elhelyezke-

dés hogyan befolyásolja a különféle életmódelemeket. Az idősök megélhetési viszonyait és fogyasztási szerkezetét *Salamin Pálné és Keszthelyiné Rédei Mária* mutatta be, a Háztartási Költségvetési Felvétel adatai alapján. Megtudhattuk, hogy hányan élnek csak idősekből álló, illetve vegyes korösszetételű háztartásokban. Ezt követően az idősök nyugdíj melletti foglalkoztatási lehetőségeiről, iskolai végzettségéről és jövedelmi helyzetéről volt szó, összehasonlítva a hasonló típusú (egyedül élő, illetve ún. házaspáros) 60 éves kor alatti háztartásokéval. Végezetül jövedelmi helyzetük szubjektív megítélése került szóba. Az előadás második részében a szerzők az idős háztartások kiadási színvonalát és szerkezetét mutatták be, összehasonlítva az azonos háztartástípusú, azonos településen élő 60 év alatti korcsoporttal. Vizsgálták továbbá az idős háztartásokon belül a szegényebb és gazdagabb rétegek fogyasztási sajátosságait is. Kiemelten foglalkoztak az idős háztartások legjelentősebb kiadási tételével (élelmiszerek, lakásfenntartás, egészségügyi kiadások).

A kistérségi és helyi folyamatok specialitásaira irányította a figyelmet *Szónokyné Ancsin Gabriella*, aki az öregedést mint sajátos demográfiai folyamatot elemezte Szeged példáján. Az általános viszonyok felvázolása után jellegzetes, többségében időskorúak által lakott városrészeket mutatott be. Megvilágította az öregek elkülönülésének mechanizmusait és felvilágosította annak helyi következményeit.

Ezt követően *Virágh Eszter* tartott előadást „Lakossági vélemények az öregekről” címmel. Megtudhattuk, hogy az idősök elsősorban gyermekeik élete, életkörülményei, biztonsága, a családjuk és maguk

egészségi állapota, valamint a megözvegyülés, egyedül maradás miatt aggódnak. Az idős emberek akkor érzik magukat igazán öregnek, amikor már megromlott az egészségi állapotuk, nem tudják magukat ellátni, másokra vannak utalva.

Falussy Béla az idősök időfelhasználását jellemezte, kitérve az időfelhasználás nagy szerkezeti egységeiben bekövetkező változásokra, a háztartás- és családösszetétel változásából következő egyedülletre, valamint a korán csökkenő fizikai aktivitás hatásaira.

Az időskori bűnözést vizsgálta *Vavró István* a jogerősen elítéltek adatai alapján, mert ebben az esetben már sem a bűnösség kérdése, sem a cselekmény minősítése nem tehető vitássá. Áttekintést kaptunk az időskorú elítéltek adatairól, nemek, életkor, családi állapot, iskolai végzettség és előélet szerinti megoszlásáról, összehasonlítva ezeket a fiatalabb évjáratokhoz tartozó elítéltek összetételével.

Sebestény István az időskorúak részvételét jellemezte az országos és a helyi politikában, hangsúlyozva, hogy a pártokon belül fiatalítás zajlott le. Látványos ábrákat mutatott be az időskorúak számának, arányának változásáról a törvényhozásban, frakciók szerinti megoszlásukról, 1990 és 2002 között.

A hozzászólásokat követően, a nap végén *Harcza István*, a KSH főosztályvezetője mondott zárszót és megköszönte a konferencia előadónak, résztvevőinek és szervezőinek a közreműködését.

Dóra Ilona

A SZEGÉNYSÉG ÉS A TÁRSADALMI KIREKESZTŐDÉS

A Magyar Statisztikai Társaság Társadalomstatistikai Szakosztálya 2003. december 1-jén és 2-án konferenciát szervezett „A szegénység és a társadalmi kirekesztődés” címmel. A konferencia a „Társadalmi egyenlőtlenségek és a kirekesztődés” program keretében került megrendezésre, célja pedig az volt, hogy bemutassa a kormányzat szegénység és társadalmi kirekesztődés elleni politikájának főbb elemeit. Ugyanakkor ismertette azt a statisztikai programot, amely a szegénység és a társadalmi kirekesztődés által veszélyeztetett és érintett társadalmi csoportok jellemzőiről, életkörülményeiről ad képet. A kétnapos tanácskozást *dr. Vukovich Gabriella*, a KSH elnökhelyettese nyitotta meg.

A konferencia első előadását *Oross Jolán* az Egészségügyi Szociális és Családügyi Minisztérium (ESZCSM) Szociális Stratégiai Önálló osztályának

vezetője tartotta, a „Társadalmi kirekesztettség elleni küzdelem” címmel. Előadásában kiemelte az Európai Unió társadalmi kirekesztődés elleni stratégiájának célkitűzéseit, amelyek négy pontban foglalhatók össze: 1. a foglalkoztatottság lehetővé tétele és a forrásokhoz, jogokhoz, javakhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítása mindenki számára; 2. a társadalmi kirekesztődés kockázatának elkerülése, azaz a veszélyeztetett társadalmi csoportok védelme; 3. a legelesettebbek segítése, és végül 4. annak elősegítése, hogy a kirekesztődés elleni küzdelem minél szélesebb társadalmi összefogás mellett, azaz minden érintett kormányzati és civil szereplő bevonásával történjen. Magyarország több ponton is kapcsolódik az EU programjához. Többek között a 2003. év végén készült el a társadalmi befogadásról szóló közös memorandum, amely tartalmazza a szegény-

ség és a társadalmi kirekesztődés területén jelentkező alapvető kihívásokat és feladatokat, és amely megalapozza az ún. nemzeti cselekvési tervet. A memorandum a hazai kihívások sorában olyan területeket emel ki, mint például a foglalkoztatási ráta növelése, a rugalmas és atipikus foglalkoztatási formák erősítése, a munkaerő-piaci igényeket jobban kielégítő oktatás, az egészségügyi és a szociális ellátórendszer fejlesztése, a megfelelő lakhatáshoz való hozzáférés biztosítása. A memorandum kiemeli a folyamatok jobb megértését és követését biztosító, több területen a nemzetközi összehasonlítás lehetőségét is nyújtó adatok szükségességét.

A területre vonatkozó adatgyűjtések rendszerének kialakítása már 2002-ben elkezdődött a Központi Statisztikai Hivatalban (KSH). A konferencia második előadása ezt a munkát ismertette, és bemutatta a 2005-ben induló EU-SILC (Statistics on Income and Living Conditions) programot. Ez utóbbi célja a jövedelemegyenlőtlenségek és az életkörülményeket meghatározó erőforrások, valamint magukban az életkörülményekben megjelenő egyenlőtlenségek vizsgálata. *Monostori Judit* ismertette azokat a munkákat, amelyek kiterjedtek a KSH eddigi adatgyűjtéseiből származó adatok másodelemzésére, a témára vonatkozó társadalmi jelzőszámok kidolgozására, új adatgyűjtési programok (ezek között az EU-SILC) kidolgozására és a módszertani munkákra. Bemutatta a társadalmi jelzőszámok rendszerét, amely a szegénység területén kiterjed a jövedelmi pozícióra, a fogyasztásra, a lakásra és a lakókörülményekre, valamint a halmozott szegénységre. A társadalmi kirekesztődés területén pedig a munkaerő-piaci helyzetre, az iskolában és az iskolarendszeren kívül megszerzett tudásra, a szociális ellátórendszerhez való hozzáférésre, az intézményekből, szolgáltatásokból való kirekesztődésre, a térbeli kirekesztődésre és a társas kötelekekből való kiszakadásra. A KSH-ban kidolgozott adatgyűjtési rendszer az EU-SILC (Változó Életkörülmények Adatfelvétel) mellett, mindezen területeket magában foglalva kiterjed az ún. Nemzeti Programra (Életkörülmények – Társas kapcsolatok Adatfelvétel) és a célzott felvételekre, amelyek olyan társadalmi csoportok vizsgálatát tűzik ki célként, mint például a romák.

Az első nap további előadásai az életciklus különböző szakaszaihoz kapcsolódóan elemezték a szegénység és a társadalmi kirekesztődés jelenségét. *Darvas Ágnes* „Társadalmi kirekesztődés a gyermekkorban” címmel tartott előadást, amelynek *A. Sen* szegénység és társadalmi kirekesztődés értelmezése adta meg a keretét. *Tausz Katalinnal* folytatott kutatásuk kiindulópontja az volt, hogy a gyermekszegénység a felnőttek vagy a háztartások szegény-

ségétől eltérő tartalmakat is rejt, hiszen a gyermeki szükségletek sok tekintetben mások, mint a felnőttek szükségletei. Továbbá, hogy a többszörösen hátrányos helyzet hatással van a gyermekek pszichoszociális fejlődésére. Ez pedig a szegénység újratermelődéséhez vezethet, ami növelheti a későbbi társadalmi kirekesztettség bekövetkeztének kockázatát. A pszichoszociális fejlődést veszélyeztető tényezők sorában az előadó kiemelte a hátrányos szociodemográfiai helyzetnek, a jövedelmi szegénységnek, az alapvető fizikai szükséglet kielégítéshez nélkülözhetetlen javak hiányának, a gyermekek életében releváns vagy esélyteremtő tevékenységek végzésétől való megfosztottságnak, vagy korlátozottságának, az emberi kapcsolatok hiányának, és az értékrendszer, a szocializáció sajátosságainak szerepét. A kutatók mindezeket a dimenziókat vizsgálva végeztek 2003-ban egy kérdőíves felmérést egy ezer főre kiterjedő mintán. A megkérdezettek 12–14 éves gyermekek és szülei voltak. Az előadás ennek a felmérésnek a főbb eredményeit ismertette.

A következő előadó „Szelekció és differenciálás” címmel, a társadalmi kirekesztődés jelenségét az oktatás területén vizsgálta. *Lannert Judit* előadásában az óvodától a középfokú oktatási szintig, valamint a felnőttképzésben követhetjük végig mindazokat a mechanizmusokat, amelyek az egyes intézményekbe való bekerülést megakadályozzák, illetve az idő előtti lemorzsolódást eredményezik. Az óvodai ellátásokkal kapcsolatosan az előadó kiemelte, hogy az ellátásokhoz gyakran éppen azok nem jutnak hozzá, akiknek pedagógiai értelemben a legnagyobb szükségük lenne rá. Például, akiknek a szülei munkanélküliek, és így otthon tudnak maradni a gyermekkel. Az alapfokú oktatásban megjelenő mechanizmusok közül az előadó felhívta a figyelmet a cigány gyermekek szegregációjára, amely speciális iskolákba való átirányításban, csökkentett értékű oktatásban, felmentésben vagy cigány osztályok szervezésében nyilvánul meg. Említette a gyengén tanulókról való lemondást, amely például felmentésben, magántanulóvá nyilvánításban jelenik meg. Az előadó arra is rámutatott, hogy miközben a középfokú oktatásban minden képzési típusban jelentős a túlkínálat, addig a jelentkezők 9 százaléka első körben sehova sem jut be, pedig nagyrésztük a legkevésbé frekvenciált szakiskolába jelentkezett. Mindezeket a hátrányokat jelentősen mérsékelhetné a felnőttképzésben való részvétel. Ezzel kapcsolatban megállapítható, hogy bár folyamatosan növekszik az idősebb korosztályok részvétele az oktatásban, ugyanakkor a felnőttképzésben részt vevők aránya még elmarad az európai átlagtól. A felnőttképzésben még mindig nagyobb eséllyel vesznek részt az iskolázottabb rétegek, mint a kevésbé iskolázottak. Milyen okokra

vezethető vissza a kirekesztő mechanizmust fenntartó tényezők? – teszi fel a kérdést az előadó. Ilyenek a hatékonysági problémák, a homogenizálási kényszer, a pedagógusképzés gyengéi (nem eléggé praxisorientált, nincsen standard módszere a pedagógiai munka értékelésének, és a beavatkozási kísérleteket nem követi monitoring és hatáselemzés). Kitérésre lehetőséget ezeknek a mechanizmusoknak a mérséklése, megszüntetése nyújthat.

Bukodi Erzsébet a munkaerő-piaci kirekesztődés folyamatával foglalkozott. Munkaerő-piaci szempontból három csoportot tekintett hátrányos helyzetűnek. Egyrészt a munkaerőpiactól tartósan távol levőket, másrészt a munkaerőpiac és az inaktivitás különböző formái között „ingázókat”, és végül a munkaerőpiac peremén levőket. Ilyenek a bizonytalan állásúak, a rossz foglalkozási feltételek vagy a rossz munkakörülmények között dolgozók. A Magyar Háztartáspanel (1992-1997) és az 1999-2000-es Életmód és időmérleg című adatfelvételt felhasználó elemzés a munkaerőpiacról kikerülés, illetve a munkaerőpiacra való visszakérés folyamatára, továbbá a lefelé és a felfelé irányuló foglalkozási mobilitásra koncentrált. Az eredmények közül az előadó kiemelte, hogy a munkaerő-piaci tapasztalat hiánya, a korábbi munkanélküliségi esemény felerősíti az inaktivitá válság és a státuszvesztés kockázatát is. A képzettség szerepe az 1990-es években nem csökkent. A képzetlenek számára az elhelyezkedés, majd azt követően a munkaerőpiacon való megkapaszkodás egyre nehezebbé vált. A családi állapot önmagában nem tartozik a munkaerő-piaci mozgások legfontosabb magyarázó tényezői közé, de a partner munkaerő-piaci státusával együtt véve már igen. Ez a hatás főleg a nőknél érvényesül. Az előadás kiemelte, hogy a gyermekgondozási szabadságról visszatérni igyekvő kisgyermekes anyák vannak a legnehezebb helyzetben. Ők azok, akik egyrészt nagyobb valószínűséggel kényszerülnek inaktív státusba, másrészt, nagyobb eséllyel tapasztalnak meg státuszvesztést is.

A lakásszegénység témakörében megtartott előadás arra törekedett, hogy körülhatárolja azoknak a lakásoknak a körét, amelyek komfortossági és minőségi szempontból hátrányosnak tekinthetők az ott lakók számára. *Székelty Judit*, a különböző lakástípusokat minősítve, a rossz lakásoknak két csoportját különítette el. Egyrészt azokat a bérházakat, családi házakat és parasztházakat, amelyek nem komfortosak vagy rossz állapotú épületben vannak. Másrészt a magas panel épületben levő lakásokat. Ezek a teljes lakásállományban közel negyedét teszik ki, és a helyi lakáspiacon a legolcsóbbak körébe tartoznak. Természetesen az ilyen lakásokban élők sokkal elé-

gedetlenebbek lakókörülményeikkel, mint a társadalmi átlag. Különösen igaz ez a nagyobb városokban élők, és a fiatalabb generációk esetében.

A következő előadó, Monostori Judit az idősök jövedelmi helyzetét vizsgálta az 1990-es években. Előadásában elsősorban arra összpontosított, hogy az elmúlt évtizedben miként alakult a jövedelmi szegénység kockázata a 60 éven felüliek körében, és hogyan változott e tekintetben az idősök struktúrája különböző demográfiai és szociológiai jellemzők mentén. Előadásában hangsúlyozta, hogy a TÁRKI Magyar Háztartáspanel (1992–1997) és a Háztartási Monitor 1998 és 2001 közötti felvételei alapján az idősök jövedelmi szegénységének kockázata 1998-ig folyamatosan csökkent, majd enyhén emelkedni kezdett. Az évtized során bekövetkezett relatív pozíciójavulás azonban sokkal inkább annak volt köszönhető, hogy az aktív korúak pozíciója romlott, mintsem az idősök életkörülményei abszolút mértékű javulásának. A jövedelmi szegénység kockázatsökkenése lényegében az idősök minden rétegét érintette, de legerőteljesebben éppen a legszegényebbek relatív életkörülményeit javította. A változások átstrukturálták a jövedelmi szegények összetételét az idősökben belül: lényegesen csökkent az egyedül állók és azoknak a háztartásoknak a szegények közötti aránya, ahol nem él aktív családtag, azoknak az idősöknek az aránya, akiknek iskolai végzettsége a 8 általánost sem érte el, és nem változott a 70 éven felüliek szegényekben belüli aránya sem, miközben tudjuk, hogy a teljes népességen belüli arányuk folyamatosan növekedett az évtized során. A többváltozós elemzések arra mutattak rá, hogy a jövedelmi szegénység kockázatában a legjelentősebb hatással az iskolai végzettség bír. Továbbá az aktív családtag mindvégig védelmet jelentett az elszegényedés ellen, de ennek a szerepe kisebb az évtized végén, mint az elején. Az egyedül élés ténye mindvégig növelte a szegénység kockázatát, de az évtized végén ez kisebb erejű magyarázó tényező. Az életkor más változóktól megtisztított hatása csak 1992-ben volt szignifikáns.

A konferencia következő előadását „Térségi kirekesztődés. A térségek leszakadása” címmel *Faluvégi Albert* tartotta. Kiindulópontjául azok a kutatások szolgáltak, amelyek azt igazolták, hogy a társadalmi és gazdasági hátrányok jelentős része térségi metszetben jelenik meg, amelynek alapja, hogy a térség – mint sajátos adottsággal rendelkező összetevő – önmagában is képes az előnyös, illetve hátrányos helyzet generálására. Kérdés az, hogy ezeket az előnyöket, illetve hátrányokat milyen folyamatok hozzák létre, az életkörülmények egyes területein milyen mértékűek a térségi, településszintű különbségek, továbbá, hogyan

kapcsolódnak össze – egymást erősítve vagy gyengítve – a különböző hátránytényezők. Az előadó azokat a mérési módszereket mutatta be, amelyek 1985-től a hátrányos helyzetű települések és térségek lehatárolására használatosak voltak, továbbá ismertette ezeknek a lehatárolásoknak az eredményeit, azaz a hátrányos helyzetű települések, térségek elhelyezkedését. A lehatárolások során olyan tényezők kerültek látómezőbe, mint például a tartósan munkanélküliek, a mezőgazdasági aktív keresők, vagy az egy lakosra jutó személyijövedelemadó-alap, a 60 éven felüli lakosság, az új építésű lakások aránya, a népesség átlagos iskolai végzettsége, a migrációs mutatók, az infrastruktúrális mutatók. A 2003-as lehatárolások szerint a tartósan magas munkanélküliségű és elmaradott településeken a lakosságnak közel 13 százaléka élt, míg kistérségi szinten e mutató értéke közel 22 százalék.

Az első nap utolsó előadását *Skrabski Árpád* tartotta „Az egészségi állapot és a társadalmi kirekesztődés kapcsolata” címmel. Az előadás kiindulópontja az a megállapítás volt, miszerint a magyarországi halandósági arányokban jelentős kistérségi, nemi és korcsoportos különbségek mutatkoznak, és ezek nem magyarázhatók pusztán az anyagi jólét különböző dimenzióinak eltéréseivel. Az 1983 és 2002 közötti Hungarostudy vizsgálatokra építve a kutatás, többek között, a társadalmi tőke különböző formáiban kereste a magyarázatokat. A társadalmi tőkét olyan változókkal mérték, mint a bizalom, a kölcsönösség, a civil szervezeti tagság. Emellett vizsgálták még a közösségi hatékonyság, a vallásgyakorlás, a versengő attitűd halálózási arányokban betöltött szerepét. Az eredmények igazolták a feltételezéseket. A társadalmi tőke és a fentebb felsorolt változók kapcsolatban álltak mindkét nem halandósági arányainak kistérségi különbségeivel.

A második napon műhelybeszélgetések zajlottak, amelyeknek célja egy-egy módszertani probléma, mérési nehézség megvitatása, a szegénység és a társadalmi kirekesztődés lehetséges megközelítéseiről való beszélgetés volt.

Az első vitaindítót *Grits Gergely* tartotta „A szegénység nem monetáris (direkt) megközelítésének dilemmái” címmel. A felkért hozzászóló *Spéder Zsolt* volt. A vitaindító abból a townsendi definícióból indult ki, miszerint a szegénység egyik lehetséges megközelítése, hogy az egy objektív relatív depriváció. E szerint valaki akkor szegény, ha nem rendelkezik az adott társadalomban elterjedt, megszokott javakkal, életfeltételekkel, illetve az ezekhez szükséges forrásokkal, valamint a lehetőségekkel ahhoz, hogy a társadalmilag alapvetőnek tartott tevékenységekben részt vegyen. Ugyanakkor vita tár-

gya lehet, hogy milyen szükségleteket tekinthetünk alapvetőnek, hogyan operacionalizálhatjuk azokat; minek alapján tekinthetünk valamit elterjedtnek, általánosnak egy társadalomban; honnan, milyen háttérhez képest tekinthetünk valamilyen szükségletet kielégítetlennek; hogyan kapcsolhatjuk össze a szegénység különböző dimenzióit? *Spéder Zsolt* hozzászólásában arra hívta fel a figyelmet, hogy mind a koncepcióalkotás, mind pedig az operacionalizálás során tudtában kell lenni, hogy az abszolút, vagy a relatív közelítés mellett döntöttünk-e, és a két megközelítést nem szerencsés keverni. Mindegyik megközelítés mellett szólnak érvek, így a depriváltság mellett is, ám az időbeli változást középpontba helyező vizsgálatnál a koncepcionális elemeket konzekvensen végig kell vinni. A szegénységghatár (háttérvonalak, töréspontok) kapcsán megjegyezte, minden szegénységghatár „környékén” a népesség nagy aránya sűrűsödik, a népesség ott nem válik el szegényekre és nem szegényekre. A szegénységghatár konzekvens meghúzása tehát a szegénység kiterjedtségének időbeli mérése szempontjából döntő.

Az ezt követő két előadás a jövedelem, és a jövedelmi szegénység mérési problémáival foglalkozott. *Altörjai Szilvia* és *Havasi Éva* „Mit mutatnak a jövedelmi szegénység mérőszámai a különböző adatfelvételekben” címmel arról szóltak, hogy a TÁRKI 2001-es Monitor Felvételében és a KSH 2001-es Háztartási Költségvetési Felvételében milyen magyarázó faktorok határozzák meg a szegénység arculatát. Elemzésükben kétváltozós és többváltozós megközelítést alkalmazva állítottak fel, és hasonlítottak össze modelleket, amelyek a szegénység meglétét magyarázhatják. A modellekben olyan változók szerepeltek, mint például a háztartásban élő keresők, gyermekek száma, a háztartásfő kora, legmagasabb iskolai végzettsége. *Görgöy Rita* pedig azt vizsgálta, hogy melyek a transzferjövédelmek mérési lehetőségei a lakossági felvételekben. Egyrészt annak a lehetőségét vizsgálta, hogy lehetséges-e a transzferjövédelmek ún. funkcionális alapú megközelítése és adatfelvétele. Másrészt azt, hogy mennyire vannak összhangban a lakossági felvételek adatai az ún. adminisztratív adatforrásokból származó információkkal. Mindkét előadás felkért hozzászólója *Tóth István György* volt, aki számos további kutatási lehetőség felvetésével gazdagította az eddigi munkákat. Az első előadással kapcsolatban megjegyezte, hogy célszerű lenne tovább bővíteni a magyarázó változók körét, továbbá néhány más statisztikai mutató fontosságára, a mintabeli megoszlások vizsgálatára hívta fel a figyelmet. Javasolta azt is, hogy a különböző felvételekből származó adatokat egy adatál-

lományba összerakva végezzenek statisztikai összevetéseket.

A konferencia utolsó vitaindítója *Giczi Johanna* a lakás, a lakhatás szegénységgel és társadalmi kirekesztődéssel összefüggő indikátorainak lehetséges körét próbálta meghatározni. Előadásában az indikátorokat öt csoportba sorolta. Megkülönböztette a lakásminőségi, az épületminőségi mutatókat, a mobilitáspotenciál-mutatókat, a lakáspiaci kirekesztettségi és az ún. veszélyeztetettségi jelzőszámokat. A lakásminőségi mutatók sorában olyan tényezőket tekintett hátrányos helyzetnek, mint például a komfortosság hiánya, a sötét, vizes, penészes lakás vagy a zsúfoltság. Az épület minősége szempontjából a tatarozásra, tetőcserére szoruló épületek, az aladúcolt, süllyedő házak jelezték a lakáskörülmények alacsony szintjét. Az előadó azt is hátrányos helyzetnek tekintette ha valaki szeretne elköltözni, de a hátrányok miatt nem tudja eladni a lakását, pedig árulja azt. Ez fejezi ki a lakásban élők mobilitásának lehetetlenségét. A lakáspiaci kirekesztettség mutatóiként a szerző három tényezőt jelölt meg lehetséges

kirekesztődési indikátorként. Ezek a pénzhiány, a hitelképesség hiánya és az információhiány. A veszélyeztetettségi mutatók azokat az élethelyzeteket fejezték ki, amelyekben nagy a valószínűsége a lefelé történő lakásmobilitásnak, vagy a hajléktalanságnak. A vitaindító után a témáról *iff. Erdősi Sándor* fejtette ki gondolatait. Kiemelte, hogy a lakhatás problémái csak részben vizsgálhatók a lakások és a lakásokban élők helyzetével, hiszen a lakástalanok, a hajléktalanok képezik lakhatás szempontjából a legkirekesztettebb társadalmi csoportokat. Emellett felhívta a figyelmet olyan vizsgálati területekre, mint a lakáshelyzetek osztályozhatósága. Célszerű lenne vizsgálni – mondotta –, hogy vannak-e egyáltalán lakhatási lehetőségek a legszegényebbek számára, hozzáférnek-e a rászorulóknak ezekhez a lakásokhoz, megfizethetők-e ezek a lakások.

A konferenciát *Harcza István* a KSH Társadalomstatisztikai főosztály vezetőjének összefoglaló értékelése zárta le.

Monostori Judit

ERDÉLYI NÉPSZÁMLÁLÁSI IDŐSOROK ROMÁN NYELVEN

Egy évtizede lesz, hogy a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szociológia Tanszékének lelkes munkacsoportja *Traian Rotariu* vezetésével kidolgozta a *Studia Censualia Transsilvanica* című, román nyelvű „utánközlő” forrás sorozatot.¹ A történettudomány és a társadalomkutatás határmezsgyéjén mozgó kezdeményezésükkel alapozó segédletet kívánnak nyújtani mindkét diszciplína romániai szakembereinek a mai Erdély területére kiterjedő újabb kori, településszintű társadalomstatisztikai-demográfiai vizsgálódásokhoz.

E cél érdekében a modern statisztika időszakából származó – az önálló állami statisztikai intézmények létrejöttét követően született – korabeli, első sorban népszámlálási kiadványokat igyekeztek bevonni újszerű feldolgozásuk körébe. Ezek a mindegyik az osztrák, majd a magyar szervek által végrehajtott cenzusok községsorai (hivatalos közlemények, vagy azok hiányában hiteles forrásfeltárások, de mindenképpen publikált anyagok) az 1850. és 1857. évekről, illetve az 1880-at követő évtizedekből. Olyan alapvető adatforrások, melyekből Romániában csak korlátozott számban található példány,

¹ A sorozatot 1996-ban indították útjára, amiről annak idején beszámoltam a *Statisztikai Szemle* 1997. évi 4–5. és 1998. évi 10. számaiban, méltatva az elsőként megjelent három kötetet. Most – immár a tizedik kötet megjelenésének küszöbén – a sorozat sikeres kiteljesedéséről adhatok hírt.

így az ottani kutató csak körülményesen juthat hozzájuk, és persze többnyire a magyar nyelvismeret hiánya is nehézkessé teszi számukra azok használatát.

Mint korábbi ismertetőimben taglaltam, a szerkesztők nem pusztán reprintet nyújtanak olvasóiknak: a feldolgozott kiadványokat, kiadványrészeket forráshű tartalmi teljességgel, ám az eredetitől jelentősen eltérő formában reprodukálták. Egyrészt itt-ott módosítottak a rovatok sorrendjén, néhol apróbb összevonásokat hajtottak végre. Ezen felül – ami sarkalatosabb változtatás – a községi sorokat valamennyi kötetben egységesen a mai (pontosabban az 1992. évi népszámlálás idején fennállott) közigazgatási beosztás szerint rendezték el. A települések is értelem szerűen – a megcélzott felhasználói körhöz igazodva – a mai hivatalos román nevükkel szerepelnek a táblázatokban.

A hosszabb időtávot átfogó történeti statisztikai kiadványok ismétlődő dilemmája, hogy miképp csoportosítsák a területi adatokat: valamely korabeli adminisztratív beosztásból célszerű-e kiindulni, vagy ellenkezőleg, a mai állapotokhoz érdemes-e igazodni a szerkesztés során. Tartalomtól, funkciótól függően erre is, arra is találni példát. A Központi Statisztikai Hivatal által Erdély településeinek 1850–1941 közötti nemzetiségi (anyanyelvi) megoszlásáról 1991-ben, illetőleg 1880–1941 közötti felekezeti megoszlásáról 2001-ben megjelentetett kötetek például –

köztes megoldásként – az 1910. évi népszámlálási kiadvány közigazgatási beosztását tekintették közös nevezőnek. *Ernst Wagner* 1977-ben megjelent történeti helységnévtára az 1786 és 1966 közötti lélekszámokat (valamint az 1930. évi nemzetiségi összetételt) részletező adattárában viszont éppenséggel a szűkebb Erdélynek a közölt adatok születésekor fennálló – időpontként más és más – közigazgatástól eltérő, történelmi felosztását vette alapul. A jelenlegi beosztást tekintik meghatározónak a Központi Statisztikai Hivatal által közreadott „Magyarország történeti statisztikai helységnévtára” 1785–1980/1990 közti (lélekszáma, 1880-tól anyanyelvi megoszlásra is vonatkozó) adatokat felsorakoztató kötetei, vagy például a népmozgalom főbb hazai adatait közlésenként 1828 és 1900, illetve 1901 és 1968 között tartalmazó, ugyancsak KSH-kötetek. Szintén ezt az elvet követte a Központi Statisztikai Hivatal 1996-ban megjelentetett forráskiadványa, mely – a bukaresti társintézmény által rendelkezésre bocsátott szerkesztett anyag alapján – az 1930 és 1992 közötti népszámlálások nemzetiségi (továbbá az 1992. évi népszámlálás felekezeti és anyanyelvi) adatait tette közzé Erdély területére vonatkozóan a mai alapfokú igazgatási egységek szerint. (Megjegyzendő, hogy a magyar fél is eltért az eredeti összeállításától, miután a kapott adatsorokat a települések magyar megnevezésével, és ennek megfelelően betűrendbe állítva jelenítette meg.)

Ez utóbbi kiadványokkal rokon a *Studia Censualia Transsilvanica* eljárása. A sorozatban foglalt adatok zöme is, a kötetek számának növekedésével – éppen az egységes szerkezetnek köszönhetően –, hosszú távú idősorokká ért az évek folyamán. (Egyelőre nem máig ívelően, de a távlati tervek közt ez is szerepel.)

A szociológus szerkesztők megközelítése elsődlegesen statisztikai-demográfiai, és nem történeti. Figyelmük középpontjában a vonatkozó információk alapvető hordozója, az egyes helység áll, amelynek stabil helyét az erdélyi településrendszer meglehetősen változékonysága miatti gyakorlati megfontolásból jelölték ki a mai elrendezésben. Kétségtelen, hogy ennek alapján a felhasználó is otthonosabban mozog, amikor egy adott település vagy településcsoport, esetleg mikrorégió statisztikai adatait kívánja vizsgálni.

Közbevetőleg jegyzem meg, hogy ugyanerre a megoldásra jutottam magam is a nyolcvanas évek második felében, amikor – a Magyarságkutató Csoport megbízásából az 1930. és 1956. évi népszámlálási adatokat az 1968-tól érvényes közigazgatás szerint átdolgozva – hasonló jellegű munkálatokba kezdtem. Bő évtizeddel később éppen a *Studia Censualia*

Transsilvanica színre lépése erősített meg elképzeléseimben, amiket nem sokkal később az „Erdély etnikai és felekezeti statisztikája” című kötet sorozatban (Pro-Print, Csíkszereda, 1998–2002) váltottam valóra. Munkám tanulságai is arra ösztönöznek, hogy hangsúlyozzam egyetértő véleményemet a kolozsvári munkacsoport feldolgozásainak területi elrendezését illetően. Fontosnak tartom ezt megemlíteni, mert a korabeli adatok mai szerkezet szerinti csoportosítása – legalábbis a sorozat indulásakor – magyar befogadói oldalon némelyekben kétségeket ébresztett vállalkozásuk iránt. Munkájuk tárgyyszerűségét mi sem tanúsítja jobban, mint hogy a feldolgozott forrásokban foglalt közigazgatási információkat maradéktalanul átemelik kötetekbe: a táblázatos fő részt ugyanis minden alkalommal az eredeti közlés alapját képező területi beosztás részletezése követi (ezt és a hajdani névanyagot a maival egybevetve természetesen). A kötetek harmadik részét alkotó román helynévmutató pedig nem csupán az adattárban való eligazodást szolgálja; a román megnevezés mellé rendelt magyar név után viszával az illető településnek a korabeli adminisztratív struktúrában elfoglalt helyére – így egyúttal a forráskötetben való fellelhetőségére. (Mindez az eredeti forrást is közelebb hozza a román olvasóhoz, és segítheti használatában is.) A korabeli helynevek szerint nem találunk betűrendes mutatót, hiányát a munkálatok eredményeként létrejövő összesített helynévszótár töltheti majd be. Addig is mind a magyar, mind a román felhasználó számos segédletből választhat a magyar helységnevek szerinti kereséshez.

Ezek után lássuk, mi valósult meg eddig a *Studia Censualia Transsilvanica* alkotóinak elképzeléseiből. A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szociológia Tanszéke (Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie) által jegyzett, egyenként 500 példányos, sorszámozás nélküli kötetek a megjelenés rendjében a következők:

1. Recensământul din 1850. Transilvania. [București], 1996, Editura Staff. 414 old.
2. Recensământul din 1857. Transilvania. [București], 1996, Editura Staff. 280 old.
3. Recensământul din 1857. Transilvania. Ediția a II-a revizută și adăugită. [București], 1997, Editura Staff. 581 old.
4. Recensământul din 1880. Transilvania. [București], 1997, Editura Staff. 456 old.
5. Recensământul din 1900. Transilvania. [București], 1999, Editura Staff. 709 old.
6. Recensământul din 1910. Transilvania. [București], 1999, Editura Staff. 711 old.
7. Recensământul din 1941. Transilvania. Cluj-Napoca, 2002, Editura Presă Univarsitară Clujeană. 381 old.
8. Recensământul agricol din 1895. Transilvania. Vol. I–II. Cluj-Napoca, 2003, Editura Presă Univarsitară Clujeană. 405, 607 old.

Az állandó szerkesztői munkaközösséget hárman alkotják: *Traian Rotariu* tanszékvezető professzor, *Maria Semeniuc* (ők valamennyi kötetet jegyzik) és *Mezei Elemér* (a második és negyedik kötetet leszámítva szintén folyamatosan munkatárs). A második és harmadik kötet létrejöttén *Iulian Pah*, a negyedikén *Cornelia Mureşan* munkálkodott még a tanszékéről, *Ioan Bolovan*, fiatal kolozsvári történész pedig az első négy kötet tanácsadó közreműködője volt. Az általuk feldolgozott források:

1. Az 1850. évi erdélyi népszámlálás. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1983.

2. Országismei tabellák. [Hely nélkül, 1862 körül.]

3. Erdély 1857. évi népszámlálása. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1992.

4. A magyar korona országainak az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. II. köt. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1882.

5. A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség leírása községenként. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 1. köt.) Budapest, 1902.

6. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 42. köt.) Budapest, 1912.

7. Recensământul general al României din 1941, 6 aprilie. Date sumare provizorii. Bucureşti, 1944.

Az 1941. évi népszámlálás. Demografiai adatok községek szerint. Budapest, 1947.

8. A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Első kötet. A magyar mezőgazdasági statisztika fejlődése s az 1895. évi VIII. törvényzikk alapján végrehajtott összeírás főbb eredményei községenként. (Magyar statisztikai közlemények. Új f. XV. köt.) Budapest, 1897.

Az osztrák és magyar népszámlálások főbb eredményeit községenként részletező közleményeik sora immár csaknem teljes. Csupán az 1890. évi adatok hiányoznak, a vonatkozó forráskiadvány feldolgozása azonban – valamilyen formában az 1893. évi cigányösszeírás eredményeivel összehozva – befejezéséhez közeledik. Ez lesz sorozatuk tizedik kötete, ugyanis nyomdába adás előtt áll „A magyar szent korona országainak 1901–1910. évi népmozgalma községenként” című kiadvány (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 46. köt. Budapest, 1913.) alapján készített összeállításuk is. Tervezik a Budapesten 1960-ban megjelent közlés alapján, a II. József-féle népszámlálás adatsorainak reprodukálását. Hozzátehetjük, érdemes lenne az 1869. évi, a házak, családok, férfiak és nők száma mellett a népességet valásfelekezet szerint részletező községsorokat is beemelni feldolgozásaik körébe. Igaz, ezek az információk jobbára csak kéziratos formában állnak rendelkezésre a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában, a sorozat szerkesztői pedig – tiszteltre méltó önmérséklettel – csupán nyomtatott for-

rások újbóli közzétételére vállalkoznak. Tudomásom szerint azonban ezt az anyagot a közeljövőben Budapesten közreadják, így elhárulhat az elvi akadály az önálló magyar statisztikai szolgálat által végrehajtott első népszámlálás erdélyrészi főeredményeinek – az egész mai területre kiterjedő fontos alapadatoknak – a *Studia Censualia Transsilvanica* sorozatban való megjelenése elől.

A munkacsoport nem állt meg a dualizmus kori forrásoknál, miként azt a megosztott Erdély területén közel egyidőben végrehajtott 1941. évi román és magyar népszámlálások főbb eredményeit egybefoglaló kötetük jelzi. De évek óta nyomdakész az 1930. évi román népszámlálási közleménysorozat második kötetéből (Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. Vol. II. Neam, limba maternă, religie. Bucureşti, 1938.) készült hatalmas feldolgozásuk is; kiadása anyagi hiányában késik.

A népszámlálási főeredmények után a népesség egyéb jellemzőinek bemutatására is sort kívánnak keríteni. Ezért számítógépes állományra viszik a foglalkozási viszonyokat községenként feltáró 1900. és 1910. évi népszámlálási kötetek vonatkozó anyagát. Emellett népszámláláson kívüli forrásokból is merítenek. Így születtek meg az 1895. évi mezőgazdasági összeírás legfontosabb eredményeit, valamint az 1901–1910-es népmozgalmi adatokat feldolgozó kötetek. Ilyenformán a korabeli magyar statisztika közkinccsé tett felvételeiből a mai Erdély területéről lassan szinte minden helységenkénti információ a *Studia Censualia Transsilvanica* sorozat látókörébe kerül.

Előző ismertetőimben részletes tájékoztatást adtam a sorozat közös jellemzőiről és a szóban forgó kötetek sajtós jegeiről. Jelen beszámoló célja csupán az összegző híradás, ezért az újabb megjelent kötetekre külön nem térek ki.² Korábbi recenzióimba néhány – kissé túlméretezett – kritikus megjegyzést is beleszőttem. A munkaközösséggel történt személyes kapcsolatfelvétel óta azonban ilyen természetű észrevételeimet közvetlenül osztom meg velük. Elmondhatom, hogy lényegi kifogásolni valót ez idő alatt nem találtam. Csak a legnagyobb elismeréssel szólhatok a kötetekben megtestesült teljesítményről és arról a hallatlan – általam csupán áhított – pontosságról, ami esetükben az adattömeg kezelését jellemzi.

² Az első hét kötetet egy tudománytörténeti áttekintésben a szerkesztők részéről bemutatja *Mezei Elemér*: Demografiai kutatások Erdély népességének alakulásáról a XIX–XX. századi népszámlálások tükrében. Tizenkét év. Össze-foglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről. I. köt. Kolozsvár, 2002, Scientia. 369–374. old.

Megemlítem még, hogy az osztrák–magyar népszámlálási korszakot lezáró 1910. évi kötetbe – a megszokott szikár előszón túl – összegző áttekintés is került, az 1850–1910. évi censusokról. Ennek megírására a szerkesztők engem kértek fel. Amit készítettem, az természetesen nem önálló feldolgozás, hanem a téma magyar nyelvű szakirodalmának – főként *Thirring Lajos* alapvetésének – kivonatos ismertetése a román olvasó számára. A népszámlálások nemzetiségi vonatkozásairól írott passzusok viselik inkább a kezem nyomát. Ezeket a bekezdéseket – a sorozat addigi irányultságának megfelelően – ők is fontosnak tartották, s az elkerülhetetlen szerkesztői beavatkozások, húzások mellett szinte aggályosan ügyeltek rá, hogy a fordításban e „kényesebb” részek mind sértetlenül benne maradjanak. E tekintetben is a lehető legjobb benyomásokat nyertem róluk együttműködésünk során.

A *Studia Censualia Transsilvanica* ez idáig megvalósult csaknem 6 ezer oldalnyi (részben nyomtatásra váró) anyagának ismeretében – nem beszélve a további kiadványtervekről – bátran állítható, hogy a sorozat kiemelkedik az ún. jelenkori Erdélylyel foglalkozó történeti statisztikai feldolgozások köréből. A számítógéppel történt rögzítés emellett azt a perspektívát nyújtja, hogy az egyes kötetek anyagának összekapcsolásával a nyomtatott verzió mellett előbb-utóbb e páratlan információtömeget integráló elektronikus változat is létrejön a kolozsvári szociológiai műhelyben. Egy olyan terjedelmű és mélységű adatbázis körvonalazódik tehát Erdélyben a magyar statisztika XIX. század végi és XX. század eleji, rendkívül gazdag közlései nyomán, amelyhez foghatóval jelenleg egyetlen magyarországi intézmény sem dicsekedhetik.

Varga E. Árpád

STATISZTIKAI HÍRADÓ

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

Szervezeti változások. *Pukli Péternek*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökének 2/2004. (SK. 2.) KSH utasítása szerint 2004. február 16-ai hatállyal megszűnik a Szervezeti és Működési Szabályzat (SZMSZ) IV. B. fejezetében 2–7. sorszám alatt felsorolt Területi és koordinációs főosztály, Jogi és igazgatási osztály, Sajtóosztály, Személyügyi és oktatási osztály, Központi TÜK osztály, valamint az Osztályozások és fogalmak osztálya; az SZMSZ IV./D fejezetében 6. sorszám alatt felsorolt Összeírás-kommunikációs és képzési osztály (ÖSZKO); az SZMSZ IV./E fejezetében 4. sorszám alatt felsorolt Költségvetési főosztály. Feladataikat a megalakuló, illetőleg más szervezeti egységek veszik át.

A KSH Központban új szervezeti egységek jöttek létre, ezek felépítése és felügyeleti rendje a következő. Az elnök közvetlen felügyelete alatt Modernizációs Programiroda (MPI), Oktatási osztály és Sajtóosztály létesül. A koordinációs elnökhelyettes közvetlen felügyelete alatt Igazgatási és költségvetési főosztály létesül, melynek szervezeti felépítése: Igazgatási osztály, Jogi és személyügyi osztály, Költségvetési osztály (a gazdasági és informatikai elnökhelyettes szakmai felügyeletével), TÜK Iroda.

A Nemzeti számlák főosztályának felépítése módosul és a gazdaságstatisztikai elnökhelyettes közvetlen felügyelete alatt létrejön a Fogyasztás- és felhalmozás-statisztikai főosztály. Szervezeti felépítése: Fogyasztóiár-statisztikai osztály, Háztartási szektor számlák osztály, Tőkeszámla osztály. A Nemzeti számlák főosztály új szervezeti felépítése a következő: Ágazati kapcsolatok modellje osztály, Termelési számla osztály.

Az SZMSZ IV./B fejezetében 1. sorszám alatt szereplő Tájékoztatósi főosztály szervezeti felépítése a következő osztályokkal egészül ki: Elektronikus tájékoztatósi osztály, Területi tájékoztatósi osztály.

Országos Középiskolai Statisztikai Pályázat értékelése. A Központi Statisztikai Hivatal Személyügyi és oktatási osztálya mintegy fél évszázada

hirdet évenként statisztikai témakörben pályázatot középiskolás tanulók számára.

A pályázatok témája minden évben más. A témakörök egyrészt a tanulók mindennapi életéhez (Hogyan élünk – jövedelem és fogyasztás, Rohanó idő, Gazdálkodj okosan, takarékosan, Élünk és meghalunk, A nap 24 órája, Iskolánk tanulmányi eredményének idősoros vizsgálata és a befolyásoló tényezők elemzése stb.), másrészt átfogó nemzetgazdasági kérdésekhez (az ország gazdasági fejlődése, ágazati arányok, foglalkoztatottság, egészségünk stb.), valamint a szabadidőhöz, a szórakozáshoz (Olimpia, Munka – tanulás – szabadidő stb.) kapcsolódnak.

2003-ban „Hazánk demográfiai jellemzői” címmel írt ki a KSH pályázatot. A benyújtott 49 pályázat színvonalát a Bírálóbizottság kiemelkedően jónak minősítette. A pályázók többsége érdeklődéssel fordult Magyarország vagy egy adott település népességszámának, népmozgalmi jelenségének alakulása felé. A diákok gazdag forrásanyagot dolgoztak fel és jól alkalmazták azokat elemzéseikben.

A pályázatot benyújtó iskolák és a felkészítő tanárok a következők voltak: Közgazdasági SZKI – Kiskunfélegyháza (*Kelemenné Móczár Éva, Rácz Istvánné*), Bethelen Gábor KKSZKI – Budapest (*Erdélyi Zsuzsanna*), Szombathelyi KSZKI – Szombathely (*Sütemeghy Mihályné*), SZÁMALK SZKI – Budapest (*Balázsiné Farkas Katalin*), Kada Elek KSZKI – Kecskemét (*Rapcsányi Lászlóné*), Vasvári Pál KSZKI – Szeged (*Magdáné Német Ildikó*), Veszprémi KSZI – Veszprém (*Hegyiné Simon Zsuzsanna, Topár Lajosné*), Eötvös József ÁIKSZKI – Gyál (*Mészáros Józsefné*), Körösy József KKSZKI – Szeged (*Pintérné Kordás Erzsébet, dr. Szeberényi Sándorné*), Széchenyi István KSZKI – Hatvan (*Tóth Ágota*), Vásárhelyi Pál KSZKI – Szolnok (*Béres Erzsébet, Kiss Katalin*), Hajnik Károly KSZKIG – Budapest (*Szakács Zalán*), József Attila GSZKI – Monor (*Bolcsó Gusztávné*), Károlyi Mihály KKSZKI – Budapest (*Gunyitné Hegedűs Margit*),

Neumann János KSZKI – Eger (*Fotiadi Ágnes*), Szent István Egyetem – Budapest (*Balázsiné Farkas Katalin*).

A 2003. évi „Hazánk demográfiai jellemzői” című Országos Középiskolai Statisztikai Pályázat helyezettei: I. díj – *Fejér Ferenc Zsolt, Frank Tímea, Vaszkó Ágnes* (Kőrösy József KKSZKI, Szeged); II. díj – *Pintér Andrea, Szűcs Barbara* (Kőrösy József KKSZKI, Szeged); III. díj – *Pernye Andrea* (Széchenyi István KSZKI, Hatvan); IV. díj – *Csapó Tímea, Kovács Orsolya, Nemes Dániel* (Bethlen Gábor KKSZKI, Budapest), *Császár Eszter, Sütő Nóra* (Szombathelyi KSZKI, Szombathely); V. díj – *Fehér Éva, Vicencz Tímea* (Bethlen Gábor KKSZKI, Budapest), *Mira Brigitta, Sőre Zsófia* (Károlyi Mihály KKSZKI, Budapest).

A Birálóbizottság tagjai *dr. Besenyei Lajos* és *dr. Kupcsik József* professzor urak évtizedek óta nagy gondossággal, elkötelezettséggel és örömmel vesznek részt a pályázatok elbírálásában. Továbbra is fontosnak tartják a pályázatok évenkénti kiírását, ezzel is segítve statisztikai ismeretek terjesztését, alkalmazását.

A holland statisztikai hivatal adatvédelmi rendszerével ismerkedett 2003. december 18-án és 19-én *Antoni Soma* (Informatikai főosztály), *Erdei Virág* (Népszámlálási főosztály) és *Horváth Roland* (Mintavételi és módszertani osztály) Voorburgban. Az utazás célja az volt, hogy a résztvevők minél pontosabb ismereteket szerezzenek az EU jelenlegi legfejlettebb adatvédelmi rendszeréről és arról, miként lehetne ezeket a technológiákat a KSH rendszerébe illeszteni. A Holland Statisztikai Hivatalban a 80-as évek elején merültek fel az adatvédelmi problémák, a jelenleg működő adatvédelmi rendszerük pedig 1995-től létezik. Az adatvédelem fő irányító testülete az adatvédelmi bizottság. Az adatvédelmi eszközök magas színvonalú kifejlesztése, és a téma széles körű ismertetése előtt az egyes felvételeknél alkalmazandó adatvédelmi technikákról a Módszertani osztály dönt. Ahhoz, hogy a rendszer rugalmasan működjék szükséges a vezetők kellő tájékozottsága az adatvédelmi rendszerről. Ennek érdekében az adatvédelmi képzés kötelező valamennyi, adatfelvételen érdekelt vezető számára.

Ott-tartózkodásuk során a KSH szakemberei összehasonlították a homogén adatkörök tervezésének módját, megismerkedtek az ARGUS szoftvercsaláddal, megvizsgálták az ARGUS implementálásának elvi lehetőségét a KSH egyes rendszereibe, ezen belül megvizsgálták a magyar és holland rendszerek közötti különbségeket, megismerkedtek a holland minőségbiztosítással és felelősségrendszer-

rel, megismerték az egyes adatvédelmi eljárásokat, és azt hogy melyeket lenne érdemes áthelyezni a magyar rendszerbe.

Az Eurostat E-4 egysége (Strukturális Alapok) 2004. január 21. és 25. között tanulmányutat szervezett Portugáliába a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési Tanács területfejlesztési szakemberei részére. A tanulmányút célja a Strukturális Alapok sikeres portugáliai felhasználásának megismerése volt. A csoport látogatást tett a lisszaboni magyar nagykövetségen és a közép-portugáliai Abrantesben, ahol a régiótanács elnökének előadását hallgatták meg. Abrantesben és Golegaban innovatív projektek megvalósulását tanulmányozták. Alentejo régióban a világörökséghez tartozó Evora városának egyetemén a hallgatók kis- és középvállalkozókká való felkészítését ismerték meg, majd a város kiemelt turisztikai projektjeit látogatták meg. A tanulmányút egyik résztvevője volt *dr. Hajnal Béla* egyetemi docens, a KSH Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazgatóságának igazgatója is.

*

Az Eurostat E-4 egysége (Strukturális Alapok) területi és városstatisztikai munkaülést tartott 2003. december 3–5. között. Az ülés tematikája igen gazdag volt, ezért itt csupán a fő témákat soroljuk fel. 1. A harmadik kohéziós jelentés helyzete; 2. az Urban Audit eredményei; 3. az Urban Audit folytatása 2004-ben; 4. népszámlálási táblák; 5. SCORUS-konferencia 2004; 6. fejlesztések a nemzeti statisztikai hivatalokban az OECD keretében; 7. a regionális szektor 2004. évi munkaprogramja; 8. Portraits of Regions Web-verziója; 9. regionális statisztikai szeminárium 2004 októberében; 10. tanulmányok a szigetekről, a tengerentúli régiókról, és a magashegyi területekről; 11. CEIES-mutatók; 12. a 2004. évi munkaértekezlet; 13. a NUTS-jogszabály; 14. a SIRE-adatbázis; 15. további kiemelt témák. A rendezvény munkájában a tagországok a csatlakozó és a tagjelölt országok, az EFTA- és a megfigyelő státusú országok statisztikai szakértői mellett közreműködtek a DG Regional Policy és az E-4 Regionális statisztikai osztály munkatársai. A Központi Statisztikai Hivatalt *Faluvégi Albert* statisztikai tanácsadó képviselte.

A 2001. Népszámlálás feldolgozott eredményeit közreadó sorozat 12. kötete a fogyatékosággal élők legfontosabb adatait tartalmazza. A visszatekinthető adatok az 1930. és az 1949. évi, valamint az 1990. évi népszámlálás reprezentatív adatfelvételtől származnak és a 2001. évben érvényben levő fogalmi és területi, közigazgatási rendszer szerint vannak cso-

portosítva. A kötet a fogyatékosok társadalmi-gazdasági-demográfiai adatait teszi közzé, részletes területi bontásban.

(Népszámlálás 2001. 12. köt. A fogyatékos emberek helyzete. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2003. 400 old.)

*

A sorozat 13. kötete az ország nem lakott lakásainak főbb jellemzőit tartalmazza. A számbavétel során vizsgálták a nem lakott lakások számának időbeni, tulajdoni jelleg, szobaszám, felszereltség szerinti alakulását. Az Összefoglaló adatok c. fejezetben a kiadvány áttekintést ad a nem lakott lakásoknak az előző két népszámlálás során rögzített adatairól, a Részletes adatok c. fejezetben pedig a 2001. évi felvétel eredményei találhatóak. A nem lakottság típusa c. fejezetben a részletes adatok legfontosabb táblái találhatóak a lakáshasználat-, hasznosítás szerinti csoportosításban. A területi csoportosítás egyik

érdekes része a budapesti adatok kerületenkénti részletezése.

(Népszámlálás 2001. 13. köt. A nem lakott lakások adatai. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2003. 183 old.)

Intézetek, intézeti épületek 2003. Az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) keretében végrehajtott adatfelvétel eredményeit magába foglaló kötet a 2001. évi népszámlálás azonos tartalmú kérdőíveire kapott válaszokkal való összehasonlítás eredményeit tartalmazza. Az országos adatfelvétel eredményeit tartalmazó táblák mindkét felvétel adatait bemutatják és számszerűsítik a két időpont közötti változások okait is. Mindezt településtípusok szerint csoportosított területi adatok teszik teljessé.

(Intézetek, intézeti épületek 2003. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 58 old.)

Megjelent a *Területi Statisztika* című folyóirat 2004. évi januári száma.

ELMÉLET-MÓDSZERTAN

A társadalmi-gazdasági és környezeti hatásértékelés szerepe a területi tervezésben. – *Czira Tamás* –
Jusztin Valéria – *Sóvágó Krisztina*
 Az életminőség mérése a Bátorfyerényei kistérségben – *Vámos Anita*. – *Farkas Tibor*
 A gazdasági távolság meghatározása potenciálmodell felhasználásával. – *Nagy Gábor*

ELEMZÉSEK

Az élelmiszeripar szerepe és szerkezete Dél-Alföld gazdaságában. – *Klonkai László* – *Pálfalvi Zsoltné*
 Jász-Nagykun-Szolnok megye információs-kommunikációs helyzete és információs aktivitásának néhány területi jellemzője. – *Kanalas Imre*
 Tendenciák elektronikai iparunk földrajzi elhelyezkedésében a rendszerváltás után. – *Sipos Mihály*

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

VAN NOORT, R.:

VÁLTOZÁSOK A HOLLAND KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATALBAN

(Neuere Entwicklungen im Zentralamt für Statistik der Niederlande.) – *Wirtschaft und Statistik*, 2003. 9. sz. 864–869. p.

A Holland Központi Statisztikai Hivatalt egy 1899-es királyi rendelet alapján hozták létre. A Hivatallal párhuzamosan megalakult a Központi Statisztikai Bizottság (Central Commission for Statistics – CCS), amelynek az volt a feladata, hogy a kormány számára biztosítsa a szükséges kormányzati statisztikai információkat. Akkor főként a népszámlálási és a gazdaságstatisztikai adatok tartoztak ebbe a körbe. A tanácsadói és döntéshozói jogkörrel is rendelkező Központi Statisztikai Bizottság feladata volt a statisztikai információszolgáltatás biztosítása és a Hivatal munkaprogramjainak koordinálása. Jóváhagyása nélkül a Hivatal semmiféle tevékenységet nem folytathatott. A Bizottságnak 1996-ig 45 tagja volt, akik a kormányzati szektort, a különböző tudományterületeket és a munkaadói és munkavállalói szervezeteket egyaránt képviselték.

Hollandia jelenlegi statisztikai rendszere nagymértékben centralizált. A hivatalos statisztikák mintegy 95 százalékát a statisztikai hivatal, öt százalékát első sorban a Holland Központi Bank készíti el, de néhány statisztikáért (például a mezőgazdaság köréből) más intézmények felelősek.

A Hivatal két székhelyen dolgozik, Voorburgban (Hága közelében) és Heerlenben, Hollandia déli részén. Ez utóbbi annak köszönheti létét, hogy a

kormány a szénbányászat megszűnése után alternatív foglalkoztatási lehetőséget kívánt biztosítani ebben a régióban. Az új hivatali székhely létesítésével jelentősen emelkedett a munkatársak száma. Az ország relatíve kis területe miatt nincsenek regionális statisztikai hivatalok Hollandiában.

A Holland Statisztikai Hivatal a gazdasági minisztérium részeként működik, költségvetése része a minisztériuménak. A költségvetési keret jelenleg mintegy 155,8 millió euró, amelynek nagyobb részét a személyi kiadások teszik ki, 37,4 millió euró pedig a dologi kiadásokra szánt összeg (információs- és kommunikációs-technikai kiadások, épület fenntartási költségek és más, folyó dologi költségek). A hivatal szükségesnek látja a költségvetési keret növelését. A becslések szerint az információs- és kommunikációs struktúra kiépítése évi 5,7 milliós többletkiadást igényelne.

A hivatal költségvetése 1999-ben a 15 százalékkal csökkent, ezért az Európai Unió részéről felmerült követelményeknek nem tudott megfelelni. Az új EU-rendeletek, a Gazdasági és Monetáris Unió számára készítendő statisztikák jelentősen megnövelték a Hivatalra rótt terheket. Azért, hogy teljesíthessék ezeket az elvárásokat, az eltelt időben háromszor kellett kérni a gazdálkodási keret emelését.

1990 óta a Hivatal munkatársainak száma folyamatosan csökken. Csak 2002-ben volt megfigyelhető egy kisebb mértékű emelkedés, aminek egyik oka, hogy az új követelmények teljesíthetősége érdekében új szakemberekre volt szükség, illetve egy törvényi változás miatt a részmunkaidősöket (170 fő) állományba vette a Hivatal.

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését *Retlich Béla* szerkesztésében), páratlan hónapban általában *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84, az időszaki kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemlét* tartalmaz.

A jelenleg érvényben levő statisztikai törvényt 1996-ban fogadták el. Ez lényegét tekintve megfelel az 1899-es királyi dekrétumnak. Az 1996-os törvény ismételten hangsúlyozza, hogy a Holland Statisztikai Hivatal általános, politikai és gazdasági célokból egyaránt az érdeklődők rendelkezésére áll. Ezen tevékenységen túl fő feladata a kormányzat statisztikai igényeinek teljesítése. A Hivatal vezetője felelős az alkalmazott statisztikai módszerekért és a statisztikai adatok feldolgozásáért. A Központi Statisztikai Bizottság illetékes a munka koordinálásában és az éves és többéves munkaprogramok elfogadásában. 1996-ban a Bizottság tagjainak számát 45-ről 11-re csökkentették. A bizottsági tagok tekintélyes személyiségek, akikről elvárható, hogy ne saját szervezeteik érdekében lépjenek fel, hanem a statisztikának a társadalomban betöltött szerepét erősítsék. A tagok között van például az általános tervezési hivatal vezetője, minisztériumi főtitkárok, az Európai Központi Bank egyik vezetője, az egyik munkavállalói szervezet elnöke, néhány professzor és az ABN AMRO Bank egyik vezetője.

Az 1999. évi költségvetés 15 százalékos csökkentése fontos változtatásokat követelt a Hivatal életében, a feladatok kiválasztásában, végrehajtásában. A gazdasági miniszter, a költségvetés szükítése mellett, szigorú követelményeket támasztott. A fő cél a statisztikai munkafolyamatok hatékonyabbá tétele volt. A statisztikai programok csökkentését nem engedélyezte, mennyiségi és minőségi engedményeket nem tett. A szükséges informatikai fejlesztésekre (dologi és személyi) 45 millió euró állt rendelkezésre.

A Hivatal elhatározta, hogy szervezeti struktúráját és munkafolyamatait alapjaiban megváltoztatja. A meglévő tíz osztályt három statisztikai egységbe és egy kisegítő részlegbe sorolták át. A feladatokat ennek megfelelően négy részre osztották: statisztikai adatok készítése, tájékoztatási-tájékoztatási igény növelése, informatikai és módszertani fejlesztés, szervezeti és személyzeti vezetés. A régi struktúrában minden statisztikus saját adatfelvételi, előkészítési és adatfeldolgozási eljárás szerint dolgozott. Ezeket a folyamatokat a gazdaságstatisztika és a népességstatisztika esetében is egy folyamatba szervezték át. A gazdaságstatisztika esetében ez annyit jelent, hogy minden adat, akár maga a vállalkozó adta meg, vagy például az adóhatóságtól ered, mindig egy központositott adatbázisba kerül. Hasonló elvek alapján épült egyetlen rendszerbe a társadalomstatisztikai adatbázis, ami nemcsak szociális, de népességi adatokat is tartalmaz.

2004 januárjától a Holland Statisztikai Hivatal autonóm státust kap. Ez annyit jelent, hogy a Hivatal

függetlenségét most már törvény is biztosítja. A Hivatalnak nagyobb és független költségvetése és jobb személyzeti, munkaerő lehetőségei lesznek, de a munkatársak továbbra is állami alkalmazottak maradnak. A gazdasági minisztérium szolgálati előírásai a jövőben már nem érvényesek a Hivatalra. A Statisztikai Bizottság szerepe a szakmai munkában növekszik. A változás törvényi jóváhagyása 2003. június 17-én megtörtént.

Az új törvény megerősíti a Holland Statisztikai Hivatal adatainak hozzáférhetőségét, és ami nem kevésbé fontos, ezt ingyenesen biztosítja. A Hivatal egyidejűleg anyagi támogatást is kap, hogy bizonyos adatforrások hozzáférhetőségét megtarthassák.

A törvény rögzíti a Hivatal felelősségét az Európai Unió számára nyújtott adatszolgáltatásban, az ehhez szükséges anyagi erőforrások biztosításához pénzügyi garanciát kap.

Említést érdemel az a lehetőség, amely a bizalmas adatokat nemcsak az Eurostat számára biztosítja, hanem lehetőséget ad azok cseréjére is más EU-tagországok statisztikai hivatalaival, amennyiben azok a közösségi statisztikák elemzéséhez vagy új statisztikai adatsorok, adatösszefüggések összeállításához szükségesek.

A Hivatalnak egyik nem elhanyagolható problémája, hogy szakemberei az idősebb korosztályhoz tartoznak. A munkatársaknak csak egynegyede fiatalabb negyven évnél. Kétharmad részük 40 és 54 év közötti, 10 százalékuk pedig 55 éves vagy idősebb. Az igényes feladatmegoldáshoz magasan kvalifikált munkaerőre van szükség. Megállapítható, hogy a jövő legnagyobb feladata a statisztikai munka modernizálása, hogy a Hivatal igazodhasson az európai közösség adatszükségeihez.

(Ism.: *Rettich Béla*)

WEINHAGEN, J.:

AZ ÁRAK FELDOLGOZÁSI FÁZISONKÉNTI BEGYŰRÜZÉSÉNEK EMPIRIKUS ELEMZÉSE

(An empirical analysis of price transmission by stage of processing.) – *Monthly Labor Review*, 2002. 11. sz. 3–11. p.

Az Egyesült Államokban, a termelői árak alakulásának elemzésekor, a Bureau of Labor Statistics (BLS) 1978 óta kulcsfontosságú kérdésnek tekinti a feldolgozási fázisok (stage-of-processing – SOP) szerinti vizsgálatot. Ehhez a következő három kategóriát különböztetik meg: 1. *nyersanyagok*, amelyek még nem mentek keresztül feldolgozási fázison és közvetlenül nem értékesítik őket fogyasztók részére; 2. *termelői felhasználásra kerülő javak*, amelyeken vagy

végeztek ugyan feldolgozási folyamatot, de még további feldolgozásra kerülnek, vagy termelési célra vásárolt fogyasztók; 3. *késztermékek*, amelyek rendeltetése a végső felhasználás, akár egyéni fogyasztónál, akár gazdasági szervezetnél. A SOP-modell – kiterjesztése esetén – negyedik „feldolgozási fázisként” a fogyasztóiár-indexet (Consumer Price Index – CPI) is magában foglalhatja.

A SOP-rendszer alapértelmezése, hogy a korábbi feldolgozási fázisok termékei a későbbi fázisok inputjának tekinthetők. Elméletileg tehát feltételezhető, hogy az árváltozások hatása begyűrűzik a további feldolgozási fázisokba. A tanulmány egyrészt azokat az ökonometriai módszereket mutatja be, amelyek segítségével a SOP-rendszerben meghatározhatók az árváltozások oksági kapcsolatai, másrészt megvizsgálja ezek időbeli stabilitását.

A tanulmány részletesen ismerteti a téma vizsgálatával korábban foglalkozó amerikai szerzők főbb megállapításait s többségük közös véleményeként szűri le azt a tapasztalatot, hogy a nyolcvanas éveket követően a termelői árak változásai kevésbé alkalmasak a fogyasztói árak inflációjának előrejelzésére.

A szerző a SOP-indexek történeti idősorainak vizuális elemzése során arra keresett választ, hogy a termelői árak mely változásai vetítették előre a fogyasztói árak változásait, s hogy ez az oksági kapcsolat módosult-e az idők folyamán. Az 1975 és 2001 közötti időszakra vonatkozóan vetette össze a nyersanyagok, a termelői felhasználásra kerülő javak, illetve a késztermékek havonkénti termelőiár-indexeit a fogyasztói árak megfelelői időszakos árindexeivel. (Az élelmiszerek, illetve az energiahordozók árváltozásait egyik vizsgált index sem tartalmazta.)

A késztermékek termelőiár-indexei és a fogyasztóiár-indexek 1975 óta csaknem teljesen hasonlóan alakultak, az 1991 és 1993 közötti időszakra pedig kifejezett egybeesésük volt a jellemző, oksági kapcsolatra tehát esetükben nem lehet következtetni. Ugyanakkor a nyersanyagok, valamint a termelői felhasználásra kerülő javak esetében a korai kilencvenes évektől kezdve észlelhetően gyengült a termelői, illetve fogyasztóiár-indexek kapcsolata. Az egyszerű vizuális vizsgálat azonban nem bizonyult alkalmasnak a SOP-árindexek közötti bonyolult oksági kapcsolatok feltárására. Erre a célra VAR-modellt (vector autoregression model) alkalmaztak, amelynek a becsléshez használt függvényrendszere minden változót a saját és a többi változó késleltetett (lagged) értékének lineáris kombinációjaként fejez ki.

A modellképzéshez a nyersanyagok, a termelői felhasználásra kerülő javak, valamint a késztermékek havi termelőiár-indexeit, illetve a megfelelő

fogyasztóiár-indexeket használták fel az 1974 januárjától 2001 decemberéig terjedő időszakra vonatkozóan. A SOP-árindexek kapcsolatainak pontosabb becslése érdekében az élelmiszereket és az energiahordozókat – áraik túlzott változékonysága miatt – figyelmen kívül hagyó „mag-árindexekkel” dolgoztak. Minden adatnál elvégezték a szezonális kiigazítást, és az átalakítást az éves átlagos növekedési ütemet kifejező százalékos formára. Az utóbbi lépés szükségességét a Dickey–Fuller-próbával igazolták, mivel a stacionaritás nullhipotézise nagy valószínűséggel elvethetőnek bizonyult.

A termelői árváltozások begyűrűzését eredményező oksági kapcsolatok stabilitásának alaposabb vizsgálata érdekében a becslésekhez két külön modellt alakítottak ki, egyrészt az 1974 és 1989 közötti, illetőleg az 1990 és 2001 közötti időszakok adataiból. Töréspontként azért választották az 1989-90 évi időszakot, mert a korábbiakban ismertetett vizuális vizsgálatok ekkor jeleztek lazulást a termelői és fogyasztói árak kapcsolatában. A két modell alapján elvégzett próbáknál a feldolgozási fázisokat tekintették függő változónak. A kapott eredmények (khi-négyzet, illetve a Wald-próbából nyert p -értékek) szerint az ármozgások mindkét részdőszakban magyarázhatók az előző feldolgozási fázisokból begyűrűző árhatásokkal. Új megállapításként értékelhető viszont, hogy a két megelőző fázisból eredő hatások együtt tekinthetők szignifikánsnak. Például mindkét részdőszakra igaz, hogy a nyersanyagok és a termelői felhasználásra kerülő javak árhatása csak közösen szignifikáns a késztermékek áralakulása szempontjából. Ellenkező irányú, vagyis a későbbi feldolgozási fázisból eredő hatások az időszakok nagy többségében nem bizonyultak jelentősnek.

A VAR-becslések eredményei nem támasztják alá azt a feltételezést, hogy a termelői árak alakulásán alapuló előrejelzések már nem tekinthetők mértékadónak a fogyasztói árak inflációját tekintetében. Az 1990 és 2001 közötti időszakban azonban valóban észlelhető volt a korábbi szignifikanciaszintek mérséklődése.

A modellbecslésekhez rendelkezésre álló adatok további hasznosításaként, kísérletet tettek éves előrejelzések készítésére is, nyolcéves periódusok havi adataiból képzett blokkok alapján. (Sajnos, a nyolcéves blokkok száma szempontjából erős korlátot jelentett, hogy a legkorábbi adatok 1974-re vonatkoztak.) Figyelemre méltó azonban, hogy az eddigiekben ismertetett eredményektől eltérően, az 1982 és 1988 közötti évekre vonatkozó előrejelzések átlagos abszolút hibája meghaladta az 1990 és 2001 közötti évekre vonatkozókat, ami szintén az utóbbi időszak pozitívabb megítélése mellett szólhat.

A VAR-modell sokrétősége folytán az együttműködések nem könnyen értelmezhetők. E nehézségek áthidalása érdekében a vizsgálatokat kiterjesztették az árimpulzusokra történő reagálás mérését, illetve a szórásnégyzet felbontását szolgáló eljárások alkalmazására is. A VAR-modell innovációi, időben általában nem függetlenek egymástól, az egyik változó módosulása gyakran együtt jár más változók szimultán változásával. Elősegítheti a probléma kiküszöbölését, ha a változók kapcsolatát leíró paramétermátrixot triangulárisra alakítjuk. Ekkor a VAR-modell valamely változójának módosulása csak a sorrendben utána következő változókat fogja érinteni, s így lehetőség nyílik az okozati összefüggések feltárására.

Az árimpulzusokra adott válaszokat az EViews 4.0 szoftvercsomag alapján dolgozták ki. A hatásokat bemutató grafikus ábrázolások szerint a különböző feldolgozási fázisokban előforduló árváltozások mindkét részidőszakban továbbgyűrűztek a SOP-rendszer keretében. Egyes okozati összefüggések némileg gyengültek a kilencvenes évek folyamán, mások stabilak maradtak vagy éppen erősödtek. 1974 és 1989 között mindazok a termelőiár-változások, amelyek nagymértékben érintették a három feldolgozási fázist, a fogyasztói árak szignifikáns eltéréseit eredményezték. Például

a nyersanyagárak mintegy 22,1 százalékos emelkedése a fogyasztói árak átlagosan 4,4 százalékos növekedését váltotta ki.

A nyersanyagok jelentős árváltozásai mindkét időszakban következetesen, és szignifikáns mértékben hatottak a termelői felhasználásra kerülő javak áralakulására. A késztermékek termelőiár-alakulásában a begyűrűző hatás kevésbé, a második időszakban pedig kifejezetten csökkenő mértékben volt nyomon követhető. A késztermékek oldaláról jelentkező válasz csak marginális jelentőségű volt.

A varianciafelbontás eredményei egyrészt megerősítették az előzőekben ismertetett vizsgálatok megállapításait, másrészt azzal a fontos kiegészítő információval szolgáltak, hogy a fogyasztói árak előrejelzési hibájára a késztermékek termelőiár-változásai 1990 után mintegy 12 százalékos, növekvő arányban szolgáltak magyarázattal. A késztermékek árváltozásai körében éppen ellentétes tendencia volt megfigyelhető a két időszak között. Ugyanakkor a korábbi nyersanyagár-változások 1990 után megközelítőleg 15 százalékkal nagyobb arányban magyarázták az intermedierek termelői áaira vonatkozó előrejelzési hibát.

(Ism.: *Tűű Lászlóné*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

PRETTENTHALER, F. – STURN, R.:

A JÓLÉTI ÁLLAM NAGYOBB
EGYENLŐSÉGHEZ VEZET?

(Führt der Wohlfahrtsstaat zu mehr Gleichheit?) – *Wirtschaft und Gesellschaft*, 2003. 3. sz. 389–413. p.

Az összehasonlító elemzés az OECD-országok és Ausztria szociális kiadásainak alakulásáról a „Értékváltozás és társadalmi átalakulás: Ausztria nemzetközi összehasonlításban” című kutatási projekt keretében készült.

A jövedelmek jelentős átcsoportosítása és az állam által szervezett szociális biztonság a jóléti állam megteremtésének eszköze lehet. A rendszerkritikák és reformok jegyében a vitának két fő ága alakult ki.

A liberális gazdaságpolitikához kapcsolódó nézet szerint a jövedelmek átcsoportosítása nem hatékony módszer és nem várt mellékhatásai is vannak. Nem hatékony, mert az előnyöket aránytalanul nagy mértékben a középosztály élvezi. A nem várt mellékhatások köre a „munka vonzerejének csökkenésétől”, a magas adókon keresztül, a gondoskodó állam demoralizáló hatásáig terjed.

A jóléti állam fogalmának meghatározása a kulturális és politikai szempontokat figyelembe véve eltérő definíciót eredményez. Az Esping–Andersen-féle tipizálási kísérlet szerint a politikai-kulturális tényezők tényleges hatással vannak a jóléti állam kialakulására. Ezzel szemben a modern társadalomelmélet szerint az egyéni és a kollektív tevékenységek nem várt következményekkel járnak, és extrém esetben az eredeti elképzelésekkel ellenkező irányba hatnak.

A cikk szerzői, a jóléti államok fejlődésének adatait felhasználva, a következő megállapításokra jutottak. 1. A nem hatékony állami elosztásra és annak következményeire vonatkozó feltételezések nem bizonyíthatók. 2. Az Esping–Andersen-féle tipizálás az adatok alapján csak nagyon korlátozottan fogadható el. Ez nem jelenti azt, hogy a kulturális-politikai tényezők hatásának tézise elvetendő, sokkal inkább azt, hogy ezek kimutatásához a történelmi folyamatok és ezek sajátosságainak rendszeres figyelembevétele is szükséges.

Az Esping–Andersen által javasolt tipizálás szociáldemokrata, konzervatív és liberális jóléti államot különböztet meg. *Obinger* és *Wagschal* klaszter-

kutatásai szerint öt típus megkülönböztetése indokolt, és ezek csak részben mutatnak átfedést az Esping–Andersen féle csoportokkal (klaszterekkel). Szerintük az európai országok nagy része (amelyek részben konzervatív, részben szociáldemokrata jóléti államok) egy egységes „európai klaszterbe” sorolandók, míg Ausztrália és Új-Zéland „radikális jóléti államok”. Csak a három skandináv ország tekinthető valószínűleg szociáldemokrata típusú, Franciaország, Olaszország pedig konzervatív típusú jóléti államnak.

A szerzők a szociális kiadások bruttó hazai termékhez viszonyított arányának változását a hosszú távú összehasonlítás segítségével mutatják be. Kérdés, a szociális juttatások mennyiben képesek a társadalmi egyenlőség elérését segíteni. Az OECD meghatározása szerint a szociális juttatások fogalmán pénzbeli, illetve nem pénzbeli juttatásokat értünk, amelyeket állami vagy magánvállalkozások biztosíthatnak a háztartások vagy egyének részére.

Az OECD-országok 1985. évi bruttó szociális kiadásainak GDP-hez viszonyított arányát tekintve a legtöbb ország még tartotta a 70-es években elért magas szintet. 1990-ben és 1997-ben, az országok 1985. évi szintnek megfelelő rangsorolása után, a kiadási szintek alapján, az országokat 5 klaszterbe (Obinger és Wagschal kutatásainak megfelelően) csoportosították a szerzők. A várakozásokkal ellentétben a legmagasabb szociális kiadási kvótát elért országok között nemcsak a skandináv országok szerepelnek, hanem Belgium és Hollandia is. Finnország és Norvégia azonban csak a 9., illetve 13. helyen szerepel.

A 90-es évekre számottevő súlypont eltolódások tapasztalhatók. Legfeltűnőbb Hollandia és Belgium visszaesése: 1985-ről 1997-re 10 helyezéssel kerültek hátrébb. (A 90-es években ezek az országok jelentős szociális reformot hajtottak végre, a szociális kiadásokat 3 százalékkal fogták vissza.) Franciaország, amely konzervatív jóléti államnak számít, 1997-re a legmagasabb szociális kiadásokkal rendelkező országok egyike lett. A szintén konzervatív jóléti államok közé sorolt Németország és Ausztria stabilan őrzi helyét a második legnagyobb kiadási szintet elért országcsoportban; a 90-es évek reformjai alapján Olaszország is bekerült ebbe a csoportba.

A szerzők a szociális kiadások hosszú távú alakulását vizsgálták Svédországot, Ausztriát, Angliát és az Egyesült Államokat tekintve. A megfigyelt időszakban ezek az országok tartották stabilan csak egy országcsoporthoz. A vizsgálatba bekerült Hollandia és Franciaország is, ezekben az országokban jelentős kiadásiszint-módosulás következett be, és a szociális kiadások GDP-hez mért arányemelkedése megegyező volt.

1974-ben valamennyi országban növekedett a szociális kiadások szintje, ami valószínűleg az 1973. évi olajválság miatt a munkaerőpiacon keletkezett problémákkal magyarázható. 1981-ben, valamint 1990-91-ben, újra általános növekedés mutatkozott a szociális juttatások bővítése terén, ami a konjunktúrális változásokkal való kapcsolat hipotézisét erősíti.

A szerzők a szociális kiadások és az adóbevételek közötti kapcsolatot vizsgálva összehasonlították a bruttó és a nettó szociális kiadások alakulását. A nettó szemlélet szerint a bruttó szociális kiadásokat csökkenteni kell az így keletkező jövedelemre jutó közvetlen adókkal és társadalombiztosítási bevételekkel, a közvetett adókkal (amelyek a szociális juttatásokból finanszírozott fogyasztásnál keletkeznek), és növelni kell a szociális célú adóbevételekkel.

Az OECD-országok 1995. évi bruttó-nettó szociális kiadásait tekintve az országok egészen más sorrendje alakult ki: az általában negatív példaként kezelt Egyesült Államok a szociális kiadások nettó összege alapján kismértékben ugyan, de megelőzi Dániát; Németország Svédországot is megelőzve az első helyre került. Tehát jobb „szociális államnak” tűnik az az ország, ahol a szociális juttatásokból több marad az állampolgárok zsebében. Ugyanakkor az azonos mértékű nettó szociális kiadások nem jelentik azt, hogy az állampolgárok szociális biztonsága is azonos mértékű, ebben a jogrendnek is jelentős szerepe van (például eltérő a felmondási szabályozás az Egyesült Államokban és Dániában, még akkor is, ha a munkanélkülieknek járó juttatások mértéke közel azonos lenne).

A szerzők a jövedelmek eloszlásának vizsgálatakor az országokat szintén öt, lehetőség szerint homogén csoportba sorolták. Megállapították, hogy a jövedelemegyenlőtlenségek leküzdésére a nettó szociális kiadások magas szintje nem elegendő: az Egyesült Államok és Dánia közel azonos nettó szociális juttatási szintje mellett a jövedelmek igen jelentős eltérései mutatkoznak. (A Gini-index értéke Dánia esetében valamivel 20 felett, az Egyesült Államok esetében 30 felett van.)

A legfelső és a legalsó jövedelmi decilis egymáshoz viszonyított arányát tekintve Dániában a jövedelmek 2,7-szeres, Ausztriában 3-szoros, az Egyesült Államokban 5,5-szörös eltérést mutatnak a legfelső decilis javára. A Gini-index változásait nézve 1985-ről 1995-re, csak kevés országnak sikerült a jövedelmi különbségeket csökkenteni (Dánia, Ausztrália, Írország), és csak néhánynak sikerült ezeket a különbségeket szinten tartani (Franciaország, Görögország, Ausztria). A többi országban a jövedelmek különbségei növekedést mutattak ebben az időszakban (különösen Hollandiában).

Feltehetjük a kérdést: mutat-e összefüggést a szociális kiadások csökkenése a jövedelemkülönbségek növekedésével. A szociális kiadások átlagos változása és a Gini-index változásából számított regresszió nem utal a két változó szignifikáns statisztikai összefüggésére. Ezzel szemben 5 százalékos szinten szignifikáns különbség mutatkozik a szociális kiadások szintje (1985-1994-es periódus átlaga) és a Gini-index változásai (80-as évek közepétől a 90-es évek közepéig) között. A szociális kiadások szintje és a jövedelmi egyenlőtlenségek csökkenése között tehát van, a szociális kiadások növekedése és az egyenlőtlenségek változása között azonban nincs összefüggés, mindez arra enged következtetni, hogy a gazdasági egyenlőtlenségek a szociális kiadások kvótájának rövid távú változtatásaival nem orvosolhatók, de ezek hosszú távon magas szintje döntően hozzájárul a gazdasági arányosság kialakulásához.

A jóléti politika központi célja nem annyira a nagyobb gazdasági egyenlőség biztosítása, hanem a szegénység leküzdése.

A szegénység mértékét jelző értékeket és azok változásait a 80-as évek közepétől a 90-es évek közepéig a következő mérőszámok mutatják: szegénységi ráta (a jövedelmi medián 50 százaléka alatt élő személyek száma a teljes népességhez mérve az egyes országokban), a szegénység által érintett személyek jövedelemhiánya (az alacsony jövedelmeknek a szegénységi határtól való átlagos eltérése).

A növekvő szegénységi ráta szerint az országokat itt is öt homogén csoportba rendezték. Ausztria az ötödik a legalacsonyabb szegénységi rátájú országok között, ez az érték a 10 év során 1,3 százalékponttal növekedett, miközben sikerült a jövedelemhiányt 6,9 százalékponttal csökkenteni.

A számított regresszió is bizonyítja, hogy minél magasabbak egy országban a szociális kiadások, annál alacsonyabb a szegénység mértéke (-0,79 korre-

lációs együttható). Ugyanakkor megállapítható, hogy a szociális kiadások rövid távú növelése nem váltja ki a szegénységi ráta változását. Érdekes azonban, hogy a szegénység intenzitása nem mutat összefüggést a bruttó szociális kiadások értékével. A legmagasabb szociális kiadásokkal rendelkező Svédországban nagymértékben nőtt, Írországban, Angliában és Ausztriában csökkent a jövedelemhiány-mutató értéke.

A szerzők, a vizsgálat alapján, a következő megállapításokat tették. A bruttó szociális kiadásoknak a GDP-hez viszonyított értéke jobban mutatja egy jóléti állam hatékonyságát, mint a nettó szociális kiadások kvótája.

A bruttó szociális kiadások kapcsolata és hatása a jövedelemegyenlőség és a szegénység mutatói között fennáll, de a szegénység intenzitását illetően nem fedezhető fel összefüggés.

A szociális kiadások tendenciájukban hozzájárulnak a jövedelmi egyenlőtlenségek csökkentéséhez és a szegénység leküzdéséhez, de csak bonyolult mechanizmusokon keresztül. A hatásmechanizmusok egyike a jóléti állam intézkedései által kiváltott magatartási reakciókra, az ún. szubsztitúciós hatásokra vonatkozik. A jövőben a jóléti államokra vonatkozó kutatásoknak interdiszciplinárisnak kell válniuk. Egyre inkább arra van szükség, hogy az e területre vonatkozó jelentős számú hipotézis – a szociológiai-politológiai kutatásokból és a társadalompszichológiából már ismert – vizsgálata során a magatartásváltozásokat vegyék figyelembe. Miután ezek csak kulturális, politikai és pszichológiai tényezők bevonásával magyarázhatók és nem egyszerűsíthetők le az egyéni előnyök maximalizálásának modelljére, ezen kérdésfelvetéseknél a tudományágak együttműködése elkerülhetetlen.

(Ism.: *Csurgay Margit*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

BAVIER, R.:

A JÓLÉTI REFORM EREDMÉNYEI A SIPP-FELVÉTEL ALAPJÁN

(Welfare reform impacts in the SIPP.) – *Monthly Labor Review*, 2002. 11. sz. 23–37. p.

Az 1996. évi ún. jóléti reform hatása az Egyesült Államokban alapvetően pozitívnak minősíthető. 1999-ben az elbírálásra váró segélyezési esetek száma körülbelül fele volt a reform előtti, 1994. évi csúcstra jellemzőnek. Kiemelten javult a gyermekü-

ket egyedül nevelő nők helyzete, akiket a reform közvetlenül is érintett. Az eredményeket azonban a 2001. évi recesszió részben semmissé tette. Több adatforrásra támaszkodva többféle helyzetértékelés is készült azóta. Jelen tanulmány a jóléti reform hatását a longitudinális „Jövedelem és támogatási programban való részvétel” felvétel (Survey of Income and Program Participation – SIPP) adatainak felhasználásával vizsgálta.

A felvétel adatainak felhasználását a magas nemválaszolási, illetve a minta erodálódási korlátozása, mely utóbbi a kevésbé „sikeres” háztartások kö-

rében magasabb. Ezen a Census Buro a külső információk eljárásával próbált javítani. A panelfelvétel 1996-ban indult és 1999-ig követte nyomon a mintába került segélyezett háztartásokat.

A szerző a felvétel eredményeit felhasználva vizsgálja az ún. leszakadó háztartások jövedelemalakulásának 24 havi trendjét a jövedelmi harmadok és a jövedelemforrás szerint. A vizsgált háztartások 29 százaléka kapott lakhatási támogatást is, de a természetbeni támogatásokra a felvétel nem terjedt ki. Egyetlen olyan háztartás sem volt a megfigyelt háztartások között, melynek jövedelme a periódus egészében nulla lett volna. Az egyes hónapokban viszont a háztartások átlagosan 1-4 százalékának nem volt pénzbevétele (beleértve az élelmiszerjegyet is), illetve a háztartások hasonló aránya csak élelmiszerjegyet kapott. A felvételben szereplők fele részesült más háztartástagtól származó jövedelemben, átlagosan 2000 dollár/hónap nagyságrendben. A felvétel adatai szerint a munkanélküli háztartások jövedelme a vizsgált huszonnégy hónapban az átlagos jövedelmű háztartásokéval azonos ütemben emelkedett, de összességében az alatt maradt. A célsokaságba tartozók mindössze negyede volt alkalmazásban álló az egész megfigyelt időszakban. A többség jellemzően ki-, illetve belépett a támogatási programokba, állásba került, vagy elvesztette azt.

A CPS (Current Population Survey) munkaerő-felméréshez kapcsolódó adatainak felhasználásával megállapítható az is, hogy azok a nők, akik egyedül gondoskodnak családjukról, az átlagosnál kevésbé veszik igénybe a szociális rendszert, és nagyobb arányban dolgoznak. A SIPP hasonló eredményt hozott, egyben azt is kimutatta, hogy a jóléti reform megváltoztatta a családon belüli jövedelemforrások eloszlását.

A szerző a segélyezési küszöb feletti jövedelem elérését, a keresethez jutás valószínűségét, és még két jövedelemsáv-változást modellezett néhány háztartási és más jellemző függvényében, megadva az ezekhez tartozó koefficienseket és ezek standard hibáját. A vizsgálatok alapja a következő hipotéziseket állította fel: 1. 1996 után a munkaerő-piaci hátrányok hatása felerősödött, függetlenül attól, hogy a vizsgált háztartás melyik államból került ki; 2. a hátrányok a szigorúbb segélyezési szabályokat előíró államokban erősebben jelentkeztek; 3. a hátrányok nagyobbak a támogatási politika célcsoportjában.

A vizsgálatok nem tudták mérni az egyéni indítékokat és a társadalmi háttérváltozókat, melyek a kapott értékeket szintén befolyásolhatják.

A szociális támogatási program, úgy tűnik, mérsekelt a leszakadást, de a SIPP az alsó jövedelmi harmadba tartozók helyzetének relatív rosszabbodá-

sát is jelezte. A családfenntartó nők helyzetén összességében a jóléti reform javított. A támogatási rendszerből kilépők szegénységi rátája 1996-ban nem volt magasabb, mint az 1993-ban kilépőké.

(Ism.: *Lakatos Judit*)

HEIDENREICH, H. J. – NÖTHEN, M.:

ÉLETFORMA-VÁLTOZÁSOK A NÉMET MIKROCENZUS EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN

(Der Wandel der Lebensformen im Spiegel des Mikrocensus.) – *Wirtschaft und Statistik*, 2002. 1. sz. 26–38. p.

A legfrissebb statisztikai felvételek eredményei alapján kirajzolódnak a „család” fogalmi változásának fő irányai. Az életforma lényeges változásait a német hivatalos statisztika is figyelembe vette, és a szerzők a fejlődést a legutóbbi mikrocenzusok ki egészített módszertanával szemléltetik.

Az 1957-től végrehajtott mikrocenzusok a lakosság lényeges jellemzőit figyelik meg, többcélú mintavétellel. Ilyen fontos adatok például a népesség demográfiai összetétele, szociális, jövedelmi, munkavégzési és képzettségi helyzete, foglalkozás szerinti összetétele, a háztartások és a családok közötti összefüggés stb.

A németországi 1 százalékos reprezentatív minta 370 ezer háztartást és 820 ezer személyt tartalmaz. Az utóbbi négy évtizedben az egymást követő mikrocenzusokra mind módszertani és tartalmi, mind technikai értelemben a fejlődés jellemző. A szerzők kifejtik a mikrocenzus eredményeinek elérési, felhasználási lehetőségeit. Az anonim felmérési adatok 70 százalékos almintáját a kilencvenes évektől kezdve kutatók is felhasználhatják. Ebbe a körbe 260 ezer háztartás és 560 ezer személy névtelen adatai tartoznak az 1989., 1991., 1993., 1995., 1996. és 1997. évi mikrocenzusokból. Eddig több mint 200 felhasználó vett igénybe, térítési díj ellenében, ilyen felmérési anyagot.

Az írás kifejti a család meghatározásának korábbi értelmezéseit, az élettársi kapcsolatok megjelenését a felmérésekben. Egy főként módszertani jellegű longitudinális vizsgálat a személyes életformák alakulására összpontosít, legfeljebb négyéves időtávon, 1996-tól kezdve. Egy másik, inkább családszociológiai jellegű felvétel célja a hagyományos családtípusok és az ettől eltérő életközösségek vizsgálata.

A nyugatnémet tartományok családviszonyait az 1975. és 2000. évi adatok alapján hasonlítják össze. Eszerint 61,4, illetve 67,3 millió személyre számítva a mikrocenzus „család” fogalmába 1975-ben a fel-

mért személyek 86,2 százaléka, 2000-ben 76,5 százaléka tartozott, és ezen belül a házastársakból álló családokban élők aránya 80,2, illetve 68,7 százalék.

A mikrocenzus az ENSZ ajánlásainak megfelelően alkalmazza a családmag statisztikai meghatározását, kizárva ebből az olyan háztartást, amelyre nem érvényes a házastársi, illetve a gyermeki kapcsolat. Ebben a családi kapcsolatban nincs szerepe a gyermek életkorának. A szerzők egy felnőtt gyermekével együtt élő apát említenek példaként, aki élettársával él közös háztartásban, ezért a hagyományos családfogalom szerint egyedül álló, akit kizártak a „együtt élő nem házastárs (gyermekkel)” kategóriából. Példaként említik továbbá az azonos nemű párokból álló háztartást, amely nem tartozik a „család” fogalmi körébe.

A nem házastársakból álló közös háztartások arányának jelentős növekedése fontos következtetésekre vezetett a családfogalom fejlesztését illetően. A cikk részletesen ismerteti az 1957 és 2000 közötti időszakban Németországban végrehajtott mikrocenzusok családokra vonatkozó eredményeit, amelyek alapján értékelni az életforma fontosabb változásait.

Becslések készültek, amelyben a közös háztartásban élő, de egymással házastársi és más rokoni kapcsolatban nem állók szerepeltek, akik különböző neműek, és az életkoruk különbsége nem haladta meg a 18 évet. A mikrocenzus 1996 óta tartalmaz ilyen kiegészítő kérdést a különböző neműek élettársi kapcsolatára: „Az 1. személlyel élettársi kapcsolata van?” Bár viszonylag kényes ez a kérdés, csak 4,9 százalék volt a nemválaszolók aránya.

A cikk közli az 1972 és 2000 közötti időszakra az élettársi kapcsolatok arányának alakulását, amelyek kisebb részére az apa vagy az anya gyermekének közös nevelése is jellemző. A 2000-ben fennálló 2,1 millió élettársi kapcsolat mintegy 70 százalékában egyik félnek sem volt közös háztartásban élő (nem házastárs) gyermeke.

A német mikrocenzusban érvényesített fogalmak fejlesztését célozza a 2001. júliusban indított „új életformák” elnevezésű projekt, amely elsődlegesen nem a család hagyományos fogalmát alkalmazza. A kiterjesztett statisztikai fogalom többféle megközelítéssel határolja el az eltérő életformákat. Ezek közül a fontosabbakat a szerzők részletesen ismertetik.

A hivatalos német statisztika törekvése, hogy megmaradjon a mikrocenzusok folyamatossága, így például a „családi állapot”, vagy a „háztartáson belüli helyzet” aktuális tartalma összevethető legyen a korábbiakkal. További fejlesztési szempont, hogy a rugalmas, átfedéstől mentes statisztikai felvételek a nemzetközi eredményekkel összehasonlíthatók legyenek. Figyelembe veszik az életformák időbeli változásait, amint az egyének élettörténetében a különböző

formák egymást váltják. A mikrocenzusok továbbra is a többcélú háztartási felvételek keretében hajthatók végre, mintegy 370 ezer megfigyelési egységgel.

A nyugatnémet tartományokban magánháztartásban élő 67,3 millió lakos 76,5 százaléka „családban él” (a hagyományos családfogalom szerint), ebből a legutóbbi felmérés szerint 68,7 a házastársával, 7,8 százalék pedig olyan, ahol az egyik szülő él gyermekével. A fejlesztési projekt szerinti új kategorizálás a felmérés körét az említett személyek 80,6 százalékára terjeszti ki, ebből a házastársi kapcsolat csaknem változatlan arányú. További 6,4 százalék az olyan szülő-gyermek életforma aránya, amelyben nincs a közös háztartásban élettárs, és további 5,6 százalék, ahol az egyik szülőnek van élettársi kapcsolata. Ezzel 19,5 százalékra (4,1 százalékkal) csökken azok 2000. évi aránya, akik az előbbi felvételi kategóriákba nem tartoznak.

A szerzők az azonos neműek élettársi kapcsolatának felvételét is bemutatják. A 2000. évi felvételi eredmények szerint kerekén 49 ezer ilyen nem házastársi kapcsolat volt, ebből 6000 közös háztartásban mintegy 8000 gyermek élt. Eszerint az azonos neműek párkapcsolatának egyhatodára gyermek nevelése is jellemző.

Az említett statisztikai felmérés eredményét a más forrásokból származó adatokkal összevetve nagy az eltérés. Becslések szerint az azonos neműek legalább 146 ezer élettársi kapcsolatot tartanak fenn Németországban, és ez közel háromszoros a statisztikai felvétel eredményének. Az eltérés valószínűleg a nagyon kényes kérdésnek tulajdonítható.

Az alulbecslés mint szisztematikusan hiba fő oka, hogy az ilyen élettársi kapcsolatokat inkább titkolni igyekeznek a kérdezők során. A szerzők az említett nagyobb számot túlbecsültnek vélik. Ez a szám tartalmazza, ha két egynemű tanuló együtt lakik, holott azok a statisztikai értelmezés szerint nem élettársak.

A cikk kifejti, hogy az „együtt élés” mennyiben jellemezhető a közös háztartással, illetve az egyező lakással, de nem foglalkozik olyan párkapcsolatokkal, amelyekben a vizsgált párkapcsolatban élőknek különböző a lakásuk. Az azonos háztartásban együtt élők lehetnek házastársak, nem házastársak, valamint azonos nemű élettársak. Egy lakásban rendszerint (az esetek több mint 98 százalékában) egy háztartás található, az összes német lakás mintegy 1,3 százaléka legfeljebb két, 0,5 százaléka ennél több háztartást fogad be.

A cikk a keresztmetszeti adatok mellett a hosszabb időszakban megfigyelt adatok vizsgálatával is foglalkozik. A mikrocenzus 0,45 százalékos almintája alapján végeztek el a vizsgálatokat az élettársi kapcsolatban élők utóbbi 12 hónapban történt lakásváltozásait illetően. Az élettársi kapcsolat két

partnere összeköltözésének egyik esete (18 százalékos gyakorisággal), hogy 1999. május és 2000. április között együtt változtattak lakást, a másik (az összes eset 7 százalékában), hogy a közös háztartásba csak az egyik partner költözött be. Összehasonlításként az összes házaspár esetén a lakásváltoztatás aránya csak 5 százalék, az utóbbi 12 hónapban házasságot kötötteknél viszont eléri a 27 százalékot.

Az élettársi kapcsolatok időbeni változását is elemezték az 1996 és 1999 közötti időszakban, az egymást követő mikrocenzusok adatai alapján. A szerzők kifejtik a panel mintaválasztásának módsze-

rét, valamint a fennálló bizonytalanságokat. Az élettársi kapcsolatba más életformákból az időszak során belépők aránya (11%) kisebb, mint az élettársi kapcsolatból kilépők (18%) aránya. A korábbi élettársi kapcsolatot felbontók aránya mintegy 6,5 százalék, ez kisebb, mint a házastársi kapcsolatot a vizsgált időszakban felbontók aránya (11,5%). Ezeket a mobilitási adatokat más forrásokkal összevetve ellentmondásokat mutattak ki. A cikk feltárja a nagyobb eltérések feltételezett (alapvetően metodikai) okait.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

2003. ÉVI 3. SZÁM

Balding, D. J. – Gastwirth, J. L.: Bevezetés.

Foreman, L. A. et al.: A DNS-bizonyíték interpretálása.

Curran, J. M.: A törvényszéki üveg mögötti megfigyelés bizonyítékának statisztikai interpretációja.

Kaye, D. H.: Az ujjlenyomatok bizonyítóerejének megkérdőjelezése.

Izenman, A. J.: Az illegális kábítószer-kereskedők büntetése: hogyan kezelik a bíróságok a véletlen mintavételi kérdéseket?

Basmann, R. L. – Slotje, D. J.: Copyright-visszaélések és -statisztikák.

Gastwirth, J. L. – Miao, W. – Zheng, G.: Különleges esetekből támadó statisztikai kérdések és a várható görbe használata foglalkoztatást megelőző tesztek érvényességének becslésében.

Zhang, P.: Többszörös imputálás: elmélet és módszer.

Nielsen, S. F.: Helyes és helytelen többszörös imputálás.

Van der Linde, A.: Dimenziócsökkentés véletlenarány-paraméterezésen alapuló lineáris diszkriminanciafüggvényekkel.

A FRANCIA GAZDASÁGI
ÉS PÉNZÜGYMINISZTERIUM ÉS A STATISZTIKAI
ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

2003. ÉVI 363–365. SZÁM

Thoenig, M. – Verdier, T.: Védekező innováció és nemzetközi verseny.

Maurin, É. – Thesmar, D. – Thoenig, M.: A kereskedelem és a foglalkoztatottság globalizációja: az exportok szerepe.

Mirza, D.: Kereskedelem és munkaerőpiac nem tökéletes versenyben.

Biscourp, P. – Kramarz, F.: Az ipari cégek és a foglalkoztatottság „nemzetköziesítése” az 1986 és 1992 közötti időszakban.

Coeuré, B. – Rabaud, I.: Franciaország vonzása: elemzés, észlelés és mérés.

Mucchielli, J. L. – Puech, F.: „Nemzetköziesítés” és multinacionális telephelyek: a francia cégek példája Európában.

Benaroya, F. – Bourcieu, É.: A nagy csoportok globalizációja: új mutatók.

Askenazy, P.: A hozzáadott érték és a tőkeemegtérülés megoszlása Franciaországban és az Egyesült Államokban: egy újraértékelés.

Dervieux, L.: A főbb francia csoportok „nemzetköziesítésének” felgyorsulása 1997 és 2002 között.

Picart, C.: „Nemzetköziesítés” és adósság a nagy francia csoportok között a kései 90-es években.

Aussiloux, V. – Pajot, M.: Az EU kibővítésének kereskedelmi kockázatai.

Behr, M. H. – Decreux, Y. – Fouquin, M.: Bővítés: a kapcsolatok erősödése Európa és a mediterrán országok között?

A SVÉD KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2003. ÉVI 3. SZÁM

Guerrero, V. M.: Negyedéves időszakok havi bontása és a nem megfigyelhető havi értékek előrejelzése.

Buskirk, T. D. – Meza, J. L.: Egy utólagosan rétegzett hányados típusú becslőfüggvény kábítószerhasználat becsléséhez az Egyesült Államokban.

Zhang, L. C.: Egy bináris változó átlagának egyidejű becslése nagyszámú kisterületen.

Kott, P. S.: Gyakorlati alkalmazás instrumentális változó kalibrálásához.

Singer, E.: Az egyetértés jelentésének feltárása: részvétellel a kutatásban és a kockázatra és haszonra vonatkozó hiedelmekben.

Saebøe, H. V. – Byfluglien, J. – Johannessen, R.: Minőségi kérdések a Norvég Statisztikai Hivatalnál.

POPULATION

A FRANCIA DEMOGRÁFIAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

2003. ÉVI 3. SZÁM

Khawaja, M.: A palesztinok termékenysége Gázában, Ciszjordániában, Jordániában és Libanonban.

Véron, J. – Rohrbasser, J. M.: Wilhelm Lexis: a normális élettartam a „természetes választások” szerint kifejezve.

Lévy, J. P.: Népeségpályák helyi viszonylatban: Seine-Saint-Denis esete.

Tremblay, M. – Arsenaull, J. – Heyer, É.: Az alapítók génátvitelének valószínűségei Québec öt regionális népességén keresztül.

Tremblay, M. – Vézina, H. – Houde, L.: A férfi arány születéskori demográfiai meghatározói Saguenay (Québec Kanada,) népességében.

Schweizerische Zeitschrift für
**Volkswirtschaft und
Statistik**

A SVÁJCI STATISZTIKAI ÉS KÖZGAZDASÁGI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

2002. ÉVI 2. SZÁM

Bernholz, P.: Az aranytartalékolás előnyei és hátrányai a központi bankoknál: külön hivatkozás a Svájci Nemzeti Bankra.

Bolzani, E. – Naga, R. H. A.: A bérek eloszlása Svájcban.

Lhabitant, F. S. – Tinguely, O.: Pénzügyi kényszerfeltevételek és beruházás: a svájci eset.

Mandler, M.: A piaci várakozások kinyerése az opciós árból: két esettanulmány a piaci fogadtatásokra.

Müller-Fürstenberger, G. – Stephan, G.: A „hol kell csökkenteni” és „hol kell beruházni” flexibilitás: a gazdasági klímaváltozás integrált felmérése elemzése.

2002. ÉVI 3. SZÁM

Drobetz, W. – Wegmann, P.: Átlagos visszaáramlás a globális részvénypiacra.

Kugler, P. – Rich, G.: Monetáris politika alacsony kamatlábak mellett: svájci tapasztalatok a 70-es évek végéről.

Müller, T. – Grether, J. M.: A Közös Agrár Politika hosszú távú hatásai Svájcra: egy szimulációs elemzés.

Stutzer, A. – Lalive, R.: Társadalmi munkanorma és munkanélküliség Svájcban.

Westermann, F.: Sztochasztikus trendek és ciklusok a nemzeti részvénypiaci indexekben: bizonyítékok az Egyesült Államokból, Egyesült Királyságból és Svájcban.

2002. ÉVI 4. SZÁM

Baltensperger, E.: A svájci nemzetgazdaság: mi változott az utóbbi 20 évben?

Schips, B.: Empirikus gazdaságkutatás az elmélet és a politika közötti feszültségi térben.

Gaspar, V. – Vega, J. L.: Kutatás egy döntéshozó intézménynél: a kutatás elindítása az Európai Központi Banknál.

Bürgenmeier, B.: A fenntartható fejlődés gazdaságtudományja.

Flückiger, Y. – Vassiliev, A.: A munkanélküliségben meglévő különbségek Genf és Svájc más részei között.

Kirchgassner, G.: A közvetlen demokrácia következményei a nyitott pénzügyvilágra: empirikus eredmények Svájcra.

Butler, M.: Az időskori biztosítás rugalmassága és újraelosztása.

Cocca, T. D.: Az online kereskedelembe történő befektetés tranzakciós költségei: elméleti vizsgálat és empirikus bizonyítékok.

**Slovenská
štatistika
a demografia**
STATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY

A SZLOVÁK STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2002. ÉVI 4. SZÁM

Vano, B.: A roma népesség számának becslése Szlovákiában.

Lapisáková, J.: Regionális mutatók és szerepük a területi döntéshozatalban.

Marček, D.: A háztartások időfelhasználásának modellezése és előrejelzése Szlovákiában.

Horecký, M.: Nemzetiség és anyanyelv, 1. rész (2001-es népszámlálás).

**STATISTICAL
Journal**
of the
United Nations Economic Commission for Europe

AZ EGYESÜLT NEMZETEK EURÓPAI GAZDASÁGI
BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

2003. ÉVI 1. SZÁM

Vogel, F.: Mezőgazdasági önfenntartás – az emberi tényező.

Kavonius, I. K. – Törmälehto, V. M.: Háztartási jövedelem-aggregátumok a mikro- és makrostatistikákban.

Máté, I. – Miller, G.: A 2001. évi brit népszámlálás kérdése a háztartásszerkezetről.

Smith, J. – Blackwell, L. – Lynch, K.: Az ONS longitudinális vizsgálata: minőségi kérdések az adatösszekapcsolás 30 éves történetéből.

Skraneffell, A. – Tönnessen, M.: Statisztikátörténeti elbeszélések.

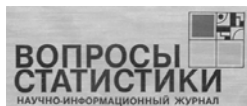
Rouhovirta, H. – Huttunen, M.: Hogyan válaszolnak a nemzeti statisztikai hivatalok a felhasználói igények változására az Internet korában.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2003. ÉVI 9. SZÁM

A családstruktúra változása Ausztriában az 1961–2001. évi népszámlálások alapján.
Demográfiai öregedés Ausztria régióiban.
Teljes fenyőtermelés, 2002.
Vállalatszerkezeti felvétel, 2001.
Vállalatszerkezeti felvétel a feldolgozóiparban, 2001.
Az osztrákok szabadság alatti utazásai 2002-ben: rövid tartózkodások, a 2002. decemberi mikrocenzus.

AZ OROSZ ÁLLAMI STATISZTIKAI
BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

2003. ÉVI 10. SZÁM

Ivanov, Ju. N. – Khomenko, T. A.: A nemzetivagyon-statisztika néhány problémája.
Bajbusinov, Sh. S.: A természeti erőforrások mint a nemzetivagyon-statisztika elemei: a gazdasági becslés problémái.
Nesterov, L. I.: A lehetőségek korlátai a nemzeti vágyon reprodukálásában.
Kuznecova, E. V.: Az emberi erőforrás fejlesztés irányai az eltérő gazdasági kapacitással rendelkező országokban.
Beljaevskij, L. K.: Statisztikai módszerek a kereskedelmi vállalati piacutatásban.
Kazakova, N. A.: Információs és elemző rendszer – a gazdasági elemzés modern eszköze.
Vlasenko, N. A.: Az építőipari statisztika javítása.
Churilova, Eh. Ju.: A statisztikai felvételi kérdőívek nemválaszolási adatainak feldolgozása.
Ad hoc felvétel a globális információs hálózatok használatáról.
Minashkin, V. G.: Az orosz értékpapírpiacon fejlődése a statisztikák tükrében.
Semenova, D. S.: Pénzforgalom Oroszország területén.
Shmelev, V. B. – Shumilova, M. M.: Statisztikai mutatók használata a gazdasági biztonság becslésére a Karél Köztársaságban.
Davydova, A. I. – Suponina, I. V.: Az áremelkedés hatása a fogyasztói kiadások struktúrájára az altáji területen.

Wirtschaft und Statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

KÜLÖNSZÁM

Merk, H. G.: Megnyitó beszéd az ISI 54. ülésén, 2003, Berlin.

Rau, J.: Ünnepi beszéd az ISI 54. ülésén, 2003, Berlin.
Fellegi, I. P.: Hivatalos statisztika – kényszerek és kihívások.

Solans, E. D.: Hivatalos statisztika egy globális gazdaság esetén.

Wilrich, P. T.: Az 54. ülés tudományos programja.

Nimmergut, A. – Körner, T.: DESAP – egy európai önértékelő program adatfelvételi menedzserek számára.

Brunner, C.: A szolgáltatási minőség mérése.

Wernicke, I. H.: Adatminőség.

Neutze, M. – Smith, A.: Intelligens grafika – SVG Website adatvizualizálás.

Giessing, S.: Táblázatos adatvédelmi módszerek τ-ARGUS-ban.

Speth, H. T.: BV4.1 – egy felhasználóbarát szoftver gazdasági idősorok felbontására.

Zühlke, S. – Zwick, M.: Adatigények és választási lehetőségek adatelemzéshez.

Körner, T. – Nimmergut, A.: Egy elérési panel önkéntes háztartási felvételekhez a hivatalos statisztika számára.

Minkel, H.: Paneladatok konverziójának módszertana továbbí panel- és keresztfelvételi információk felhasználásával.

Sturm, R.: Vállalati mikroadatok anonimizálása.

Vorgrimler, D. – Lenz, R.: Anonimizált vállalati mikroadat állományok felfedés kockázata.

Kaumanns, S. C.: Százalékban megadott csoportosított adatok reprezentálásának problémái.

Ehling, M.: Az 1991/92-es és 2001/02-es német időmérleg felvételek – a módszertan körvonalazása.

Sommer, B.: Németország népessége a következő évtizedekben.

Eisenmenger, M.: Módszer kiegészítő halálzási valószínűségek becsléshez a német halálzási táblákban 90-100 éveseknél.

Janke, R. – Riede, T.: Munkaerő statisztika – nemzetközileg összehasonlítható és naprakész.

Haushild, W.: Ad hoc felvétel a vállalati közti kapcsolatokról.

Pöschl, H.: Adminisztratív adatok felhasználása mezőgazdasági statisztikához Németországban.

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

2003. ÉVI 9. SZÁM

Syrda, E. J.: A statisztika szerepe az információs társadalomra vonatkozó integrált információs rendszerben.

Zgierska, A.: A reál munkaerőforrások prognózisa 2020-ig.

Marciniak, G. – Nowak, L.: A 2002-es A 2002-es lakásösszeírás és népszámlálás fő eredményei.

Wanke, H.: Első beszámoló a 2002-es mezőgazdasági census eredményeiről.

Timofiejuk, I.: Reálkeresetek és bérek az állami szektorban.

Forys, I. – Gdakowicz, A.: Lakáspiac a nyugat-pomerániai vajdaságban.

Strzelecki, Z.: Európa és Lengyelország – jelenlegi helyzet és demográfiai kilátások (1980-2050).

Gorczyca, M.: Lakásépítés Japánban.

Domanski, C.: A statisztika kezdetei lengyel földön.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Magyar Statisztikai Társaság (MST)

„Nemzeti fejlesztési programok – statisztika”

címmel pályázatot hirdet a Keleti Károly emlékére alapított pályadíj elnyerésére. A pályázaton 35 éven aluli statisztikusok vagy szerzői kollektívák eredeti, máshol nem publikált, 30–35 oldal terjedelmű tanulmánnyal vehetnek részt.

A tanulmány beérkezési határideje: 2004. július 18. (Keleti Károly születésnapja). A részvételi szándékot – a dolgozat címével és rövid, egy-két oldalas bemutatásával – 2003. október 15-ig kértük bejelenteni az MST Titkárságán. A szándéknyilatkozat elmulasztása nem zárja ki a későbbi jelentkezési lehetőséget. A pályaműveket az MST Elnöksége által kijelölt Bírálóbizottság értékeli. Eredményhirdetés: 2004. december.

Az egyes pályadíjak (bruttó) összegei:

első díj:	250 000,
második díj:	200 000,
harmadik díj:	150 000 forint.

Az MST Elnöksége fenntartja a jogot arra, hogy a Bírálóbizottság véleménye alapján egyes pályadíjakat megosztva vagy egyáltalán ne adjon ki, illetve az egész pályázatot eredménytelennek nyilvánítsa.

A pályázat jeligés. A pályázók tüntessék fel jeligéjüket, és zárt borítékban mellékeljék személyi adataikat.

A pályázatokat a következő címre kérjük küldeni:

Magyar Statisztikai Társaság
Budapest Fényes Elek utca 14–18. Postacím: 1525 Pf. 51.
Telefon: 345–6575; Fax: 345–6680
E-mail: eva.laczka@office.ksh.hu
Nemzeti fejlesztési programok elérhetősége: www.nfh.hu